

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SBE-YL-2010-0002**

**PROF. DR. FATMA VARİŞ:
YAŞAMI VE ESERLERİ**

**HAZIRLAYAN
Hüseyin DUMANO**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Adil Adnan ÖZTÜRK**

AYDIN – 2010

AYDIN – 2010

T.C.

**ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN**

İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Hüseyin DUMANO** tarafından hazırlanan “**PROF. DR. FATMA VARİŞ: YAŞAMI VE ESERLERİ**” başlıklı tez, 30.07.2010.... tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı:

Kurumu:

İmzası:

Prof. Dr. Adil TÜRKOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi

.....

Yrd. Doç. Dr. A. Adnan ÖZTÜRK

Adnan Menderes Üniversitesi

.....

Yrd.Doç.Dr. Esin ACAR

Adnan Menderes Üniversitesi

.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla (Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Hüseyin DUMANO

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: HÜSEYİN DUMANO

BAŞLIK: PROF. DR. FATMA VARİŞ: YAŞAMI VE ESERLERİ

ÖZET

Türkiye’de eğitim sistemi, son 150 yıldır hızlı bir değişim ve gelişim içerisinde. Tanzimat dönemiyle başlayan bu değişim süreci, “Türk Kurtuluş Savaşı”nın hemen ardından ilan edilen cumhuriyetle birlikte çok daha büyük ve köklü bir hal alacaktır. Mustafa Kemal ve arkadaşları, eğitime ayrı bir özen göstermiş ve gelişmiş medeniyetler seviyesine ulaşabilmek için, başarılması gereken en önemli hedef olarak eğitimin modernleşmesini görmüştür.

Yeni eğitim sisteminin ve okulların ortaya çıkarılmasında “Genç Cumhuriyet”in önündeki en büyük engel hiç şüphesiz ki yetişmiş eleman eksikliği idi. Yeni kuşakları yetiştirecek öğretim elemanları yetiştirme konusunda onlarca yıl sürecek olan bir çaba ortaya konulacaktır. İşte, bu çabaların sonucunda Türk eğitim camiasına kazandırılan en önemli eğitimcilerden biri de Prof. Dr. Fatma Varış’tır. Varış, öğretmen olarak başladığı kariyerini, yurtdışında gördüğü lisansüstü eğitimin ardından akademisyen olarak devam ettirmiştir. Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan Türkiye’nin ilk eğitim fakültesinin kuruluşunda ciddi rol üstlenmiş ve bu fakültede uzun yıllar, çeşitli kademelerde görev yapmıştır. Eğitim programları konusunda Türkiye’nin yetiştirdiği en değerli kişilerden birisi olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye’de eğitim ve eğitim programlarının geliştirilmesinde önemli katkıları olan Prof. Dr. Fatma Varış’ın hayatı, eserleri ve Türk eğitimine yaptığı katkılar üzerinde durulacaktır. Çalışma 3 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Prof. Dr. Fatma Varış’ın kişisel ve mesleki hayatı anlatılmıştır. İkinci bölümde Varış’ın eserleri ele alınıp değerlendirilmiş; son bölümde ise, Varış’ın Türk eğitim sistemi hakkındaki görüşleri değerlendirilip, eğitim camiasındaki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Fatma Varış, Biyografi, Eğitim, Program Geliştirme

NAME and SURNAME: HÜSEYİN DUMANO

TITLE: PROF.DR FATMA VARIŞ: HER LIFE AND STUDIES

ABSTRACT

Education system in Turkey has been in a rapid change and evolution in the last 150 years. This process beginning with the Tanzimat Era, became more large-scale and deep-rooted in the Republic that was declared after “the Turkish War of Independence”. Mustafa Kemal and his friends considering education important, supposed modernation of education as the top-line aim to reach the level of developed countries.

The most considerable difficulty of the “Young Republic” in quest of the new education system and schools was -without a doubt- the lack of qualified staff. A ten-years effort was made even to meet this need. Eventually one of the results of these efforts was Prof. Dr. Fatma Varış who was one of the most remarkable educators in Turkish educational circle. Varış’s career began with being a teacher, continued with being an academician after post-graduate degree in abroad. She played an important role in the founding of the first Faculty of Education in Ankara University where she served in various positions. She has become the most major and prominent figure of Turkey in the case of educational programs.

In this study, as a successful, a hardworking, a confident in herself and her claim, a model person who devoted to education and science, the life and studies of Prof. Dr. Fatma Varış are evaluated.

In the first chapter of the study that contains three main ones, the life of Prof. Dr. Fatma Varış is described. The second chapter discusses Varış’s studies, and the last one evaluates Varış’s ideas upon Turkish educational system and also it tries to introduce her position in educational circle.

KEY WORDS:

Fatma Varış, Biography, Education, Development of Education Program

ÖNSÖZ

Bu araştırma Prof. Dr. Fatma VARİŞ'in yaşamını, eserlerini ve Türk eğitim sistemine katkılarını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamız dört ana bölüm ve sonuç olmak üzere, toplam beş bölüm üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümü olan giriş bölümüne, Türk eğitim sisteminin geçirdiği aşamalar hakkında kısa bilgiler verilerek başlanmıştır; çalışmanın problematiği, amaçları, önemi, yöntemi ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Yine bu bölümde biyografi, monografi ve biyografik monografi hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, kronolojik bir sıra takip edilerek Prof. Dr. Fatma VARİŞ'in kişisel ve mesleki hayatı, temel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İkinci bölüm, Varış'ın eserlerinin tanıtıldığı bölümdür. Burada, Varış'ın tezleri, kitapları, makale ve bildirileri ile TRT'de yapmış olduğu radyo konuşmaları ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Varış'ın Türk eğitim sistemi ve bu sistemin –şu an mevcut olsun ya da olmasın- bazı elemanları hakkındaki düşünceleri belirtilip; Varış'ın Türk eğitim camiasındaki yeri ve önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmakta; Prof. Dr. Fatma VARİŞ'in nasıl bir bilim insanı profili ortaya koyduğu değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Yine bu bölümde çalışmanın eksik kalan kısımları ve konu hakkında bundan sonra yapılacak çalışmalarda dikkat edilmesi gereken konular hakkındaki düşüncelerimiz yer almaktadır.

Varış'ın hayatı hakkında daha önceden yapılmış bir çalışma mevcut olmadığından, çalışmanın birinci bölümünde yer alan bilgiler, Prof. Dr. Fatma Varış'la gerçekleştirdiğimiz röportajlara dayandırılmak zorunda kalmıştır. Özellikle kişiliğinin objektif bir şekilde ortaya koyulabilmesi için, bu röportajların Varış'ın öğrencileri, çalışma arkadaşları ve aile fertleriyle de yapılması gerektiğinin farkındayız. Ancak, bu tür bir çalışma yürütmemiz mümkün olamadı. Bu noktada bizi yönlendiren en büyük etken, Prof. Dr. Fatma Varış'ın özel yaşamı hakkında ayrıntıya girmek istememesi ve yaptıklarıyla ön plana çıkmak istemesi oldu. Diğer taraftan, araştırmalarımız sırasında tespit edebildiğimiz Varış'ın çalışma arkadaşları ya hayatta değiller ya da Türkiye'nin dört bir tarafındaki eğitim fakültelerine dağılmış durumlardı. Bu kişilere tek tek ulaşmak, maddi olanaklar ve çalışmanın süresi bağlamında bizim üstesinden gelemeyeceğimiz bir tablo ortaya çıkardı. Bu bağlamda, en rahat ulaşabildiğimiz ve

kendisinden Prof. Dr. Fatma Varış hakkında bilgi alabildiğimiz yegâne kişi, Varış'ın asistanlığını yapmış olan Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Adil Türkoğlu olmuştur. Ancak hem farklı kişilerle bu röportajları gerçekleştiremememiz, hem de aralarındaki hoca-öğrenci ilişkisi sebebiyle yeterince objektif değerlendirmelere ulaşamayacağımız düşüncesiyle, Türkoğlu'dan edindiğimiz bilgileri bu çalışmada kullanmamayı tercih ettik. Prof. Dr. Fatma VARİŞ'in bazı kitap ve makalelerine ulaşamadığımızı da belirtmemiz gerekir.

Araştırmanın planlanması ve elde edilen bilgilerin değerlendirilerek bu çalışmanın ortaya çıkartılmasında birçok kişinin desteği olmuştur. Beni böyle bir konuda çalışmaya yönlendiren ve tıkandığımı hissettiğim anlarda, problemin aşılmasında gösterdiği ipuçlarıyla, bu çalışmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesinde büyük emeği olan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Adil Adnan ÖZTÜRK, en başta teşekkür etmem gereken kişidir. Gerek bize zaman ayırarak kendisiyle röportaj yapmamıza izin vermesi, gerek bazı kaynaklara ulaşmamızı sağlaması sebebiyle, Sayın Prof. Dr. Fatma VARİŞ'a minnettarım. Prof. Dr. Fatma VARİŞ'in asistanlığını yapmış olan Sayın Prof. Dr. Adil TÜRKOĞLU'nun da bu çalışmanın ortaya çıkarılmasında büyük katkıları olmuştur. Kendisine çok teşekkür ediyorum. Ders aşamasında gösterdikleri özverili çalışmalar ile akademik altyapımın güçlenmesinde büyük emekleri geçen başta Sayın Doç. Dr. Sultan BAYSAN olmak üzere bütün hocalarıma, İngilizce özetin hazırlanmasında yardımcı olan Betül İŞİT'e, manevi desteğiyle bana güç veren arkadaşım Cansu AKANSU'ya ve her zaman yanımda olup, verdikleri büyük destekle benim bugünlere gelmemi sağlayan değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

15.06.2010

Hüseyin DUMANO

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
I. BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. PROBLEM	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	4
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	5
1.4. YÖNTEM	6
1.5. SINIRLILIKLAR	7
1.6. TANIMLAR	8
II. BÖLÜM	9
FATMA VARİŞ'İN HAYATI.....	9
2.1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ, İLK VE ORTA ÖĞRENİMİ	9
2.2. LİSANS ÖĞRENİMİ VE ÖĞRETMENLİĞE YÖNELMESİ	12
2.3. ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDEKİ İLK YILLARI	13
2.4. YÜKSEK LİSANS ÖĞRENİMİ VE UZMANLAŞMA SÜRECİ	14
2.5. BURSA KIZ ÖĞRETMEN OKULU'NDAKİ GÜNLERİ	15
2.6. ABD'YE GÖNDERİLMESİ VE DOKTORA ÖĞRENİMİ	18
2.7. YURDA DÖNÜŞÜ VE BİLİM İNSANI KİMLİĞİNE BÜRÜNMESİ	20
2.8. ANKARA ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ'NİN KURULMASI ...	21
2.9. BAŞLICA HİZMETLERİ	24
2.10. ÖZEL HAYATI VE KİŞİLİĞİ	25
III. BÖLÜM.....	29
ESERLERİ	29
3.1. TEZLERİ.....	29
3.1.1.Yüksek Lisans Tezi	29
3.1.2. Doktora Tezi	29
3.2. KİTAPLARI.....	30
3.2.1. Kendine Ait Kitaplar	31
3.2.1.1. Milletler Arası Eğitim Çalışmaları.....	31
3.2.1.2. Ergenin Gelişimi	32
3.2.1.3. Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler.....	40

3.2.1.4. Türkiye’de Lisansüstü Eğitim	44
3.2.1.5. Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler	51
3.2.2. Çeviri ve Ortak Yayın Olan Kitaplar	60
3.2.2.1. Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri	60
3.2.2.2. Eğitim Bilimine Giriş	65
3.3. MAKALE, BİLDİRİ VE RAPORLAR	70
3.3.1. Eğitimin Durumu, Metodu ve Önemi Üzerine Yazılan Makale ve Bildirileri.....	71
3.3.2. Eğitim Programları ve Program Geliştirme Hakkındaki Makale ve Bildirileri.....	74
3.3.3. Eğitimin Sorunları Üzerine Yazılan Makale ve Bildirileri	79
3.3.4. Gelişim ve Eğitim Psikolojisi Konulu Makale ve Bildirileri	84
3.3.5. Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme Konulu Makale ve Bildirileri.....	86
3.3.6. Yükseköğrenim Konulu Makale ve Bildirileri.....	87
3.3.7. Diğer Konularda Yazılan Makale ve Bildirileri.....	92
3.4. RADYO KONUŞMALARI VE GAZETE YAZILARI.....	93
IV. BÖLÜM.....	99
ÖNE ÇIKAN FİKİRLERİ VE EĞİTİM CAMİASINDAKİ YERİ	99
4.1. ÖNE ÇIKAN FİKİRLERİ	99
4.1.1. Ülkemizdeki Eğitime ve Eğitim Sistemine Genel Bakışı	99
4.1.2. Üniversiteler	103
4.1.3. Eğitimde Birlik.....	105
4.1.4. Eğitim Fakülteleri	106
4.1.5. Öğretmenler	107
4.1.6. Öğretmenlerin Yetiştirilmesi	111
4.1.7. Köy Eğitimi.....	112
4.1.8. Köy Enstitüleri	114
4.1.9. Eğitimde Yabancı Uzmanlar.....	117
4.2. FATMA VARİŞ’İN EĞİTİM CAMİASINDAKİ YERİ	118
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	124
KAYNAKÇA	127
EKLER	133

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Bursa Kız Öğretmen Okulu Haftalık Ders ve Faaliyet Programı	17
Tablo 3.1. Fatma Varış'ın Kitapları	31
Tablo 3.2. Fatma Varış'ın Eğitimin Durumu, Metodu ve Önemi Üzerine Yazılan Makale ve Bildirileri	73
Tablo 3.3. Fatma Varış'ın Program Geliştirmeye İlişkin Makaleleri	78
Tablo 3.4. Fatma Varış'ın Eğitimin Sorunları Üzerine Yazdığı Makaleleri	84
Tablo 3.5. Gelişim ve Eğitim Psikolojisi Konulu Makale ve Bildirileri	85
Tablo 3.6. Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme Konulu Makele ve Bildirileri	87
Tablo 3.7. Yükseköğrenim Konulu Makale ve Bildirileri	91
Tablo 3.8. Farklı Konularda Yazılan Makale ve Bildirileri	92
Tablo 3.9. TRT İstanbul Radyosu Eğitim Saati (1959-1960)	96

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.röportaj: Adı geçen röportaj

A.Ü: Ankara Üniversitesi.

A.Ü.E.F.D: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

bkz: Bakınız

C: Cilt

çev: Çeviren

Fak: Fakültesi

haz: Hazırlayan

İst: İstanbul

MEB: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı

s: Sayfa

ss: Sayfalar arası

Üni: Üniversitesi

Yay: Yayınları

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı, birçok alanda yapılan ıslahatlarla ön plana çıkmaktadır. Yapılan bu ıslahatlar arasında eğitim sistemine yönelik atılan adımlar da son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Lale Devri'nden itibaren öncelikle askeri okullardan başlayarak, Tanzimat Fermanı sonrası süreçte ise sivil okullara da yayılan bu ıslahat hareketleri, günümüzdeki modern eğitim kurumlarının oluşturulmasında temel hareket noktası olmuştur.¹

1847'de Mekatib-i Umumiye Nezareti ve 1866'da Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla Osmanlı'da eğitim işleriyle doğrudan sorumlu bir bakanlık ilk defa oluşturulmuş oluyordu. Bu nezaret tarafından hazırlanan ve 1869'da ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, ülkedeki eğitim işlerini ve sistemini zamanın şartlarına uygun hale getirmeye yönelik çok ciddi bir adım olmuştur. Bu nizamname ile eğitim sistemindeki karmaşa ve dağınıklığa bir çekidüzen veriliyordu. 1879'dan itibaren vilayetler bünyesinde Maarif İdareleri ve Maarif Meclisleri kurulmuştur. Böylece eğitim işleriyle meşgul olan yaygın bir teşkilat da ortaya çıkarılmış oluyordu.²

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte ortaya çıkan siyasal canlılık, çeşitli konuların değişik yönleriyle tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Fikir birliği ve planlılıktan uzak bu tartışmalar arasında en fazla tartışılan konuların başında eğitim gelmekteydi. Ulusallaşma ve çağdaşlaşma düşüncesinin geniş kitlelere yayılabilmesi için yoğun çaba harcanan bu dönemde, Batı Dünyası'ndan getirtilen süreli yayınlar ve Avrupa'ya gönderilen öğrenci ve araştırmacılar sayesinde, eğitimde modern yöntemleri ve pedagojik yaklaşımları eğitim camiasına taşımak mümkün olmuştur. Bu dönemde eğitimde değişik görüşleri savunan ve eğitime yön verenlerin başında, eğitimi bir tuğba ağacına benzeten Emrullah Efendi, pedagojinin Türkiye'ye girmesinde büyük bir emeği olan Satı Bey, çağdaş eğitim kurumlarının oluşturulup, eğitimde modern yöntemlerin kullanılması için çaba harcayan Sadrettin Celal, Abdullah Cevdet, Prens Sebahattin,

¹ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi: 1734 – 1876*, Anka Yay. İstanbul 1998. s. 7.

² A. Adnan Öztürk, *Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli*, Aydın Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., Aydın 1999, s. 4.

Ziya Gökalp gibi kişiler vardır.³ Ancak ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve siyasi darboğazın etkisiyle, sürekliliği olan bir eğitim politikası ortaya konulamamış ve eğitim taşrada yaygınlaştırılamamıştır.

Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak, yeni Türkiye'nin mimarları olan Mustafa Kemal ve arkadaşları, eğitimde Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan değişim sürecini devam ettirmişler ve çok daha radikal adımlar atarak kısa sürede Türk eğitim sisteminin modernleşmesini sağlamışlardır. Milli Eğitim Bakanlığı Ankara'da TBMM'nin kurulmasının hemen ardından oluşturulan kabinede yerini alacaktır. Kısa süre içerisinde, bakanlık bünyesinde Program, İlköğretim ve Orta Öğretim heyetleri oluşturulduğu görülür. Bir müddet sonra program heyeti lağvedilerek yerine yedi üyeden oluşan "Telif ve Tercüme Dairesi" kurulacaktır.⁴

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından tüm alanlarda olduğu gibi eğitimde de birbiri ardına reformlar yapılarak, radikal bir değişim süreci başlatılmıştır. Bu bağlamda atılan ilk ciddi adım Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkartılarak eğitim kurumlarındaki dağınıklığa son verilmesidir.⁵ Eğitimde laik bir düzene geçilmesi, karma eğitimin uygulanması, ilkokulun zorunlu hale getirilmesi eğitimde atılan radikal adımlar arasında yer almaktadır. Eğitime aktarılan kaynakların bu dönemde hatırı sayılır bir şekilde arttığı gözlemlenir. Ama yine de Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimde yaygınlaşma ve cehaletle savaşta çok hızlı bir gelişme sağlanamamıştır. Bunun üç temel sebebi olduğu Mustafa Kemal ve ekibinin gözünden kaçmamıştı. Bu etkenler Osmanlı alfabesinin Türkçe'yle uyumsuz olması, okullaşmanın yeterince yaygınlaştırılamaması ve her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bariz bir şekilde ortada bulunan yetişmiş eleman eksikliğiydi.⁶ Bütün bu etkenlerin ortadan kaldırılabilmesi için Cumhuriyet'in devrimci kadrolarının çeşitli proje ve hamleleri olacaktı.

Latin harfleri temel alınarak geliştirilen Yeni Türk Alfabesi, eğitimin önündeki en büyük engellerden birini ortadan kaldırmaktaydı. Zira Osmanlı alfabesiyle okuma-yazmayı öğrenmek en iyimser ifadeyle bile 5-6 yılı bulmaktaydı. Yeni Türk Harfleriyle

³ Öztürk, *a.g.e.*, s. 5.

⁴ Öztürk, *a.g.e.*, s. 19.

⁵ *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yay. İstanbul 1983, s. 39.

⁶ *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s. 67.

ise bu süre 3-8 aya indirilmiş oluyordu. Bu dönemde okulların yaygınlaştırılması bağlamında da son derece önemli adımlar atılmıştı. Bizzat devlet eliyle ve köylüler teşvik edilerek yeni okul binaları eğitim sistemine kazandırılmış ve taşranın kara cehalete mahkumiyetine bir son vermeye çalışılmıştır. Açılan ilkokullar yanında "Millet Mektepleri" (1928), "Halk Okuma Odaları" (1930), " Halk Evleri" (1932), "Eğitmen Kursları" (1936) ve "Köy Enstitüleri" (1940) eğitimin yaygınlaştırılması bağlamında birer birer devreye sokulmuş olan projelerdi.⁷ Halk Evlerinin kuruluşuna kadar, hem devrimlerin halka kısa zamanda ulaştırılıp kökleştirilmesi hem de eğitimin yaygınlaştırılması bağlamında "Türk Ocakları" da Türk eğitim sistemi ve sosyal yaşamında çok önemli bir yer teşkil etmiştir.

Genç Cumhuriyet'in devrimci kadrolarının önünde duran en büyük engellerden biri de hiç şüphesiz ki yukarıda da belirtildiği gibi yetişmiş eleman eksikliğiydi. Osmanlı'nın son döneminde birbiri ardınca yaşanan uzun ve yıpratıcı savaşlar, özellikle de Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları, zaten az miktarda olan okumuş, yetişmiş insanlarımızı acımasızca tüketmişti. Savaşlara nokta konmuş, modernleşme ve gelişme yönünde atılımlara hazırlanan Türkiye'de, bunu gerçekleştirmede rol alacak olan aktörlerin sayısı son derece azdı. Diğer taraftan Atatürk, bilimsel gelişmelerin mutlaka takip edilmesi gerektiğini önemle vurgulamış; toplumun medeni dünyadan uzak bırakılmasının Türk devriminin ruhu ile bağdaşmayacağını altını çizmiştir. Medenileşme derken batının gözü kapalı hayranlığını ve taklitçiliğini de hiçbir zaman kabul etmemiş fakat evrensel ve bilimsel olan ilkelerin de mutlaka takipçisi olunması gereği noktasında telkinde bulunmuştur. İşte hem eksikliği duyulan iyi yetişmiş kadroların oluşturulması, hem de modern dünyanın yakından takip edilmesi amacıyla diğer ülkelerden çağrılan eğitimci uzmanların görüş ve önerileri dikkate alınmış, bunun yanı sıra pedagojik formasyon kazanmaları için yurt dışına gönderilmiş olan yerli uzmanlardan yararlanılmıştır.⁸

Yurtdışına araştırma ve eğitim için gönderilen öğrenci ve eğitimciler, Türkiye'ye döndüklerinde sistemin gelişmesi ve eğitimde kalitenin artırılması bağlamında son derece önemli görevler üstlenmişlerdir. İşte Fatma Varış da bunlardan biridir. Eğitimin hemen her kademesinde görev almış olan Varış, öğretmen olarak

⁷ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Akademi Yay. İstanbul 2003, s. 42 – 65.

⁸ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 81.

başladığı kariyerine, yurtdışında gördüğü lisansüstü eğitimin ardından akademisyen olarak devam etmiştir. Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan Türkiye'nin ilk eğitim fakültesinin kuruluşunda ciddi rol üstlenmiş, 27 yıl boyunca bu fakültede çeşitli kademelerde görev yapmış ve eğitim programları konusunda Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük ve önemli isim olmuştur.

1.1. PROBLEM

Türk Eğitim sisteminin gelişmesinde önemli rol oynayanların başında gelen Prof.Dr. Fatma Varış'ın hayatı ve eserleri hakkında ne yazık ki günümüze kadar derli toplu bir çalışma yapılmamıştır. Bu araştırma dağınık halde bulunan bilgileri bir araya getirerek Prof.Dr. Fatma Varış'ın Türk bilim dünyasındaki yeri ve önemini ortaya koymaktır.

Bu bağlamda aşağıdaki sorulara da yanıt aranmaya çalışılacaktır.

- Prof. Dr. Fatma Varış'ı farklı kılan özellikler nelerdir?
- Türkiye'deki program geliştirme çalışmalarına, Prof. Dr. Fatma Varış'ın katkısı ne olmuştur?
- Prof. Dr. Fatma Varış'ın Türkiye'de değişim ve eğitimin modernleşmesinde üstlendiği rol nedir?
- Prof. Dr. Fatma Varış'ın eğitim camiasında edindiği sağlam yerin temelinde, yabancı dil becerisinin ve aldığı yurtdışı eğitiminin rolü ne olmuştur?
- Prof. Dr. Fatma Varış, uygun bir ortam ve büyük desteklerle mi, yoksa mücadele edip, özel yaşamından fedakârlık yaparak mı bugünkü konumuna ulaşmıştır?

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile hedeflenen temel amaçlar aşağıdaki gibidir:

- Türk eğitim tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Prof. Dr. Fatma Varış'ı tanımak ve tanıtmak;
- Milli eğitimin dünden bugüne içinde bulunduğu temel sorunları, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni 1947'de bitirmesiyle başlayan ve emekli olmasına rağmen halen

eğitim aşkıyla yanıp tutuşarak devam ettiren Prof. Dr. Fatma Varış'ın gözünden ortaya koymak;

- Eğitime ve bilime gönül vermiş yeni nesillerin örnek alabilmesi için, başarıyı yakalamış, ses getirmiş, çalışkan, kendine ve davasına güvenen ve bu uğurda sonuna kadar mücadele etmeyi kendine ilke edinmiş bir model olarak Prof. Dr. Fatma Varış'ın yaşamını ortaya koymak;
- Prof. Dr. Fatma Varış'ın eğitim dünyasına katkılarını ortaya koymak;
- Türkiye'deki eğitim sorunlarının temelinde yatan, eğitim programlarının geliştirilmesi meselesine dikkat çekmek.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Prof. Dr. Fatma Varış, Türkiye'de eğitimin değişim ve dönüşümünü en iyi şekilde temsil eden eğitimcilerden biridir. Rahatlıkla söylenebilir ki eğitimin modernleşmesi ve cumhuriyetin kazanımlarının eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılmasında Fatma Varış bir sembol olmuştur.

Fatma Varış için 1947'de başladığı öğretmenlik hayatı başlangıç ifade etmektedir. O, ideallerinin peşinden koşarak kendini sürekli olarak geliştirmiştir. 1951'de İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nde aldığı pedagoji eğitimini, 1953'te ABD Florida Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimi ve 1958'de ABD Columbia Üniversitesi'nde aldığı doktora eğitimi takip etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın merkez teşkilatı ve bağlı öğretmen yetiştirme kurumlarında 17 yıl çalışmıştır. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin kuruluşunda önemli bir rol üstlenmiştir. 1967'de doçent, 1974'te profesör olmuştur.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde çeşitli defalar bölüm başkanlığı ve dekanlık görevinde bulunmuştur. Dünya Eğitim Konseyi Direktörler Meclisi üyeliği, Asya ve Pasifikler Eğitimde Bölgesel İşbirliği Danışma Komitesi üyeliği, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Kurulu üyeliği, Dünya Eğitim Araştırmaları Konseyi üyeliği görevlerini başarıyla sürdürmüştür; 1977'den bugüne kadar devlet ve üniversiteler adına yurtdışında birçok eğitim kongresine ve toplantısına katılmıştır. Çok sayıda makale ve kitabı bulunan Fatma Varış'ın çevirisini yaptığı birçok eser de mevcuttur.

Biyografiyi "*tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikayesi*" olarak tanımlayan Mübahat Kütükoğlu biyografi yazımının ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.⁹ Fatma Varış da Türk eğitim tarihinde çok önemli bir role sahiptir. Yarım asırdan daha fazla bir zamanı eğitim dünyasının içerisinde geçirmiş ve ilerleyen yaşına rağmen çalışmalarına devam eden, bu kadar çalışkan bir şahsiyetin tanınması ve tanıtılması gerekmektedir. Bu, iki açıdan önemlidir. Her şeyden önce milli eğitimimize yaptığı büyük katkılar, özellikle de program geliştirme çalışmaları sebebiyle Fatma Varış, tanınmayı ve tanıtılmayı fazlasıyla hak eden bir bilim insanıdır. Diğer taraftan yeni nesiller onu tanıdıkça, büyük işler başarabilmek için kendilerinde daha fazla güç bulacaklardır. Zira o, eğitim bilimine atılan yeni kuşaklar için iyi bir modeldir.

Şu da unutulmamalıdır ki Fatma Varış'ın, uzun yıllar eğitim camiasının içerisinde çeşitli kademelerde görev yapması, geçmişten bugüne Türk Milli Eğitimi'nin içinde bulunduğu sorunların da büyük ölçüde onun tecrübeleri ışığında ortaya konulabileceği kanaatini kuvvetlendirmektedir. İşte tüm bu sebeplerden dolayı, Prof. Dr. Fatma Varış hakkında ayrıntılı bir biyografik çalışma yapılması eğitim ve bilim dünyası açısından faydalı olacaktır.

1.4. YÖNTEM

Bu çalışmaya Prof. Dr. Fatma Varış'ın kitap ve makaleleri araştırarak başlanmıştır. Bu bağlamda Ankara'daki Milli Kütüphane'nin web sitesi ve arama motorlarından yararlanılmıştır. Varış hakkında daha önce bir biyografi çalışması yapıp yapılmadığı da gerek YÖK tez arşivi gerekse de arama motorlarıyla araştırılmış ve herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Fatma Varış'ın hayatı hakkındaki ilk bilgilere "Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler" kitabının arka kapağında yer alan biyografisi vasıtasıyla ulaşılmıştır. Araştırmanın bundan sonraki süreci açısından bu bilgiler temel hareket noktamızı oluşturmuştur.

⁹ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealti Neşriyat, İstanbul 2001, s. 23.

Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda Varış'ın özel yaşamına dair hiç denilecek kadar az bilgiye ulaşabildik. Bu sebeple, Fatma Varış'ın hayatta olmasının sağladığı avantajı kullanarak, kendisiyle röportaj yapma yoluna gittik. Bu röportaj 9-11 Temmuz 2009 tarihleri arasında Marmaris/Muğla'daki yazlığında gerçekleşmiştir. Bu röportaj sırasında kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar ve kendisine yazılı olarak verdiğimiz kişisel ve mesleki sorulardan oluşan 64 maddelik anketimize verdiği cevaplar bu çalışmanın özellikle ikinci ve dördüncü bölümlerinin ortaya çıkartılmasında büyük faydalar sağlamıştır. Verdiği cevaplar ve sergilediği tutum son derece samimi ve doğal olduğu izlenimini yaratmıştır. Röportajımızda ayrıntılı cevap vermediği tek soru grubu özel yaşamı ile ilgili olanlardır. Bazı mesleki sorulara ise kitaplarına atıfta bulunmuş ve cevabı kendimizin bulmasını istemiştir. Anket sorularını ise daha sonra posta yoluyla bize ulaştırmıştır. Fatma Varış'la gerçekleştirdiğimiz röportajın ardından fikirlerimiz netlik kazanmıştır. Buradan elde ettiğimiz bilgiler ışığında, taramalarımız ve okuma faaliyetlerimiz yoğunlaşmıştır.

Araştırma ve fişleme çalışmalarının bitmesinin ardından yazım aşamasına geçilmiştir. Yazım işlemi Varış'ın biyografisi ile başlamış, eserleri ve eğitim camiasındaki yeri ile devam etmiştir. En son giriş bölümü kaleme alınmıştır.

1.5. SINIRLILIKLAR

- Fatma Varış'ın hayatı hakkında bazı kitaplarının arka kapağında yer alan kısa biyografisi dışında yazılı hiçbir metnin bulunmamasından dolayı, yaşamı hakkındaki bilgiler ağırlıkla Varış'la yapmış olduğumuz röportaja dayanmaktadır.
- Kendisiyle yapılan ve özel yaşamı hakkındaki ana kaynağımız olan röportajda Fatma Varış'ın özel yaşamı hakkında çok fazla ayrıntıya girmemesi sebebiyle, özel yaşamı hakkındaki bilgiler bir hayli sınırlı kalmıştır. Bu sınırlılıkta, Fatma Varış'ın yakın çevresi, başta asistanları olmak üzere mesai arkadaşları ile röportaj yapılamamış olması da önemli bir etkidir.
- Fatma Varış tarafından kaleme alınan makalelerin neredeyse tamamına ulaşma ve inceleme fırsatı yakalamış olmamıza rağmen tezlerine ve bazı kitaplarına ulaşmamız mümkün olmamıştır. Bunun temel sebebi, söz konusu olan kitapların oldukça eski tarihlerde basılmış ve baskısının tamamen tükenmiş olmasıdır. Bu

kitaplara ulaşılabilen en önemli merkez hiç şüphesiz ki Ankara Milli Kütüphane'dir. Ancak veri ve kaynak toplama çalışmalarımızı yürüttüğümüz dönemde Varış'a ait bazı kitapların ciltlerinin dağılması sebebiyle bakıma alınmış olması, bu kaynaklardan yararlanmamıza engel olmuştur. Zira zaman kısıtlılığı sebebiyle bir daha Milli Kütüphane'de çalışma fırsatı da bulamadığımızı belirtmemiz gerekir.

1.6. TANIMLAR

Biyografi: Bilim, edebiyat, sanat, siyaset, ticaret vb. alanlarda bir üne kavuşmuş, tanınmış insanların hayatlarını, eserlerini, başarılarını okuyucuya duyurmak amacıyla yalın bir dille, tarafsız bir görüşle yazılan inceleme yazıları "*biyografi*" olarak adlandırılmaktadır.¹⁰ Ele alınan kişinin gerçek hayatını bütün yönleriyle aydınlatan uzun biyografiler olduğu gibi, özet anlatımla verilen kısa biyografiler de mevcuttur.

Monografi: ünlü bir kişinin şahsiyetini, eserlerini veya herhangi bir konuyu ayrıntılarıyla inceleyen eserlere monografi denir.¹¹

Biyografik Monografi: Biyografik bilgileri kronolojik bir sıra içerisinde, alt başlıklar halinde, onun dönemi içindeki konumunu, getirdiği yenilikleri, gösterdiği başarıları, eserlerini, eserlerinin değişik özelliklerini eleştirel bir tutumla, belgelere, araştırma ve incelemelere dayalı olarak veren çalışmalara ise "*bilimsel biyografi*" ya da "*biyografik monografi*" denir.¹² Yapmış olduğumuz bu çalışma bilimsel biyografi kategorisine girmektedir.

¹⁰ Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 1984, s. 24.

¹¹ Akalın, *a.g.e.*, s. 256.

¹² Akalın, *a.g.e.*, s. 25.

II. BÖLÜM

FATMA VARİŞ'İN HAYATI

2.1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ, İLK VE ORTA ÖĞRENİMİ

Kosova'dan mübadil olarak Bursa'ya göçen “Varış” ailesinin çocuğu olarak 13 Ocak 1927'de dünyaya gelmiştir. Fakat okula erken gidebilmesi için doğum tarihi bir yıl erken gösterilmiş ve kayıtlara 1926 olarak geçmiştir. Babası İlyas Bey polis memuru, annesi Naciye Hanım ise ev hanımıydı. 6 kardeşi bulunmaktaydı.¹³

Cumhuriyet devrimlerinin toplumumuzda yarattığı coşku ve heyecan içerisinde, okula giden büyüklerinin etkisiyle çok küçük yaşlarda okuma yazmayı öğrenen Fatma Varış, henüz okula bile gitmediği o yaşlarda elinden düşürmediği Bursa'da çıkmakta olan “*Köroğlu*” gazetesini ve bu fevkalade tablo karşısında şaşkınlık içerisinde kendisine bakan komşularının övgülerini hiçbir zaman unutmamıştır. Üstün zekası ve okuma sevgisi sebebiyle ilkokula yaşatlarından önce başlayan Varış'ın okula kaydının yapılması üç yıl sonra mümkün olacaktır. Dördüncü sınıftayken, ilköğretim müfettişlerinin ani teftişleri, küçük Fatma'nın okula resmen kaydedilmesine vesile olacaktır. Müfettişler sınıfa girdiklerinde Fatma Varış, Asya'dan yapılan göçleri gösteren haritanın başında tarih anlatıyordu. Bu küçücük çocuğun performansı o kadar iyiydi ki, ders sonunda müfettişler Varış'ı kucaklarına alacaklar ve doğruca Müdire Zehra Hanım'ın odasına götürüp kaydını yaptıracaklardı.¹⁴

Fatma Varış sakin ve terbiyeli tavırlarıyla dikkat çeken bir öğrenciydi. Derslerindeki başarısının yanında okuldaki çeşitli faaliyetlere de katılmaktaydı. Namazgah İlkokulu'nun müsamere ve ulusal bayram gösterilerinde kimi zaman bir kuzu, kimi zaman bir melek, kimi zaman bir başka karakteri canlandıracaktı. Bir de okuduğu şiirler vardı. 1930'lu yıllarda yayımlanan “Çocuk Sesi”, “Afacan” gibi çocuk

¹³ *Fatma Varış'la Yapılan Röportaj*, Muğla/Marmaris, 09 – 11.07.2009.

¹⁴ A.g.röportaj.

dergileri Fatma Varış'ın ilgiyle takip ettiği yayınlar arasındaydı. İki ağabey ve ablasının ders kitapları ona devredilmekte; O ise yaz aylarında bu kitapları ilgi ile inceleyip okumaktaydı. Böylece okula başlamadan önce bir hayli hazırlıklı hale gelebiliyordu.¹⁵

Fatma Varış, 1935 – 1936 eğitim öğretim yılında ilkokulu bitirmiştir. 1937'de kazandığı devlet parasız yatılılık sınavının ardından eğitim hayatına İstanbul'da devam eden Fatma Varış, 1942 – 1943 eğitim öğretim yılında İstanbul Çamlıca Kız Lisesi'nden iyi bir not ortalamasıyla mezun olmuştur.¹⁶ O yıllarda liseyi pekiyi derece ile bitirenlere ve “Bakalorya” sınavını verenlere bütün üniversite kapıları açıktı. Ancak İstanbul'da yaşama olanağı olmayanlar, özellikle de kız öğrenciler için yüksek öğrenim yapmak son derece zordu.¹⁷ Fatma Varış da bunlardan biriydi. O, yüksek tahsil görmeyi çok istiyordu. Ama bunu nasıl yapacağı ciddi bir sorundu. İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı ve her ne kadar Türkiye savaşa dâhil olmamış olsa da, ekonomik açıdan bir dar boğazdan geçmekteydi. Bunda savaşın uluslararası ticareti durma noktasına getirmiş olması ve olası bir saldırıya karşı çok sıkı savaş tedbirlerinin alınması, dolayısıyla da devlet harcamalarının artması etkili olmuştu.¹⁸ Tam da bu sıralarda Laleli'de rastladığı bir grup Çamlıca Liseli arkadaşı, Varış'ın kafasındaki bu sorunu aşmasında önemli bir rol oynamıştır. Zira Vefa'da bulunan ve öğrencilerini Milli Eğitim Bakanlığı adına İstanbul Üniversitesi'nde okutup kendi bünyesinde de eğitim programları uygulayan Yüksek Öğretmen Okulu'ndan bu arkadaşları sayesinde haberdar olmuştur. Yıl 1943'tü ve Türkiye'de sadece bir tane Yüksek Öğretmen Okulu vardı. İstanbul Üniversitesi ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortak çalışmasının ürünü olan bu okul, kuruluşunu “1848” olarak kabul etse de kurum ve koşullar genç Cumhuriyet'in getirdiği bütün yenilik ve devrim atmosferinin tam bir tezahürüdür. Varış ve arkadaşları bu okula girebilmek için yapılan sınavlara birlikte başvurdular.¹⁹

Anadolu'nun hemen her köşesinden gelen, ifade ve davranışları, özgüvenleri, uyumları ve özellikle de zekâlarıyla ön plana çıkan birçok genç, bu okulun öğrencisi olmak için yarışıyordu. Adayların büyük bir çoğunluğu fen alanlarını tercih etmekteydi ve bu alanın kontenjanları da oldukça müsaitti. Yabancı dillerde Fransızca, Almanca ve

¹⁵ A.g.röportaj.

¹⁶ A.g.röportaj.

¹⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 1985'e*, İstanbul 1986, s. 211.

¹⁸ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi: 1923 – 1978*, Akbank Yay. İstanbul 1980, s.275.

¹⁹ A.g.röportaj.

İngilizce olmak üzere üç dal bulunmaktaydı. Varış'ın başvurduğu İngiliz Filolojisi'ne ise sadece bir kişi alınacaktı.²⁰

Fatma Varış, ortaöğretimde iyi bir yabancı dil eğitimi almıştı. Kendi ifadesiyle “yabancı dili matematik öğretir gibi, mantığa dayandırarak anlatan çok iyi öğretmenleri” olmuştu. Ferhunde Gökyay ve Selma Fıratlı bu öğretmenler arasında Varış üzerinde en fazla iz bırakanlarıydı. Yabancı dilin amaç değil, insan ufkunu genişleten bir destek, bir araç olduğuna olan inancının oluşup kökleşmesinde, adı geçen öğretmenlerinin rolü çok büyüktü. İşte bu anlayış ve bilgidен gelen güvenle Fatma Varış, İngiliz Filolojisi bölümünü seçmiştir.²¹

Sınav jürisinde Edebiyat Fakültesi Coğrafya Kürsüsü'nden, Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü Prof. Besim Darkot, Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Kürsüsü Başkanı Prof. Halide Edip Adivar, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Kürsüsü'nden Prof. İsmail H. Ertaylan gibi son derece seçkin isimler yer almaktaydı. Varış, bu sınavı şöyle dile getiriyor: “Bellekten çok analize ve yargıya götüren, beni yeni bir kademeye taşıyan, daha doğrusu hazırlayan bir saat geçirdiğimi ve kanatlanmaya benzer bir duyguya sürüklendiğimi anımsıyorum.”²²

Fatma Varış'la birlikte sınava giren adaylardan biri Amerikan Koleji mezunuydu. Bu durum Varış'ı düşünceye sevk etmişti. Zira 1940'lı yıllarda kolej mezunları bir seminer programının ardından liselere öğretmen olarak atanabilmekteydi.²³ Yani Yüksek Öğretmen Okulu'na girmeleri gerekmiyordu. Buna rağmen, bir kolej mezununun yükseköğretim almak istemesi Varış'a göre, kendini daha iyi yetiştirmek isteyen idealist bir kişiyle karşı karşıya olduğunu göstermekteydi. Fatma Varış bu sınavı kazandı ve hayalini kurduğu üniversite eğitimini almaya başladı.²⁴

²⁰ A.g.röportaj.

²¹ A.g.röportaj.

²² A.g.röportaj.

²³ Akyüz, a.g.e., s. 218 - 219.

²⁴ A.g.röportaj.

2.2. LİSANS ÖĞRENİMİ VE ÖĞRETMENLİĞE YÖNELMESİ

Fatma Varış, 1943–1944 Öğretim Yılı'nda başladığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'nü 1946–1947 Öğretim Yılı'nda başarı ile tamamlayarak mezun olmuştur.²⁵ Bu bölümde Yüksek Öğretmen Okulu adına eğitim görmüştü. Dolayısıyla, aldığı dersler arasında pedagojik dersler de vardı. Dört yıllık bu okuldan mezun olabilmek için, sertifika adı verilen beş paket programın tamamlanması gerekiyordu.

Fatma Varış'ın yukarıda bahsedilen bu beş program dahilinde aldığı dersler şöyleydi: Bir yıllık bir eğitimin ardından alınan Modern İngilizce Sertifikası'nda İngiliz Dili ve Kültürü dersi verilmekteydi. Bu ders Mr. Mill ve Mr. Humpreys tarafından verilmekteydi. İkinci sertifika olan Türk Edebiyat Tarihi, üç yıllık bir eğitim dönemini kapsamaktaydı. Bu çerçevede verilen derslerden Tanzimat Edebiyatı'na Prof. İsmail H. Ertaylan, Fecr-i Ati Edebiyatı'na ise Ahmet Hamdi Tanpınar girmekteydi. Üçüncü sertifika İngiliz Edebiyatı Tarihi'ydi. Üç yıllık bir eğitimi kapsayan bu sertifika bağlamında verilen dersleri Prof. Halide Edip Adıvar ve Doç. Vahit Turhan yürütmekteydi. Dördüncü sertifika olan Ortaçağ İngilizcesi, Prof. Dr. Bazell tarafından öğrencilere aktarılıyordu. Son aşama olan beşinci sertifika Yüksek Öğretmen Okulu'nda verilen ve iki yıllık bir süreyi kapsayan Pedagoji sertifikasıydı. Bu sertifika programı dahilinde Türk Eğitim Tarihi, Öğretim Metotları, Deneysel Psikoloji ve Gelişim Psikolojisi dersleri okutulmaktaydı. Fatma Varış, Türk Eğitim Tarihi ve Öğretim Metotları derslerini Prof. Dr. Sadrettin Celal Antel, Deneysel Psikoloji dersini Prof. Dr. Peters, Gelişim Psikolojisi dersini Doç. Dr. Refia Şemin'den almıştır. Varış, bu sertifika dersleri dışında “destek dersleri” olarak adlandırılan Amerikan Edebiyatı ve Eski Türkçe (Osmanlıca) dersleri de almıştır. Eski Türkçe derslerini bu alanda çok yetkin bir isim olan Rıfkı Melul Meriç vermektedir.²⁶

Sertifikaların sınıflara göre dağılımı ise şöyleydi: Modern İngilizce Sertifikası birinci sınıfta, Türk Eğitim Tarihi ve İngiliz Edebiyatı Tarihi sertifikaları iki, üç ve dördüncü sınıflarda, Ortaçağ İngilizcesi ve Pedagoji sertifikaları üçüncü ve dördüncü sınıflarda verilmekteydi.

²⁵ A.g.röportaj.

²⁶ A.g.röportaj.

Fatma Varış, yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan dört yıllık bu lisans öğrenimini, “Dr. Johnson’un Yaşamı ve Eserleri” başlıklı biyografik bir tezle tamamlayarak 1947’de mezun olmuştur.²⁷

2.3. ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDEKİ İLK YILLARI

Lisans öğrenimini tamamlayan öğrenciler Yüksek Öğretmen Okulu’nda Prof. Dr. Besim Darkot’un odasında M.E.B. Yükseköğretim Genel Müdürü Faik Reşit Onat’la tanışma fırsatı bulmuşlardı.²⁸ Herkesle tek tek ilgilenen Onat’ın mutlu ve heyecanlı tavırları, eğitime verilen önemin bariz bir göstergesiydi. Anadolu’yu aydınlatma aşkıyla yanıp tutuşan Fatma Varış ve arkadaşları birkaç gün içerisinde atamaları tamamlanarak Anadolu’ya dağılacaklardı.

Varış, Samsun 19 Mayıs Lisesi’ne İngilizce öğretmeni olarak atanmıştı. İki günlük bir tren yolculuğunun ardından Samsun’a ulaşmıştı. Eğitim çok önemliydi ve sadece öğrencilerin değil, tüm halkın eğitime şiddetle ihtiyacı vardı. İşte bu sebeptendir ki Varış, Samsun Halkevi başkanının ricası üzerine halka yönelik verilen kurslara katılmaya karar verdi. Akşamları memurlar ve ev hanımları başta olmak üzere birçok kesimden katılımın olduğu kurslar, halkın eğitime açılığının somut bir ifadesiydi. Samsun’daki bu özverili hizmetleri iki yıl devam edecekti. Bu iki yılın ardından Varış, M.E.B. tarafından kendini geliştirmesi amacıyla 1950’de İngiltere’ye gönderilecek ve iki sömestr boyunca orada kalacaktı.²⁹

Fatma Varış İngiltere’de okul öncesi, ilköğretim birinci ve ikinci kademe öğretmenlerini yetiştiren, üniversite mezunlarına pedagojik sertifika veren Cambridge Üniversitesi’ne bağlı bir koleje kayıt yaptırmıştı. Aldığı Pedagoji derslerinde takip edilen kitapların hepsinin ABD’den gelmekte olduğu Varış’ın dikkatini çekecekti. Ufkunun gelişmesinde önemli rol oynayan yeni yazar ve bilgilerle bu kolejde tanışacaktı. Örneğin, büyüme ve gelişme konusunda ABD eğitim fakültelerinde o yıllarda okutulan Gesell’i ilk kez burada tanıyacak ve en son çıkan eserlerini bile okuma

²⁷ A.g.röportaj.

²⁸ A.g.röportaj.

²⁹ A.g.röportaj.

şansını yakalayacaktı. Okuldaki uygulama etkinliklerinde sistemi yaşayarak öğrenecek; kitap ve derslerin öğrenme merakını derinleştirdiğini hissedecekti.³⁰

Eğitimi bitip Türkiye'ye döndüğünde ülkede büyük bir değişim yaşanmaktaydı. Çok partili hayata geçilmiş ve ülkenin işgalden kurtulmasından beri iktidarda olan CHP yerini yeni bir partiye, Demokrat Parti'ye bırakmıştı. Büyük ölçüde tarıma dayalı ekonomide endüstriyel bir canlanma ortaya çıkmaya başlamıştı. Dışarıdan hibe olarak gelen savaş artığı mekanize araçların, yedek parça imalatının ve bu parçaları satan iş yerlerinin çoğaldığı göze çarpmaktaydı.³¹

Ülkeye döner dönmez gittiği ilk adres elbette M.E.B olacaktı. Müsteşar Reşat Tardu'ya, kendisine tanıdığı bu eğitim imkanı için teşekkür edip, Samsun'daki görevine dönmek niyetindeydi. Ancak bu görüşme hiç tasavvur etmediği bir şekilde gelişecek ve Varış Bakanlık hizmetine alınacaktı. Zira M.E.B çatısı altında "Dış İlişkiler ve UNESCO" adlı bir daire kurulmaktaydı. Bu dairede görev yapacak, yetişmiş personele ihtiyaç vardı. Her ne kadar Fatma Varış öğretmenliğe devam etmek istediğini dile getirse de "siz buraya lazımsınız!" cevabını alacaktı.³²

İngilizce, Fransızca ve Almanca bilen, eğitim deneyimi olan uzmanlar grubu ve bir sekreterle işbaşı yapılmıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın eğitimle ilgili yazışmaları, burslar, Köy Enstitüleri'ni yerinde görmek üzere gelen yabancı ziyaretçiler, UNESCO Milli Komitesi'nin eğitimle ilgili sorunları Fatma Varış ve arkadaşları tarafından çevirileri yapılan başlıca konular olmuştur.³³

2.4. YÜKSEK LİSANS ÖĞRENİMİ VE UZMANLAŞMA SÜRECİ

1952'de M.E.B'na Hasanoğlu Köy Enstitüsü meslek dersleri öğretmenlerinden Ali Rıza Tükel tarafından çeviri bir kitap sunulmuştu. Köy okullarında öğretim faaliyetleriyle ilgili bu kitap ABD'de ödüllendirilmiş bir kitaptı. Varış, ABD'de de tek öğretmenli köy okulları olduğunu bu kitap sayesinde öğrenmiş oluyordu. Bu kitap bakanlığın dikkatini çekmiş ve Tükel ve bütün köy enstitülerinin müdürlerini bir

³⁰ A.g.röportaj.

³¹ Necdet Ekinci, *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Ankara 1997, s. 76.

³² A.g.röportaj.

³³ A.g.röportaj.

araştırma yapmak üzere ABD'ye gönderme kararı almıştı. İlköğretim genel Müdürlüğü'nün sahiplendiği bu projede Varış'a da görev düşmekteydi. O, heyete verilecek dersleri tercüme etmekle görevlendirildi.³⁴

Ali Rıza Tükel'in tercüme ettiği kitabın yazarının sorumluluğunda Florida Üniversitesi Eğitim Fakültesi bir program hazırlamıştı. "Büyüme ve Gelişme" ile "Eğitimde Program Geliştirme" konularında iki öğretim üyesinin verdikleri dersler Fatma Varış tarafından Türkçe'ye çevriliyordu. Bu görev, Fatma Varış için yeni bir fırsat olmuştu. Zira o, akşamları eğitim fakültesindeki master programı çerçevesinde derslere devam ediyordu. Böylece Fatma Varış, yüksek lisans yaparak eğitim seviyesini ve becerilerini biraz daha geliştirme imkânına kavuşmuştu. M.E.B Müsteşarı Reşad Tardu, Varış'ın master programına katıldığını öğrenince çok sevinmiş; öğretmen eğitimi, değerlendirme, eğitim felsefesi vb. dersleri de alması için Varış'a tavsiye mektupları yazmıştı.³⁵

Florida, zengin bir eyalet olduğu için, değerli öğretim üyelerini üniversitesine rahatlıkla çekebiliyordu. Fatma Varış, bu avantajın nimetlerinden yararlanma şansı bulmuştu. Zira hocaları genellikle kendi kuramları olan, eserleri pek çok eyalette okutulan yetkili, kişilikli öğretim üyeleri idi.

Varış 1952'de başladığı yüksek lisans öğrenimini, 1953'te verdiği "*A Critical Study of the Turkish Elementary Teacher Education Program*" başlıklı teziyle tamamlamıştır. "Türkiye'de İlkokul Öğretmenlerine Yönelik Eğitim Programı Üzerine Bir Değerlendirme Çalışması" şeklinde Türkçe'ye tercüme edilebilen bu çalışma 178 sayfalık bir içeriğe sahiptir.³⁶

2.5. BURSA KIZ ÖĞRETMEN OKULU'NDAKİ GÜNLERİ

Fatma Varış, yüksek lisans öğrenimini 1953'te tamamladıktan sonra hemen ülkeye dönme hazırlıklarına başlamıştı. Çünkü öğrendiklerini biran evvel uygulamaya geçirmek istiyordu. 1953 Eylül'ünde Varış ve yanındakiler Kanada'dan kalkan bir

³⁴ A.g.röportaj.

³⁵ A.g.röportaj.

³⁶ www.florida.edu.usa/library_theses. 1446657/vrs_5478124a

gemiyle Fransa'ya ulaştılar. Yolculuklarının geriye kalan kısmını demiryolu ile tamamlayacaklardı. Ancak Fatma Varış daha Fransa'dayken, Paris büyükelçimiz tarafından yeni görevi hakkında bilgilendirilmişti. Buna göre, Bursa'da tütün deposu olarak kullanılan bir bina kız öğretmen okulu haline dönüştürülecekti. Gerek fiziksel dönüşüm, gerek öğretim heyetinin seçimi, gerek eğitim programının düzenlenmesi konusunda müdür olarak atanacak olan Varış tam yetkili kılınmıştı.³⁷ Bu güzel haberin heyecanı içerisinde Varış ve arkadaşları ünlü Doğu Ekspresi'ne bindiler ve Türkiye'ye döndüler.

M.E.B'deki temasların ardından okul kadrosu şekillenmişti. Bursa'ya hareket ederken bakanlık bürokratları Varış'ın tam anlamıyla arkasında olduklarını dile getiriyorlardı. Sözlerinde samimi oldukları kısa bir süre sonra kanıtlanma imkanı bulacaktı. Zira okulun kurulmasının ardından Bursa valisi yanında gazeteciler olduğu halde okulu ve Varış'ı ziyaret edecekti. Bu ziyaret esnasında vali usulsüz bir kayıt yapmasını istemişti. Ancak Varış, bakanlığı işaret ederek, yasalar ve yönetmelikler uyarınca böyle bir şeyi yapamayacağını dile getirmişti.* Bu olay üzerine Varış, M.E.B'e şikayet edilmiş; fakat bakanlığın sağlam duruşunun ardından vali, elinde bir tabloyla yeniden okula gelip, Varış'a iltifatlar yağdırmak suretiyle gönlünü almaya çalışacaktır.

Bursa Kız Öğretmen Okulu kısa zamanda müdürü, öğretmenleri ve öğrencileriyle dikkat çeken ve büyük takdirler kazanan bir okul haline gelmiştir.** Bu okuldan yetişen gençlerin her biri bulundukları kurumlarda ses getiren, kişilikli, düzgün öğretmenler olarak ün kazanacaklardı. Bunda Fatma Varış tarafından geliştirilen eğitim programının büyük bir rolü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu programla genç kızlara öğretmenlik için gerekli mesleki bilgiler ve genel kültür verilirken; aynı zamanda yardımlaşma ve özgüvenleri artırılıp kişilikleri güçlendiriliyordu.

Yatılı bir eğitim kurumu olan Bursa Kız Öğretmen Okulu'nda Fatma Varış tarafından hazırlanan bir programın uygulandığına yukarıda değinmiştik. Bu programın

³⁷ A.g.röportaj.

* İstekleri yerine getirilmeyen vali, "Sizi burada tutmayız. Bakanlığa şikayet edip buradan alınmanızı sağlayacağız" demiştir. Bu tehditkâr konuşmaya Fatma Varış'ın verdiği cevap aynen şöyle olmuştur: "Ben kıdemi 7 yıl olan bir öğretmen ve bu okulun müdürüyüm. Biz vatanımızın her köşesinde hizmet vermek; yasa ve yönetmeliklere göre hareket etmek üzere yetiştirildik". A.g.röportaj.

** Varış'ın müdürlük yaptığı yıllarda Ahmet Emin Yalman, Vatan gazetesinde yayınlanan bir makalesinde bu okulu konu olarak alacak; öğrencilerinin ciddiyet ve sağlıklı davranışlarından övgüyle bahsedecektir. Ahmet E. Yalman, "Gurur Duydum", Vatan gazetesi, 20 Mayıs 1955, s. 3.

ayrıntılarını vermenin, konunun anlaşılması bakımından faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız. Bu programı aşağıdaki tabloda daha somut bir şekilde görmemiz mümkündür.³⁸

Tablo 1.1. Bursa Kız Öğretmen Okulu Haftalık Ders ve Faaliyet Programı*

Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
Ana Ders A	Ana Ders C	Ana Ders E	Ana Ders G	Ana Ders I	Ana Ders A	Temizlik
Ana Ders A	Ana Ders C	Ana Ders E	Ana Ders G	Ana Ders I	Ana Ders B	
Yan Ders 1	Yan Ders 2	Yan Ders 3	Yan Ders 4	Yan Ders 5	Ana Ders C	
Ana Ders B	Ana Ders D	Ana Ders F	Ana Ders H	Ana Ders K	Ana Ders D	
Ana Ders B	Ana Ders D	Ana Ders F	Ana Ders H	Ana Ders K	Ana Ders E	
Öğle Yemeği	Öğle Yemeği	Öğle Yemeği	Öğle Yemeği	Öğle Yemeği	Öğle Yemeği	
Çocuğu Tanıyalım Etkinlikleri	Öğrenci Yönetimi Etkinlikleri	Kültür-Sanat Konferansları	Öğretmen Sınıfta ve Yardım Grupları	Çevre, Tarih, Tarım, Ekonomi Araştırmaları	Gezi	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, bu programda eğitim öğretim faaliyetlerinin pazartesiden başlayıp cumartesiye kadar uzanarak haftanın altı gününe yayıldığını görmekteyiz. Günde 5 saat ders işlenmekte ve bu dersler öğleye kadar bitmekteydi. Hafta içi günlerde, 2 saat üst üste işlenen ana derslerin arasına tek saatlik “müzik, resim, ev yönetimi, bıçkı-dikiş, beden eğitimi” derslerinden biri yerleştirilmişti. Böylece öğrenci 2 saatlik yoğun ana dersten sonra tek saatlik rahatlatıcı bir derse giriyor ve bu dersten sonra başlayacak olan 2 saatlik diğer bir ana derse çok daha dinç bir zihinle

³⁸ A.g.röportaj.

* Tabloda yer alan harfler ana dersleri; Yan ders olarak ifade edilen ve sayılarla gösterilen dersler ise müzik, resim, ev yönetimi, bıçkı-dikiş ve beden eğitimi derslerini ifade etmektedir. A, B, C, D ve E derslerinin haftalık ders saati 3; F, G, H, I ve K derslerinin haftalık ders saati 2’dir. Sabah dersleri 08.30-13.00, öğleden sonra etkinlikleri 14.30 – 16.00 saatleri arasındadır.

başlamış oluyordu. Öğleden sonraları, öğrencilerin kendilerini geliştirmesi ve özgüvenlerini artırmaları amacıyla düzenlenen çeşitli faaliyetlere ayrılmıştı. Bu faaliyetler: *Çocuğu tanıyalım etkinlikleri; öğrenci yönetimi etkinlikleri; kültür-sanat konferansları; öğretmen sınıfta etkinliği ve yardım grupları etkinliği; çevre, tarih, tarım ve ekonomi incelemelerinden* meydana geliyordu. Bu etkinlikler arasında öğretmen sınıfta ve yardım grupları etkinlikleri özellikle dikkat çekmektedir. Öğretmen sınıfta etkinliğinde her öğretmen ayrı bir sınıfa geçer ve öğrenciler istedikleri öğretmenin bulunduğu sınıfa giderek takviye alabilmekteydi. Yardım grupları etkinliklerinde ise öğrenciler çeşitli gruplara ayrılarak birbirlerine dersleri anlatmakta ve böylece hem ders anlatma kabiliyetlerini geliştirmekte, hem de birbirlerinin eksiklerini kendi aralarında tamamlama fırsatı yakalamaktaydılar. Cumartesi günü öğleye kadar, haftalık ders saati 3 saat olan ana derslerin arta kalan birer saatleri işleniyor; öğleden sonra ise geziler yapılmıyordu. Pazar günü temizliğe ve serbest faaliyetlere ayrılmıştı.

1956'da Fatma Varış evlenecekti. Nikah için gittiği İstanbul'da Milli Eğitim Müdürü Hayrullah Örs ile görüşme imkanı bulacak ve 7-8 katlı ahşap bir manastırın modern bir okula dönüştürülmesi konusunda özverili bir çalışma sergileyecekti.³⁹ Bu konuda zorlanmayacaktı. Zira Bursa Öğretmen Okulu'nu tütün deposu olarak kullanılan bir binadan ortaya çıkaran Fatma Varış'ın bizzat kendisiydi. Bu büyük tecrübesi, eski bir manastırın Moda Koleji'ne dönüştürülmesinde Varış'ın en büyük referansı olacaktı.

2.6. ABD'YE GÖNDERİLMESİ VE DOKTORA ÖĞRENİMİ

Fatma Varış, 1951'de Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarına, M.E.B'deki görevi sebebiyle uzaktan da olsa şahitlik etme şansı bulmuştu. 1956 yılına gelindiğinde ise ODTÜ'nün kuruluş çalışmaları başlamış ve bu olay Fatma Varış için yeni bir fırsatı ortaya çıkarmıştı. Zira M.E.B, kurulacak olan üniversitede Eğitim Fakültesi'nin de olmasını planlıyordu.⁴⁰ Bu bağlamda hem yeni kurulacak fakültenin altyapısını oluşturmak hem de mevcut üniversiteleri güçlendirmek maksadıyla bakanlık tarafından yüksek lisansa sahip altı kişinin burslu olarak doktora yapmak üzere yurt dışına gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

³⁹ A.g.röportaj.

⁴⁰ Erdal Ceylan, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi: 1299 - 1997*, İstanbul 2004, s. 108.

1950’li yıllarda ülkemizde yüksek lisans programı bulunan bir üniversite olmadığı gibi, bu dereceye haiz kişi sayısı da son derece azdı. Bakanlığın hazırladığı listede şu isimler bulunmaktaydı: Mithat Enç Gazi Eğitim Enstitüsü’nde görevliydi ve döndükten sonra Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde görevlendirilecekti. Feriha Baymur M.E.B’de görevliydi ve döndüğünde Hacettepe Üniversitesi’nde görevlendirilecekti. M.E.B’de görevli Hasan Tan ve Hasan Özinönü doktora sonrasında ODTÜ’de görevlendirileceklerdi. M.E.B’de çalışmakta olan Fatma Varış’ın yeri ise değişmeyecek; doktora sonrasında yine M.E.B’de çalışmalarına devam edecekti.⁴¹

M.E.B tarafından hazırlanan bu listedeki herkes birbirinden bağımsız bir şekilde hareket etmiş ve Fatma Varış hariç herkes yüksek lisans yaptığı üniversiteye başvurmuştu. O ise, Florida Üniversitesi’ni değil, Newyork’ta bulunan Columbia Üniversitesi’ni tercih etmişti. Varış bu tercihinde Columbia Üniversitesi’nin farklı görüş ve yaklaşımlara sahip bir akademik yapısının ve köklü tarihinin rol oynadığını dile getirmektedir.⁴²

Fatma Varış’ın istediği bölüm “Eğitim Programları ve Denetim”di. Çok zorlu bir süreç kendisini beklemekteydi zira bursu ve izni iki yıllıktı. İki yıl içerisinde dört yıllık doktora programını başarıyla tamamlayıp ülkeye dönmek zorundaydı. Bunun için “intersession” olarak adlandırılan dersler dâhil 3-4 kredilik sömestr arası programları da takip etmeyi kararlaştırmıştı.* Bölüm Başkanı Prof. Bellack, kendisinin verdiği “Program Geliştirme-Genel İlkeler” dersini de almasını istemiş ve Varış’ın danışmanlığını da üstlenmişti. Bu durum alışlagelmişlikten çok uzaktı.⁴³ Zira Prof. Bellack’ın yabancı öğrencilerin danışmanlığını üstlenmesi çok nadir görülen bir şeydi. Bu durumu Varış’ın İngilizce’ye hâkim oluşu ve sahip olduğu bilimsel birikimin rolüyle açıklamak en doğru yaklaşım olsa gerek.

Varış, yoğun ders programına rağmen, üniversitenin sosyo-kültürel faaliyetlerinin içinde yer almaktan da geri durmuyordu. Daha ilk hafta yapılan öğrenci temsilciliği seçimine katılmış ve temsilci olarak seçilmişti. Otuz kişilik bir kurulda ilk

⁴¹ A.g.röportaj.

⁴² A.g.röportaj.

* “intersession” günümüz Türkiye’sinde yaz okulu olarak adlandırılan bir eğitim sürecini ifade etmek için kullanılan bir tabirdir.

⁴³ A.g.röportaj.

konu Macaristan'daki çatışmalarda zarar gören ve ülkelerinden kaçan Macar gençlerin ABD'de eğitim görmeleri için başlatılan yardım kampanyasıydı. Bu ilk icraatın ardından dernek faaliyetlerine katılmaya devam etmekle birlikte, aktif rol oynamaktan uzak durmayı seçmişti. Çünkü bu faaliyetler deneyim yönünden ilginç olmakla birlikte, programı ve kendini geliştirmek istediği alanlardan uzaktı. Planı hazırды. İlk yıl derslere yoğunlaşacak ve ikinci yıl tezini bitirecekti. Çok yoğun çalışması gerekiyordu. Öyle ki bir yıl içerisinde ancak 16–17 ders alarak kredileri tamamlayabiliyordu. Üstelik her bir ders için “term paper” adı verilen bir inceleme ödevi hazırlamak zorundaydı.⁴⁴

Columbia Üniversitesi'nde sınavlar, alınan derslerle ilgili inceleme ödevleri, lisans ve yüksek lisans kredileri bir doktora komitesi tarafından incelenip, uygun görülmesi halinde tez aşamasına geçilmesine izin verilmekteydi. İşte Varış'ın tüm bu aşamaları geçerek tezine başladığı günlerde Ankara'dan gelen bir resmi yazı, canını bir hayli sıkacaktır. Zira ODTÜ'ye kurulması planlanan eğitim fakültesinden vazgeçilmişti. Bu sebeple, doktora yapmakta olan öğrenciler geri çağırılıyordu. Neyse ki bir hafta sonra gelen ikinci bir yazıyla her şey normale dönecekti. Çünkü her ne kadar fakülteden vazgeçilmiş olsa da doktoraların tamamlanmasına karar verilmişti. Fatma Varış, bu zorlu sürecin ardından tezini vererek 1958'de doktora programını başarıyla tamamlayacaktı.⁴⁵

2.7. YURDA DÖNÜŞÜ VE BİLİM İNSANI KİMLİĞİNE BÜRÜNMESİ

Fatma Varış yurda döner dönmez M.E.B tarafından İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda pedagoji öğretmeni olarak görevlendirildi. M.E.B Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü 1958 sonunda İstanbul Çapa'da, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne paralel bir pedagoji bölümü kurmuştu.⁴⁶ Varış, ayrı bir kararname ile aynı zamanda Çapa Eğitim Enstitüsü meslek dersleri öğretmenliğine de atanmıştı. Yani öğretmen yetiştiren iki ayrı kurumda yoğun bir görev sürdürecekti.

Kendi ifadesiyle Varış, bir taraftan Çapa Eğitim Enstitüsü'nün çalışan öğrencileri, bir taraftan Yüksek Öğretmen Okulu'nun çeşitli fakülte ve bölümlere giden

⁴⁴ A.g.röportaj.

⁴⁵ A.g.röportaj.

⁴⁶ Ceylan, a.g.e, s. 110.

öğrencilerinin pedagoji derslerinde öğrencilerini konuşturarak, tartıştırmak, yazdırarak, düşünceye sevk ederek derslerini işlemekteydi.⁴⁷ Çünkü uygulama becerisi ve özgüvenin bu şekilde gelişeceğine inanmıştı. Zaten öyle de oluyordu. Gençler kendilerini geliştiriyorlar ve Varış'ın öğrencilerine olan güveni günden güne daha da pekişiyordu.

Diğer taraftan Varış, 1959 yılından itibaren akşamları İstanbul Radyo Evi'nde eğitim saatlerinde kısa konuşmalar yapmaya başlayacaktı. Yine bu yıldan itibaren Varış'ın yayın faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülecektir. Çapa Eğitim Enstitüsünce çıkartılan “Tedrisat” dergisinde, Yüksek Öğretmen Okulu öğrenci derneği tarafından çıkartılan “Genç Öğretmen” dergisinde, Pedagoji Derneği'nde Münir Raşit Öymen'in rasyonel, dengeli kişiliği ve başkanlığı altında çıkartılan “Pedagoji” dergisinde, iki yıl müddetle haftada bir gün Tercüman gazetesinde “Toplum ve Genç Kuşaklar” başlıklı köşede yazdığı yazılar, bu yoğunlaşan yayın trafiğinin merkezleriydi.⁴⁸

Milli Eğitim Bakanlığı'na düzenlenen komisyon, çeşitli kurslar vb. etkinliklerde ve bu etkinliklerin toplumsal, kurumsal ve bireysel anlamda yürütülmesi ve yönetilmesinde de Varış'ın etkin olarak rol aldığı görülmektedir.

2.8. ANKARA ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ'NİN KURULMASI

İnsanlık tarihi dikkatli bir şekilde incelendiğinde, eğitimin ülke kalkınmasında önemli bir paya sahip olduğu görülecektir. Avrupa'da “yeniden doğuş” hareketi, insan aklının ve üretiminin önemini tetiklemiş; reform hareketi ise, Ortaçağ'ın din odaklı karanlığına son vermişti. İnsanların refah ve güvenine dönük sanayi devriminin ortaya çıkardığı sonuçların eğitim programlarına yansımalarıyla birlikte aydınlanmanın halk tabakalarına yayılması sağlanmıştı. Osmanlı Devleti bu gelişmeleri önceleri dikkate almayacak, farkına varıp yenilikler yapmaya çalıştığında ise çok geç kalacaktı.⁴⁹ Cumhuriyet Türkiye'si ise her anlamda büyük bir enerjiyle Batı medeniyetini yakalamaya yönelik dev atılımlar yapacaktı. Atatürk, Avrupa'nın ilerleyişindeki temel faktörü çok iyi analiz etmişti. Bu faktör eğitimdi. İşte bu sebeptendir ki, çıkarılan tevhid-i

⁴⁷ A.g.röportaj.

⁴⁸ A.g.röportaj.

⁴⁹ Akyüz, a.g.e., s. 13-16.

tedrisat kanunuyla okullar tek bir çatı altında birleştirilmiş, ilkokul zorunlu hale getirilmiş, harf inkılabı gerçekleştirilmiş, üniversite reformu yapılmış, “öğretmenler yeni nesil sizlerin eseri olacaktır” denilerek öğretmene verilen değer ortaya konulmuştu. 1950’lere kadar milli eğitim davası bir idealizm meselesi olarak görülüyordu. 50’li yıllardan itibaren ise, soğuk savaşın yarattığı psikolojik travma ve “Küçük Amerika” yaratma söylemleri arasında milli eğitim sistemi ciddi sıkıntılar içerisine düşecekti.⁵⁰

Varış’ın ifadesiyle “öğretmenlik mesleğinin popülaritesini kaybetmeye başlaması” yeni arayışlara sebep olacaktı. Öğretmen liselerinde yetişen gençlerin üniversite tahsiline devam etmesi durumunda, seçebilecekleri prestijli bölümlerin kurulması ve idealizmini kaybetmeye başlayan yeni kuşak öğretmen adaylarını daha iyi bir eğitimden geçirmek maksadıyla Ankara Üniversitesi çatısı altında Eğitim Fakültesi’nin kurulması sağlandı.⁵¹ Fatma Varış, fakültenin kurulmasında aktif rol oynayanlardan biriydi.

Varış, doktora sonrası İstanbul’da Pedagoji Derneği, TRT’nin eğitim saatleri, Dergi ve gazeteler de dâhil olmak üzere kapsamlı eğitim faaliyetlerine devam ederken, Milli Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem’den gelen bir telefon emri ile Ankara’ya çağırılmıştı. Milli Eğitim Bakanlığı’nda Talim ve Terbiye Kurulu üyesi olarak kendisinden, eğitim fakültelerinin dünyadaki yeri ve programları hakkında bir rapor hazırlaması istenmişti.⁵²

Milli Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem, bakanlık müsteşarı Nuri Kodamanoğlu ve Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İsmail Doğramacı’nın katıldığı bir senato toplantısında eğitim fakültesi kurulması kararlaştırılmış ve kurucu 6 üye seçilmişti. Kurucu üyeler kendi aralarında bir seçim yaparak Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu’nu dekan olarak belirlemişlerdi. Varış, Milli Eğitim Bakanlığı’nda bu konu üzerinde yapılan tüm toplantılara katılıyor; fikirleriyle fakültenin şekillenmesine katkıda bulunuyordu.⁵³

⁵⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s. 41.

⁵¹ Ceylan, *a.g.e.*, s. 113.

⁵² *A.g.röportaj.*

⁵³ *A.g.röportaj.*

Fakülteye öğrenci alınmasının zamanının geldiğine kanaat getiren kurucu üyeler, bunun gerçekleşmesi için harekete geçeceklerdi. Seçimlerin yapıldığı ve CHP iktidarının, yerini Adalet Partisi'ne bıraktığı bu ortamda, CHP iktidarının projesi olan Eğitim Fakültesi'nin yeni iktidardan destek bulması gerekiyordu. Fatma Varış, fakülte dekanıyla birlikte kolları sıvadı ve birlikte destek turlarına başladılar. Varış, iktidar milletvekillerinden Cavit Okurer'i bakanlıktan tanıyordu. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'i ise öğretmen okulu müdürlüğü yıllarında tanımıştı. Bu kişisel ilişkiler ve bir eğitimci olarak kimsenin itiraz edemediği şahsiyetinin etkisiyle iktidar desteği sağlanmış ve Fakülte'ye öğrenci alınması için gerekli kanun çıkmıştı. 1965'te başlayan ilk yıl dersleri, Fatma Varış ve Dr. Hasan Koçer tarafından verilecekti.⁵⁴

Fakültenin kuruluşu sırasındaki çabalarının etkisiyle “doktor” unvanı dışında bir payesi olmayan Varış, profesörlerden oluşan yönetim kurulu toplantılarına sürekli olarak çağırılan bir şahsiyet oluvermişti. Kurucu üyeler hukuk, tıp, ilahiyat, veteriner, siyasal bilgiler alanlarından gelmekteydiler. Hiçbiri eğitimci değildi. İşte bu sebeptendir ki Varış, katıldığı toplantılarda en az “doktor” unvanına sahip eğitimci gençlerin kadroya alınması konusunda çaba harcıyordu. Oysaki diğerleri kendi fakültelerinden gelen gençleri asistanlık sınavına sokma niyetindeydiler. İşte bu inatlaşmalar, Varış'ın bölüm yöneticileriyle olan ilişkilerinin gerilmesine sebep olacaktı.⁵⁵

Varış'ın iddiasına göre, bölüm yöneticileriyle yaşadığı sürtüşmeler, İstanbul'da hazırladığı pedagoji konusundaki doçentlik tezinin reddedilmesine sebep olacaktı. Bu iddiasına dayanak olarak da jüri üyelerinden hiçbirinin teze ilişkin kritik yapmamış olmasını göstermektedir.⁵⁶ Eğitimci olmayan ve pedagojinin anlamını bile bilmeyen kişiler tarafından reddedilen tezine tekrar yönelen Varış, birkaç ay sonra, herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir tarzda yeniden düzenlediği tezi ve verdiği başarılı bir sınavın ardından 1967 yılında “doçent doktor” unvanını ve fakültedeki kadroyu alacaktı.

1965'te fakültenin kuruluşunda zorunlu olarak fazla ders yüklenmek zorunda kalan Varış, bu durumdan şikâyetçi değildi. Çünkü bu fakülteyi milli eğitimin içinde bulunduğu kötü şartları değiştirmeye yönelik çabalarını ortaya koyabileceği bir kurum

⁵⁴ A.g.röportaj.

⁵⁵ A.g.röportaj.

⁵⁶ A.g.röportaj.

olarak görüyordu. Yaş haddinden emekli olduğu 1993 yılına kadar bu fakülte bünyesinde milli eğitimin geliştirilmesi ve öğretmenliğin hak ettiği seviyelere ulaştırılması için var gücüyle çalışmıştır. Bu fakültede çalışırken 1967’de doçent, 1974’te profesör olmuştur. Uzun yıllar Eğitim Bilimleri Fakültesi’nin Eğitim Programları ve Öğretim Bölüm başkanlığını yürüten Varış, 1974 – 1977 yılları arasında fakültenin dekanlığını da üstlenmiştir.⁵⁷ O, fakültesini çok sevmekte ve burayla olan bağlarını hala devam ettirmektedir.

Fatma Varış, fakültedeki görevi esnasında lisansüstü eğitim verilmesi konusunda da öncü olmuştu. Zira ilk mezunlardan üç kişiyi asistan olarak almışlardı. Bunun arkasının gelmesi gerekiyordu. Bu amaçla hazırlanan yönetmelikte çok emeği vardır.

2.9. BAŞLICA HİZMETLERİ

Öğretmen yetiştirmek için Bursa’da kurulan ilk Kız Öğretmen Okulu’nun kurucu müdürü ve aynı zamanda meslek dersleri öğretmenliği görevi, öğretmen yetiştiriciliği anlamında ilk faaliyeti olmuştur. Buradan sonra Orta Öğretmen Okulu meslek dersleri öğretmeni olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu’nda pedagoji dersleri öğretmenliği, İstanbul Çapa ve Ankara Gazi Eğitim Enstitülerinde Pedagoji bölümü öğretmenliği yapmıştır. Türkiye’de bir ilk olarak kurulan Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde yine pedagoji dersleri Fatma Varış tarafından verilmekteydi. Bu şekilde, aşamalar halinde gelişen öğretim tecrübesi sırasında öğretimi kendi söylemiyle, *öğrencilerle paylaşılarak* dersleri yürütmeye çalışmaktaydı.⁵⁸

Fatma Varış, başarılı meslek hayatı boyunca, hatta aktif öğretim üyeliğinden ayrıldıktan sonra da birçok dernek ve komitede yer almış ve yer alamaya devam etmektedir. 1960-1965 yılları arasında İstanbul’daki Pedagoji Derneği’nde yönetim kurulu üyeliği, 1974-1979 yılları arasında Dünya Eğitim Konseyi Direktörler Meclisi üyeliği, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Kurulu üyeliği, 1981-1984 Asya ve Pasifikler Eğitimde Bölgesel İşbirliği ve Dayanışma Komitesi üyeliği, 1972’den bu

⁵⁷ A.g.röportaj.

⁵⁸ A.g.röportaj.

yana, merkezi Belçika’da bulunan Dünya Eğitim Araştırmaları Konseyi üyeliği, 1978-1982 ÖSYM Yönetim Kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuştur.⁵⁹

1977’den bugüne kadar devlet ve üniversiteler adına yurtdışında birçok eğitim kongresine ve toplantısına katılmıştır. Çok sayıda makalesi; 5’i çeviri, 4’ü ortak yayın ve 7’si kendisine ait olmak üzere toplam 16 kitabı yayınlanmıştır.

O, emekli olduktan sonra da bilim ve eğitim dünyasından kopmamış bir şahsiyettir. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’ndeki dekanlığı sırasında fakültenin yanında bir uygulama okulu açmak istemiş ve Milli Eğitim Bakanlığı’yla gerekli olan anlaşmaların yapılmasını sağlamıştır.⁶⁰ Fakat ne yazık ki, onun dekanlıktan ayrılmasının ardından bu proje sahiplenilmemiş ve hayata geçirilememiştir.

Kendisiyle röportaj yaptığımız sıralarda Varış, “*Öğretimde Kritik Düşünce Geliştirmenin Önemi ve Yöntemi*” başlıklı bir proje üzerinde çalışmaktaydı. Yine kendisinden öğrendiğimiz kadarıyla “Eğitimde Program geliştirme” kitabının beşinci baskısı için de bir çalışma yapmaktadır.⁶¹

2.10. ÖZEL HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Genel olarak mutlu bir çocukluk ve gençlik geçiren Varış, ilk sıkıntısını ilkokula kayıta yaşadığını dile getirmektedir. Okuma sevgisi ve merakı sebebiyle çok küçük yaşlarda okuma-yazmayı öğrenen Varış, yaş sınırı sebebiyle okula alınmasında sorun çıkmasını ve 3 yıl kayıtsız olarak okula devam etmek zorunda kalmasını içine sindirememiş ve bu duruma o yıllarda çok üzölmüştü. Meslek yaşamındaki sorunların ise daha çok rekabet anlayışının yanlışlığından kaynaklandığı fikrini taşımaktadır. Ona göre, pozitif düşünce ve üretici motivasyonu olmayan kişiler, daha iyi çalışmalar yapıp rakipleriyle yarışacakları yerde, nasıl çelme takıp onu düşürüp yerine geçirim diye yıkıcı bir rekabet anlayışını benimsemişlerdir. Varış, meslek hayatında bu tür kişilerle çok karşılaşmıştır. Fakat inatçı, istediğini bilen ve mücadelecı yapısıyla böyle

⁵⁹ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., 4. baskı, Ankara 1988, s. arka kapak.

⁶⁰ A.g.röportaj.

⁶¹ A.g.röportaj.

durumlarda mesafeyi açarak, huzur bulma yolunu seçmiştir. Yani karşılık vermek yerine, görmezden gelmeyi ve kendi işine bakmayı yeğlemiştir.⁶²

Varış, eğitim hayatı boyunca çok değerli gördüğü öğretmenlerinin tümünden çok şeyler öğrenmiştir. Ona göre hangi öğretmenin onun üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu sorusunun cevabını vermek güçtür. Ancak, ilkokul öğretmeni Mahmut Bey, ortaöğretimde Ferhunde Gökyay ve Selma Firule, lisans yıllarında Halide Edip Adıvar, psikoloji hocası Mr. Peters, Türkiye'ye pedagojiyi bilimsel yaklaşımlarla getiren, okutan, yazan Prof. Dr. Sadrettin Celal Antel onun üzerinde en fazla tesiri yapan öğretmenleri olmuştur. Varış'a göre yukarıda adları zikredilen öğretmenler, öğrencilerine karşı saygılı, öğretme heyecanı taşıyan ve ona sahip olduğu temel bilimsel birikimleri aşıl原因 büyük insanlardır. Varış, yüksek lisans ve doktora öğrenimi sırasında ders aldığı ve dersi almadığı halde dinleyici olarak izlediği bütün öğretim üyelerinden bir şeyler kazandığını ve ufkunun genişlemesinde bu kişilerin de çok önemli bir role sahip olduğunu belirtmektedir.⁶³

1956'da İstanbul'da yaşayan armatör ve deniz sigortacılığı ile ilgili şirketleri bulunan Nejat İncediken'le hayatını birleştiren Varış, ABD'de yaptığı doktorasının ardından yurda döndükten kısa bir süre sonra 1959'da eşinden boşanmıştır. Boşanmanın sebebi hayat felsefelerindeki büyük farklılıklardır. Varış, kendini eğitime ve bilime adanmış bir kişi olarak, bu evliliği daha fazla yürütememiştir. Bu evlilikten dünyaya gelen Feza adında bir kızı bulunmaktadır.⁶⁴

Feza Hanım çocuğu oluncaya kadar çeşitli işlerde çalışmış; çocuğunun dünyaya gelmesinin ardından çalışma hayatına son vermiştir. Ankara Ajansı, Yeni Asır gazetesi, CHP'nin çıkardığı "3 D" gazetesi, bir arkadaşıyla çıkardıkları yerel bir yayın organı olan "Mavi Gazete" Feza hanımın çalıştığı yerlerdir. Varış'ın bir de tamamı

Fatma Varış acaba hangi düşünürleri kendine örnek olarak almıştı? Bu soruyu kendisine yönelttiğimizde aldığımız cevap oldukça manidar oldu. Zira o, düşünürlerin örnek alınamayacağını, sadece düşünürlerin fikirlerinin beğenilebileceğini, bunun bile sabit bir şey olmadığını dile getirdi. Çok haklıydı. Bir bilim insanı, değişen veriler ve bilgiler ışığında sürekli olarak kendini yenilemeliydi. İyi bir bilim insanı, sabit kalamaz, takım tutar gibi sabit düşünce eksenine mahkum kalamazdı. Varış, derinliğine ve enginliğine düşünen; insan aklını, zekasını savunan ve bu gerçeği halka, halk çocuklarına indirgeyen Rönesans sonrası Alman, Fransız ve İngiliz düşünürlerinin düşüncelerini önemli bulmaktadır. Çünkü onlar olmasaydı Avrupa’da çeşitli bilim alanlarında meydana getirilen keşif ve icatlar olmayacaktı. O, gençlere okumalarını, derinliğine ve enginliğine yapılan, insanlık adına pozitif sonuçlar doğuran düşünce ve önerileri izlemelerini; fakat asla birkaç düşünürün düşüncelerine hapsolmemelerini öğütlemektedir. Zira insanların kapasiteleri, zihinsel yetenekleri asırlar boyunca sürekli olarak pozitif anlamda gelişmiştir.⁶⁶

Varış’a göre güzel sanatlar, eğitimin her kademesinde ve her alanda yer alması gereken unsurlardır. Sanat uğraşısı kişiyi rahatlatmakta ve yaratıcılığını ortaya çıkarmaktadır. Yine toplumdan soyutlanmış, sosyo-kültürel faaliyetlerden uzak duran bir bilim insanı da yanlış bir profildir. İnsan sosyal bir varlıktır ve toplumdan soyutlanmış bir bilim insanının gerçekliklerle bağı kopmuş demektir.⁶⁷

Fatma Varış 46 yıl 4 ay süren yoğun meslek yaşantısı sebebiyle bu dönemde özel bir hobi geliştiremediğini ifade etmektedir. Bugün bile en büyük hobisi öğrenme merakıdır. Doğal olarak bu durum onu sürekli yeni şeyler okumaya ve izlemeye sürüklemektedir. Newyork ve Ankara’da çok dar ve kalabalık asansörlerde ara sıra yaşadığı arada kalma durumlarının etkisiyle kendisinde asansör fobisi oluşmuştur.

Yetiştirdiğiniz önemli şahsiyetler kimlerdir şeklinde yönelttiğimiz soruya verdiği cevapla bu bölümü tamamlamak istiyoruz: “Biz ders veriz. Öğrencilerimizin yaşamlarındaki başarıları, öğretim üyelerinin hepsinden aldığı olumlu ya da olumsuz yaklaşımları kendi zeka ve kavrayış düzeyi, yani zekalarının düzeyiyle anlam kazanır. Bu, ortak bir eserdir. Benim yetiştirdiğim öğrenci demek, anlamsız ve yakışsız bir

⁶⁶ A.g.röportaj.

⁶⁷ A.g.röportaj.

tabirdir diye düşünüyorum. Bizim öğrencilerimiz demek daha doğru bir yaklaşım olsa gerek. Böyle düşününce mutlu oluyorum”.⁶⁸

⁶⁸ *A.g.röportaj.*

III. BÖLÜM

ESERLERİ

3.1. TEZLERİ

3.1.1.Yüksek Lisans Tezi

Birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere, Fatma Varış 1952’de Florida Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından organize edilen “Büyüme ve Gelişme” ile “Eğitimde Program Geliştirme” konularında iki öğretim üyesinin verdikleri dersleri tercüme etmek üzere A.B.D.’ye gitmişti. Varış, yoğun programına rağmen zaman üreterek, akşamları Florida Üniversitesi Eğitim Fakültesi’ndeki master programına devam etmişti. Bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde master programından mezun olmayı başaracaktı.

Varış’ın yüksek lisans tezi, “A Critical Study of the Turkish Elementary Teacher Education Program” başlığını taşımaktadır. “Türkiye’de İlkokul Öğretmenlerine Yönelik Eğitim Programı Üzerine Bir Değerlendirme Çalışması” şeklinde Türkçe’ye tercüme edilebilen bu çalışma 178 sayfalık bir içeriğe sahiptir.⁶⁹ Varış’ın yüksek lisans tezinin basılmamış olması ve tezin bir kopyasının Fatma Varış’ın elinde de mevcut olmaması sebebiyle, bu eseri görebilmemiz mümkün olmamıştır. Bu sebeple ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutamıyoruz. Teze ulaşmak isteyen araştırmacılar, Florida Üniversitesi kütüphanesindeki tek nüshasına başvurmak zorundadırlar. Zira teze elektronik ortamdan erişim mümkün değildir.

3.1.2. Doktora Tezi

Fatma Varış, ABD Columbia Üniversitesindeki doktora eğitimini 1958’de “Proposals for Improving the Curriculum of the Turkish Lise” başlıklı 234 sayfalık teziyle tamamlamıştır. “Ortaöğretim Programlarında Gerçekleştirilmesi Gereken Yenilikler” olarak Türkçe’de ifade bulan bu tez, uluslar arası düzeyde bir çalışmadır.⁷⁰ Yani sadece Türkiye’ye yönelik bir araştırmanın sonucunda ortaya çıkmamıştır. Teori ve uygulamayı bizzat esas alan ortaöğretim programlarının geliştirilmesi temasının

⁶⁹ www.florida.edu.usa/library_theses.1446657/vrs_5478124a

⁷⁰ A.g.röportaj.

işlendiği tez, doktora aşaması göz önüne alındığında 2 yıl gibi kısa bir sürede ortaya çıkarılmıştır.

Varış'ın tezi elektronik ortama aktarılmıştır. Columbia Üniversitesi'nin web sitesinden bu teze ulaşmak mümkün olsa da, bunu gerçekleştirebilmek için üniversite personeli ya da öğrencisi olmak gerekmektedir. Ancak yine de herkes tezin 2 sayfalık bir İngilizce özetine ulaşabilmektedir. Şunu hatırlatmakta da fayda olduğunu düşünüyoruz: Fatma Varış doktorasını yaptığı sıralarda evliydi ve “Varış” yerine “İncediken” soyadını taşımaktaydı. Araştırmacıların bu duruma dikkat etmelerini tavsiye ederiz.

Ulaşabildiğimiz tez özetinden anladığımız kadarıyla, Varış, amaçların göz önünde bulundurulduğu bir eğitim programı planlamasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Türkiye'deki 1950'li yılların ortaöğretim sisteminin tüm yönleriyle değerlendirilmeye çalışıldığı tezde, özellikle Türk eğitim sisteminin gençler için tasarlanmış hedeflerden yoksun olması eleştiri konusu yapılmaktadır. Varış'a göre ergenin ve Türk toplumunun ihtiyaçları temelinde formüle edilen bir ortaöğretim sistemine ihtiyaç vardır. Türk eğitim sisteminin merkeziyetçi yapısı sebebiyle ciddi bir çalışma yürütülmesi halinde sistemin kısa zamanda meyvelerini vereceği iddiasında bulunan Varış, ders içeriklerinin belirlenmesinde ve öğretmen yetiştirilmesinde yeni atılımlar yapılması gerektiği tezini savunmaktadır.⁷¹

3.2. KİTAPLARI

Fatma Varış'ın 5'i çeviri, 4'ü ortak yayın ve 7'si kendisine ait olmak üzere toplam 16 kitabı yayınlanmıştır.

2'si derleme ve 9'u kendisine ait olmak üzere toplam 16 kitabı yayınlanmıştır. Fatma Varış'ın kitaplarının listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiş olup, bu kitaplar “kendisine ait olanlar”, “çeviri ve ortak yayın olanlar” şeklinde bir gruplamayla tanıtılmaya çalışılacaktır.

⁷¹ www.columbia.edu/US12457.thesis_asb.1245.

Tablo 3.1. Fatma Varış'ın Kitapları

1	Ergenin Gelişimi, İstanbul, Özgü Yayınevi, Ankara 1963.	Kendine Ait
2	Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 5, Ankara 1968.	Kendine Ait
3	Türkiye'de Lisans Üstü Eğitim: "Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında", AÜ. Eğitim Fakültesi Yay., Ankara 1971.	Kendine Ait
4	Türkiye'de Lisans Üstü Eğitim: "Sosyal Bilimlerde", AÜ. Eğitim Fakültesi Yay., Ankara 1973.	Kendine Ait
5	Schools in Europe: Turkey, Vol III part A ve B, Beltz, Berlin 1971.	Kendine Ait
6	Eğitimde Program Geliştirme, "Teori ve Teknikler" A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., No: 20, Ankara 1971.	Kendine Ait
7	Present Situation of and Trends in Tertiary Education "Turkey", 1960-1975. London, Polytechnic Univ. 1976.	Kendine Ait
8	Milletlerarası Eğitim Çalışmaları, (Orhan Çaplı ile), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1962.	Ortak Yayın
9	Mukayeseli Eğitim, "LauWerys ve Neff ile", AÜ. Eğitim Fakültesi Yayını, No: 13, Ankara 1971.	Ortak Yayın
10	Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 1978	Ortak Yayın
11	Report on Experiment on the Teaching of World problems, "Ekip Araştırması," Ankara / UNESCO, 1982.	Ortak Yayın
12	Blough, G. O. ve Blackwoof, P. H. Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri, Milli Eğitim Bakanlığı Meslek Kitapları Serisi No: 9, İstanbul, 1953.	Çeviri
13	Bir ve İki Öğretmenli Modern Çalışma Yolları, Milli Eğitim Bakanlığı, Meslek kitapları serisi, No: 10, İstanbul, 1953	Çeviri
14	Wofford, Kate V. Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1953.	Çeviri
15	Doğu ve Batı Kültür varlıklarının Değerlendirilmesinde Öğretmenin Rolü, UNESCO Türkiye Milli.Komisyonu, Eğitim serisi No: 2, Ankara, 1960.	Çeviri
16	Dewey J. Tecrübe ve Eğitim, Ankara, 1967.	Çeviri

3.2.1. Kendine Ait Kitaplar

3.2.1.1. Milletler Arası Eğitim Çalışmaları

Fatma Varış'ın Orhan Çaplı ile birlikte kaleme aldığı "Milletlerarası Eğitim Çalışmaları" Milli Eğitim Bakanlığı matbaalarında 1962'de basılmıştır. Bu kitapla birlikte Varış'ın çalışmalarını kitaplaştırma dönemi de başlamış oluyordu. 3 ana bölüm üzerine inşa edilmiş olan bu kitapta, Birleşmiş Milletler'in eğitim alanındaki projeleri tanıtılmakta ve Türkiye'nin bu projelerden faydalanma süreci ele alınmaktadır. Özellikle ilköğretim sisteminde yapılan yenilikler ve yapılması gerekenler bu kitapta özenle ele alınmaktadır.

Kitap tamamen Birleşmiş Milletler'in raporları ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararnamelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında tamamen birinci elden kaynaklarla hazırlandığı göze çarpmaktadır.

Kitabın ilk bölümü dünyada ve Türkiye özelinde eğitimin genel bir analizini içermektedir. Yapılan analizler yüzeysel bir bakış açısını yansıtmakta ve fazla ayrıntıya girilmemektedir.⁷² Kitabın ikinci bölümünde Birleşmiş Milletler'in bünyesinde geliştirilen ve dünyadaki geri kalmış ülkelerin eğitim açısından daha iyi seviyelere getirilmesi, Batı dünyasıyla olan derin farklılıkların ortadan kaldırılmasını amaçlayan projeler tanıtılmaktadır.⁷³ Varış ve Çaplı, kitabın son bölümünde, geliştirilmiş projelerin Türkiye açısından bir değerlendirmesini yapmakta ve özellikle kırsal kesimdeki eğitim seviyesinin yükseltilmesi için atılması gereken adımları ele almaktadır. Okulların donanım yapısının iyileştirilmesi, okul kitaplığı oluşturulup köylülerin kullanımına açılması, öğretmen yetiştiren okulların iyileştirilmesi gibi öneriler, ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler'in ilgili birimlerinden maddi ve fikri yardım alınması gerektiği de üzerinde durulan bir başka konudur.⁷⁴

94 sayfalık bu kitap, aslında Varış ve Çaplı'nın fikirlerinin ön plana çıktığı bir eserden çok, bir rapor niteliği taşımaktadır. Kitap genellikle sayısal verilerden meydana geldiği için, burada çok ayrıntılı bir şekilde ele alamıyoruz. Tek basım yapmış olan bu kitaba, piyasada ulaşabilmek mümkün değildir. Kitabı incelemek ya da yararlanmak isteyenler Ankara Milli Kütüphane, Ankara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Milli Eğitim Bakanlığı Kitaplığı gibi seçkin ve büyük kütüphanelerden yararlanabilirler.

3.2.1.2. Ergenin Gelişimi

1963 yılında Özgü Yayınevi tarafından İstanbul'da basılan bu kitap, 162 sayfalık bir içeriğe sahiptir. Eserde kullanılan dipnot sistemi, metin içerisinde numaralandırma ve kitabın sonunda bu numaralara karşılık gelen eser ya da malzemelerin listelenmesi şeklindedir. Kullanılan kaynaklar incelendiğinde, yabancı dillerde yayınlanmış eserlerin çok büyük bir yoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Kitap kullanılan dil itibarıyla

⁷² Fatma Varış-Orhan Çaplı, *Milletlerarası Eğitim Çalışmaları*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1962, ss. 9-24.

⁷³ Varış – Çaplı, *a.g.e.*, ss. 25-51.

⁷⁴ Varış – Çaplı, *a.g.e.*, ss. 52-88.

yayınlandığı yıllarla karşılaştırılamayacak kadar yalın ve anlaşılırdır. Alan hakkında hiçbir altyapıya sahip olmayan bir kişi bile sözlüğe çok az bakmak zorunda kalacaktır. Eserin içeriğinde tablo, grafik ve örneklerden yararlanıldığı görülmektedir. Bu durum, konuların daha rahat bir şekilde anlaşılabilmesine imkân sağlamıştır.

Eserin hazırlanma amacı, ergenlik çağının özelliklerini ortaya koyarak, müfredat ve eğitim sorunlarını ele alan çalışmaların hazırlanmasında sağlam bir temel ortaya koymaktır. Gerçekten de eğitimin hedef kitlesi olan insanın psikolojik ve fizyolojik özellikleri yeterince tanınmadan tutarlı bir eğitim programı ortaya koyabilmek mümkün değildir. Ergenlik çağında çocuk yetişkin bir insandan çok farklı bir psikolojik tabloya bürünmektedir. İşte Varış bu noktadan hareketle, orta öğretim çağındaki çocukların gelişim özelliklerini, bu özelliklerle bağlantılı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlarını ve davranışlarını incelemektedir.⁷⁵ Yazara göre, kültürel çevrenin ergenlik çağındaki çocukların davranışları karşısında ortaya koyduğu tutumun çocukların davranışları üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Bu etkinin incelenmesi ve ergenlik davranışlarının yönlendirilmesinde eğitim kilit bir role sahiptir. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse, eğitimin sağlam temeller üzerine oturtulup, eğitimden olabildiğince fazla verim alabilmek için ergenlik çağının özelliklerinin toplumsal şartlarla birlikte ele alınıp, bunları uyumlu hale getirmek bir zorunluluktur.

Bir inceleme kitabı özelliği gösteren bu eserde yazarın İstanbul Şehremini Ortaokulu'nda yaptığı gözlem ve çalışmalar, yerli ve yabancı araştırma eserleri ile 1960'lı yılların yeni eğilimleri kaynak alınmıştır. 10 ana bölüm üzerine inşa edilmiş olan eserde, 2 sayfalık kısa bir "Giriş" in hemen ardından "Ergenlik Çağı – Genel Görüşler" başlıklı ilk bölüm yer almaktadır. Bu bölümde "ergenlik" teriminin tanımı yapılmakta; "Cinsiyet ve Ergenlik", "Yetişkinliğe Geçiş", "Geçiş Problemleri", "Eski Görüşler", "Bilimsel Araştırmaların Etkisi", "Önemli Kavramlar" alt başlıkları yer almaktadır. İçerik ve konunun ele alınış şekli açısından bu bölüm aslında "Giriş" in bir parçası gibi görünmektedir.⁷⁶ Varış, ergenlik sürecini *buluş öncesi*, *buluş ve ergenlik* olmak üzere 3 evrede ele almaktadır. Her bir dönemin kızlarda ve erkeklerde farklı yaşlarda görüldüğü verilen küçük tablodan rahatlıkla görülebilmektedir. Varış, bu evreler için yaş aralıklarını vermiş olsa da, bu dönemlerin ortaya çıkışı ve seyir halinin

⁷⁵ Fatma Varış, *Ergenin Gelişimi*, Özgü Yayınevi, İstanbul 1963, ss. 6 – 11.

⁷⁶ Varış, *a.g.e.*, ss. 9-14.

kişiden kişiye değişiklik gösterdiğini de kalın çizgilerle belirtmektedir.⁷⁷ Varış'ın üzerinde durduğu bir başka nokta da ergenlik sürecinde ortaya çıkan ilgi ve davranışların kız ve erkeklerde farklı olduğu gerçeğidir. Faaliyet ve eğitim programlarının hazırlanmasında bu önemli nokta göz ardı edilmemelidir.⁷⁸

Ergenliğe geçiş sürecinde kişi ekonomik, sosyal, fiziksel olarak yetişkin sorumluluğu üstlenmeye hazırlanır. Bu sürecin kişinin davranışlarına etki yaptığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Kişi o güne kadar getirmiş olduğu davranışlar ile yeni ortaya çıkan eğilimler arasında bir bocalama yaşar. Bu süreçte çocukların çok iyi bir şekilde anlaşılması ve yönlendirilmesi gereklidir. Zira yanlış yaklaşımlar, çocukta tamiri çok zor yanlış kişilik yapılanmalarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Özellikle baskıcı ve yasaklara dayalı bir yaklaşımdan uzak durmak gerekmektedir.⁷⁹ Varış'ın üzerinde durduğu bir başka nokta ergenlik süreci hakkındaki eski fikirlerdir. Yetişkinler bu süreçte çocukların biran evvel yetişkin insanlar gibi davranmaya başlamalarını beklemektedirler. Bu beklentileri karşılanmadığında çocuğu sorunlu olarak görmeye başlarlar. Oysaki bu dönem bir süreçtir ve sürekli olarak gelgitlerle doludur. Bunun biyolojik bazı değişikliklerden kaynaklandığı unutulmamalıdır.⁸⁰ Ergenlik dönemi üzerinde yapılan araştırmalar ve bunların eğitime etkileri de bu bölümde ele alınan konulardan birini teşkil etmektedir. Yazar, özellikle ABD'de yapılan araştırmalara dikkatleri çekmeye çalışmaktadır.⁸¹

Eserin ikinci bölümü “*Ergen ve Kültürel Doku*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde “Ergenlik Üiversal Bir Denemedir”, “Kültürel Difüzyon ve Ergen”, “Toplum Kültürü ve Ergen”, “Modern Toplumda Erinlik”, Modern Toplumda Ergenin Gelişimi İle İlgili Faktörler”, “Okul: Ergenin Eğitiminden Sorumlu Resmi Kurum”, “Önemli Kavramlar” alt başlıkları yer almaktadır. Yazar'a göre, her toplumda ergenlik sürecinin yaşandığı yaşlar aşağı yukarı aynı olmasına karşın, bu dönemde ergenlerin gösterdiği davranışlar farklılık gösterir. Çünkü davranışların şekillenmesinde kültürel ve toplumsal faktörlerin büyük bir rolü vardır.⁸² Fakat ergen davranışlarının sadece kişinin mensubu olduğu toplum kültürüyle bağlantılı olarak ele alınması yanlış bir yaklaşımdır. Zira

⁷⁷ Varış, *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁸ Varış, *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁹ Varış, *a.g.e.*, ss.10-13.

⁸⁰ Varış, *a.g.e.*, s. 12.

⁸¹ Varış, *a.g.e.*, ss. 13-14.

⁸² Varış, *a.g.e.*, s. 17.

toplumları birbirinden tamamen soyutlamak gerçeklik dışı bir durumdur. Toplumlar arası etkileşimler inkâr edilemez bir gerçektir.⁸³ Günümüz dünyasına bakıldığında bu durumun çok daha fazla geçerlilik kazandığı bir gerçektir. Şüphesiz ki, küreselleşen dünyada, iletişim olanaklarının eriştiği yüksek merteye, bunun en büyük sebebidir. Hatta denilebilir ki, günümüz dünyasında milli faktörlerle, küresel faktörler kişiliklerin şekillenmesinde başa baş bir mücadele ortaya koymaktadırlar.

Varış, modern toplumda ergenlik çağının abartılmadığı; fakat bu döneme kayıtsız da kalınmadığı tespitini yapmaktadır. Erinliğin fiziksel işaretlerinin gizlilik gerektirdiği ve bu süreci yaşayan gençlerin, durumu gizlemek için çoğu zaman yalan ve bahanelerin arkasına saklandıkları unutulmamalıdır. Bu gibi durumlarda ergeni vaziyeti itirafa zorlama ya da sert tepkilere başvurma, yapılmaması gereken hareketlerdir. Modern toplumlarda bu noktanın çoğunlukla yetişkinler tarafından dikkate alındığı görülür. Ayrıca, ergenin yetişkinliğe geçerken fiziksel, kültürel ve entelektüel imkânları olan bir ortamda bulunması bu sürecin sancısız bir şekilde geçirilmesi açısından önemlidir. Modern toplumlarda bu olanaklar sağlanmış olmasından dolayı çok daha rahat bir ergenlik süreci yaşanır.⁸⁴ Bu bölümde üzerinde durulan bir başka konu da okuldur. Varış'a göre, gerek öğrencilerin topluma intibaklarını sağlamak ve gerekse de toplumun gelişme ve ilerlemesi sürecinde kazanılması gereken rol ve yeteneklerin kazandırılmasında kilit bir role sahip olan okul, ergenlik döneminin inceliklerine göre düzenlenmiş ve donatılmış olmalıdır.⁸⁵

“Çocukluktan Ergenliğe Geçişte Beden Değişimleri” başlığını taşıyan üçüncü bölüm, “Erinlik Belirtileri”, “Beden Gelişiminin Duygularla Bağlantısı”, “Davranışlar”, “Erken ve Geç Olgunlaşmanın Davranışlara Etkisi”, “Ergen ve Beslenme” başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu bölümde ergenlik çağında görülen ve herkes tarafından bilinen fiziksel değişimler ele alınarak konuya başlanmakta; erinliğe etki yapan unsurlar ve erinliğin gecikmesi ya da erken olması konularıyla devam edilmektedir. Yazarın tespitlerine göre kalıtsal özellikler, iklim, sağlık ve beslenme, sosyo-kültürel şartlar ergenliğe etki yapmaktadır. Bu kısımda özellikle insan fizyolojisinde meydana gelen

⁸³ Varış, *a.g.e.*, ss. 17-18.

⁸⁴ Varış, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁵ Varış, *a.g.e.*, s.23.

değişiklikler ve bunların biyolojik sebepleri üzerinde durulmuştur.⁸⁶ Meydana gelen bu değişikliklerin kişinin kendisinde yarattığı ilgi ve düşünceler; başka bir deyişle, kişinin bu değişiklikler karşısında takındığı tavır “Beden Gelişiminin Duygularla Bağıntısı” alt başlığında ele alınmaktadır. Buradaki tespitlerin son derece özenli yapıldığını belirtmemiz gerekir. Nitekim bu yaklaşımlar, günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Varış’ın ergenlik sürecinin her aşamasında meydana gelen davranış değişikliklerini ayrı ayrı ele aldığı görülür. Ona göre, ön ergenlik döneminde ortaya çıkan tipik davranışlar olumsuz bir karaktere sahiptir. Bu devrede çocuğun asosyal davranışlar gösterip, toplumdan uzaklaştığı görülmektedir. Fakat bu dönemin kısa sürdüğü de unutulmamalıdır. Yazarın tespitlerine göre, erenlik sürecinde ortaya çıkan belli başlı tipik davranışlar şunlardır: Yalnız kalma isteği, eleştirel tutum, ciddiyetsizlik, huzursuzluk, kararsızlık, topluma karşı gelme, aynı cinsten arkadaşlar edinme, duygusal yaklaşımlar, güvensizlik ve yetersizlik, hayallere dalma, sinirlilik, inat, hassasiyet. Bu sürecin ardından ergen, pozitif sosyal yönelişler ortaya koymaya başlayacaktır. Karşı cinse ilgi duyma ve karşı cinsi etkileme gelişmeleri de ergenliğin bu son aşamasında ortaya çıkmaktadır.⁸⁷

Ergenlik çağında meydana gelen değişikliklerin duyulara ve davranışlara etkisinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı dördüncü bölüm “Duyuların Gelişmesi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde “Genel Özellikler”, “Beden Gelişimi ve Duyular”, “Ergenin Duyuları”, “Duyuların Şiddeti”, “Duygusalığa Etkin Faktörler”, “Duyuların Etkinliği”, “Duygular ve Davranışlar”, Duyuların Kontrolü”, “Ergende Korku”, “Endişe”, “Hiddet”, “Ümit Kırıklığı”, “Kıskançlık”, “Haset”, “Neşe ve Haz”, “Sevgi” alt başlıkları yer almaktadır. Bu bölümün ne denli ayrıntılı olduğu alt başlıklardan da rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Diğer taraftan, konunun modern ve seçkin kaynaklar kullanılarak ele alındığını da belirtmemiz gerekmektedir. Yazarın bu bölümde ortaya koyduğu belli başlı düşünceler ise şunlardır: Ergenlik döneminde kişinin egosunun geliştiği ve duyguların ön plana çıktığı görülmektedir.⁸⁸ Ergen, gerçeklikler karşısında bir savunma mekanizması oluşturmaktadır. Beğenmediği gerçeklikleri

⁸⁶ Varış, *a.g.e.*, ss. 27- 32.

⁸⁷ Varış, *a.g.e.*, ss. 33-34.

⁸⁸ Varış, *a.g.e.*, s. 40.

ortadan kaldırmaya ya da görmezden gelmeye çalışmaktadır.⁸⁹ Yazara göre, duygusallığın öne çıktığı bu dönemde meydana gelen gelişmeler fizyolojik ve kültürel faktörlerin her ikisiyle birlikte bağıntılı olmakla birlikte, büyük ölçüde fizyolojik değişimlerle alakalıdır.⁹⁰ Bu dönemde gerginlik belirgin bir şekilde artmaktadır. Bu artıştaki temel sebep kişinin toplumsal normlara uyumda yaşadığı problemlerdir. Ergenlik döneminde yetişkin değerlerine uyumda yaşanan zorluklar, statü ve görev çatışmaları, ana-babayla olan anlaşmazlıklar, karşı cinse uyum, okul hayatı ve başarısızlık ergenin duygusal hayatına etki etmektedir. Duygusal değişimin öğrenmeyi de etkilediği unutulmamalıdır.⁹¹

“Ergenin Toplumsal Davranışı ve İntibakı” başlığını taşıyan beşinci bölümde, ergenlik çağında kişinin toplumla olan ilişkisi ve bu ilişkinin yönlendirilmesinde eğitimin sahip olduğu rol üzerinde durulmaktadır. Konu “Yetişkin Otoritesine Karşı Gelme”, “Peşin Hükümler”, “Sosyal Gruplar”, “Ergen Suçları”, “Arkadaş Seçiminde Ölçüler”, “Ergen ve Liderlik”, “Sosyal Statünün Ergenin Davranışı Üzerine Etkisi”, “Sosyal İntibak ve Eğitim” alt başlıkları ile ele alınmaktadır. Önceki bölümlerde ortaya çıkan fizyolojik etkenler bu bölümde yerini soyut kavramlara, sosyolojik ve psikolojik etkenlere bırakmaktadır. Özellikle ergenin içinde yaşadığı toplumun ve yakın çevrenin bu dönemde ortaya çıkardığı tablo ayrıntılı bir şekilde analiz edilmektedir.⁹² Yazar’a göre, bu dönemde eğitimcilere çok ciddi bir rol düşmektedir. Zira ergenin toplumla intibakını sağlayan en temel kurum okuldur. Öğretmenler ve eğitimciler bu dönemde sadece öğretimle değil; çocuğun sosyal davranışlarıyla da özellikle yakından ilgilenmelidir. Üstelik eğitimciler çocuğun okuldaki faaliyetleri yanında aile ortamındaki davranışlarını da tespit etmeye çalışmalıdırlar. Okulların etkin bir sosyal ortam içerisinde öğrencilerin her yaştan ve cinsten insanla sağlıklı bir şekilde iletişim kurmasını sağlaması gerektiği unutulmamalıdır.⁹³

“Ergenin İlgileri” başlığını taşıyan altıncı bölümde “Ergenin İlgilerini Anlama Yolları”, “Ergenin İlgilerinin Özelliği”, “İlgilere Etkin Faktörler”, “Ergenin Tipik İlgileri”, “Ortaokul ve Lise Çağı Öğrencilerimizin İlgileri”, “Önemli Kavramlar” alt

⁸⁹ Varış, a.g.e., s. 42.

⁹⁰ Varış, a.g.e., s. 45.

⁹¹ Varış, a.g.e., ss. 41-44.

⁹² Varış, a.g.e., ss. 57-74.

⁹³ Varış, a.g.e., ss. 72-73.

başlıkları yer almaktadır. Bu bölüm eğitimciler için son derece faydalı ve özel bilgiler içermektedir. Yazara göre, ergenin ilgilerini anlamanın ilk yolu, onun hangi faaliyetlere katıldığını gözlemlemektir. Fakat bu yöntemle her ergenin ilgilerini anlayabilmek mümkün değildir. Zira, “*arkadaş toplantılarına katılmaktan hoşlanan bir çocuğun, elbiseleri farklı olduğu için toplantılara katılmaması*” örneğinde de görüldüğü üzere, çeşitli faktörler ergenin ilgi ve isteklerini açık bir şekilde ortaya koymasında engel teşkil edebilmektedir.⁹⁴ İlgileri anlamanın diğer bir yolu, ergenin konuşmalarını dikkatle dinlemektir. Ancak bu konuşmaların samimi bir ortamda olması gerektiği unutulmamalıdır. Konuşmanın geçtiği ortamda kişinin çekinmesini ya da tedirgin olmasını gerektirecek bir faktör olmamalıdır. Ancak bu şekilde doğru tespitlerde bulunulabilir.⁹⁵ Ergen tarafından yazılmış şeyler, hatıra defteri, şiir, mektup vb. ilgilerin anlaşılmasında önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Fakat bu tür materyallere ulaşmak güç olduğundan, öğrencilere serbest kompozisyonlar yazdırmak en güzel ve kolay yöntemlerden biridir. Yapılan anketler ve ergenin izlediği faaliyetlerin gözlemlenmesi de ilgilerin tespitinde kullanılabilecek yöntemlerdir. Bu yöntemlerden birkaçının bir arada kullanılmasıyla en gerçek ve geçerli sonuca ulaşmak mümkün olacaktır.⁹⁶

Yazar, ergenin tipik ilgilerini kişisel ilgiler, sosyal ilgiler ve boş zamanların değerlendirilmesi şeklinde üç grup altında ele almakta ve her biri için ayrıntılı açıklamalar getirmektedir. Varış’a göre kişisel ilgiler dış görünüş, sağlık, ses, yazı yazma, para, bağımsızlık, mesleğe yönelme, dersler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sosyal ilgiler ise az konuşan bir ergen yapısı, argo ve küfür kullanımı, memleket ve dünya meseleleri karşısında takınılan tutum, yardımseverlik, eleştirelilik şeklinde kendini göstermektedir. Hayal kurma, okuma, müzik dinleme, sinema ve tiyatro gibi unsurlar ise eğlenme ve dinlenme ile ilgili yaklaşımlardır.⁹⁷

Kitapta yer alan yedinci bölüm “Zihni Gelişim” başlığını taşımaktadır. Düşünsel ve bilişsel gelişimin tanımının yapılp açıklanmasıyla başlayan bu bölüm “Ergenin Zihni Gelişimi”, “Zihin Kabiliyeti ve Ferdi Farklar”, “Zihin Kabiliyeti ve İntibak”, “Ergenin Zihni Tepkileri: Milletler Arası Bir Araştırma”, “Önemli Kavramlar” alt başlıklarından

⁹⁴ Varış, *a.g.e.*, s. 77.

⁹⁵ Varış, *a.g.e.*, s. 77.

⁹⁶ Varış, *a.g.e.*, s. 77.

⁹⁷ Varış, *a.g.e.*, ss. 79- 91.

meydana gelmektedir. Eserde, ergenlik sürecinde zihinsel gelişimin fizyolojik etkenler ve bilimsel gerçekler ışığında açıklandığı görülmektedir.

Yazar, zihinsel kabiliyetlerin kişiye özel bir yapısının ve gelişme sürecinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Zekanın ve dolayısıyla doğuştan getirilen bir takım özelliklerin zihinsel faaliyetler üzerinde en önemli etken olduğu; fakat eğitim yoluyla bu kabiliyetlerin ciddi bir oranda şekillendirilebileceği teması bu kısmın ana düşüncelerinden birini teşkil etmektedir. Zeka ve düşünsel altyapı her bireyde farklı olduğu için, kişinin seviyesine uygun eğitim programlarının geliştirilip uygulanması eğitimin başarısı açısından hayati bir öneme sahiptir.⁹⁸ Bu bölümde “Ergenin Zihni Tepkileri” başlığı altında ABD’de yapılmış olan bir araştırma da örnek olarak okuyucuya sunulmuş ve ergenlik sürecinde kişinin gösterebileceği tepkiler somutlaştırılmaya çalışılmıştır.⁹⁹

“Psikoseksüel Gelişim ve Eğitim” başlığını taşıyan sekizinci bölümde ergenlik sürecindeki cinsellik, buna bağlı sorunlar ve eğitimin bu konudaki rolü üzerinde durulmaktadır. “Psikososyal Gelişimin Anlamı”, “Cinsel İlgi”, “Cinsel İntibaksızlık”, “Cinsel Tecessüsler”, “Cinsel Gelişim Problemleri”, “Cinsel Ahlak ve Eğitim”, “Önemli Kavramlar” alt başlıkları bu bölümü şekillendirmektedir. Bu bölümde en ilgi çekici olan, ergenlik dönemi boyunca kızlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin şekillenmesinin işlendiği bir tablo ile durumun çok daha kolay anlaşılabilir bir hale getirilmiş olmasıdır. Ayrıca sağlıklı bir cinsel gelişim için öğretmenlerce izlenebilecek yöntem ve davranışlara yönelik örnekler de kanaatimizce oldukça faydalı olmuştur.¹⁰⁰

Kitabın dokuzuncu bölümü “Ergenin Kişiliği” başlığını taşımaktadır. “Kişilik Nedir?”, “Ergenin Kişiliğine Etkin Faktörler”, “Ergende Çatışmalar”, “Ergenin İdealleri”, “Önemli Kavramlar” alt başlıkları bu bölümü şekillendiren elemanlardır. Bu bölümde, ergenlik çağında ortaya çıkan kişilik özellikleri kısa ama etkili bir şekilde masaya yatırılmakta ve eğitimcilerin bu özellikleri daima hatırlarında tutmaları gerektiği teması üzerinde durulmaktadır.¹⁰¹

⁹⁸ Varış, *a.g.e.*, s. 96.

⁹⁹ Varış, *a.g.e.*, ss. 97- 98.

¹⁰⁰ Varış, *a.g.e.*, ss. 106- 120.

¹⁰¹ Varış, *a.g.e.*, ss. 123- 128.

Kitabın onuncu bölümü, genel bir özetir ve bir anlamda sonuç bölümünü oluşturmaktadır. “Ergenin Gelişim Özellikleri” , “Gelişim İhtiyaçları ve Problemleri”, “Okulun Görev ve Sorumluluğu” bu bölümün alt başlıklarıdır. Her bir gelişim özelliğinde okulun üstlendiği görev ve sorumluluk ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu durumda onlarca kez “Okulun Görev ve Sorumluluğu” başlığıyla karşılaşılmaktadır. Dikkat çekmek amacıyla yapıldığı anlaşılan bu yaklaşım, şekilsel açıdan rahatsız edici bir durum ortaya çıkarmıştır.¹⁰²

3.2.1.3. Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler

Fatma Varış'ın 1968 yılında yayınlamış olduğu bu eser, bir araştırma niteliği taşımakta ve tamamen özgün bilgiler içermektedir. Eser daha sonraları Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi'nde makale olarak da yayınlanmıştır.

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olan ergenlik döneminde gençlerin topluma adaptasyon sorunları yaşadığı gerçeğinden hareket eden yazar, ergenlik çağındaki gençliği daha iyi anlayabilmek ve böylece daha sağlıklı nesiller yetiştirebilmek için bu tür bir araştırma yapma gereği duymuştur. Yazar'a göre, ergenlik çağındaki gençlerin araştırıcı ve yapıcı potansiyeline etki yapan faktörlere ışık tutmak gerekmektedir. Kültürel etkenler de bunlar arasında son derece önemli bir yere sahiptir. Bu noktada organize eğitime büyük bir sorumluluk düşmektedir. Gerçekten de, ferdin davranışlarının sebeplerini anlama ve yöneltme sorumluluğu taşıyan bir eğitim, gencin içinde yaşadığı kültürün hayatî sorunlarına karşı yapıcı bir tavır takınabilecektir.¹⁰³

Eser, 1963'te yazarın kaleme aldığı “*Ergenin Gelişimi*” kitabını tamamlayıcı özelliklere sahiptir. Eserde ergenlik çağının fizyolojik özellikleri üzerinde durulmamakta; toplumsal ilişkilerin ve kültürel öğelerin ergenlik çağı üzerindeki etkileri, yapılan gözlem ve araştırmaların sonuçları baz alınarak mercek altına yatırılmaktadır.

¹⁰² Varış, a.g.e., ss. 131-160.

¹⁰³ Fatma Varış, *Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., No:5, Ankara 1968, ss. 6-8.

“*Problem*” başlığı altında verilen ilk kısım, eserin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Çalışmanın hipotezi, kullanılan araştırma teknikleri ve konuyla ilgili tanımlamalar da yine bu bölümde yer almaktadır.¹⁰⁴

Kitap 6 ana başlık altında ele alınmaktadır. “Bulgular ve Karşılaştırma” başlığını taşıyan birinci bölüm, ABD ve Türkiye’de ergenlik dönemine yönelik algılama ve saptamaların karşılaştırmasının yapıldığı kısımdır. Burada altı çizilen nokta, Ergenlik çağının gelişiminin, sadece buluş çağının getirdiği biyo-fizyolojik değişmelerle değil, özellikle ferdin içinde yaşadığı kültürden de etkilenilen bir süreci ifade ettiğine göre, her ülkenin ergen grubunun tercihleri arasında fark görmemiz gerektiğidir. Yani ergenlik çağının özellikleri ve ilgileri yaşanan topluma göre şekillenmektedir. Öyleyse her toplum kendi ergenlik çağı araştırmalarını yapmak ve kendine bir yol haritası çıkarmak zorundadır.¹⁰⁵

Kitabın geriye kalan kısımlarında Türkiye’de ergenlik çağına kültürün etkisinin ele alındığı görülmektedir. Burada “Bio-fizyolojik Gelişmelere Kültürün Etkileri”, “Duygusal Gelişme ve Kültür”, “Sosyal Davranış ve İntibak”, “Zihni Gelişme ve İlgilere Etki Yapan Kültürel Faktörler” başlıkları altında, konu incelenmekte ve kültürün ergenlik çağına etkisi yapılan gözlem ve anketlere dayalı olarak işlenmektedir.¹⁰⁶

“Bio-fizyolojik Gelişmelere Kültürün Etkileri” başlığı altında, çevre kültürünün biyo-fizyolojik gelişmelere etkileri ele alınmaktadır. Yazar bu konuyu daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için, önce bu fizyolojik değişmelerin neler olduğunu, gelişim psikolojisinin, antropometrik araştırmaların, endokronolojinin ve tıbbın ergenlikle ilgili olan verilerinden yararlanmıştır.

Ergenlik çağında, beslenme, gelişme ve sosyo-ekonomik faktörler arasında üçlü bağlantı olduğu hipoteziyle işe başlayan Varış, kültür-fizik, dinlenme ve çalışma tarzı, doğal faktörler biyo-fizyolojik değişmelere etki yaptığını ileri sürmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Varış, *a.g.e.*, ss. 7-21.

¹⁰⁵ Varış, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰⁶ Varış, *a.g.e.*, ss. 23-28.

¹⁰⁷ Varış, *a.g.e.*, s. 25.

“Duygusal Gelişme ve Kültür” başlığı altında kültürün, ergenlik çağındaki gençlerin duygusal gelişimleri ve tepkilerine etkileri ele alınmaktadır. Yazar, ergenlikte gençlerin bir taraftan kendileriyle ilgilenirken, diğer taraftan özellikle çevredeki yetişkinlerin bu değişmelere karşı gösterdiği tepkilerle meşgul olduğunun altını çizmektedir. Yazar’ın ifadesine göre, hem içten hem de dıştan gelen etkiler, ergenin duygularının şiddet kazanmasına sebep olmaktadır. Dıştan gelen sosyo-kültürel etkiler arasında bu çağda ferdin içinde yaşadığı kültürde belli durumlar için ortak olup fertte kapalı bir tepki yaratan değerlerle, bu değerlerin yarattığı kapalı tepkilerin meydana getirdiği ruhsal durum, ergende tereddüt ve gerginliğe sebep olmaktadır. Nitekim ergenin ideallerine yön çizen toplum değerleri yine aynı toplumda mevcut faktörlerle engellenince çözülmesi gereken problemler doğmaktadır.¹⁰⁸

Varış’ın tespitlerine göre ülkemizde, gerek malî güçlükler gerekse evlenme ideali daha çok köy gençlerinde görülmektedir. Mali güçlükler dolayısıyla evlenememek veya yüksek öğretime devam edememek durumu duygusal gerginlikte kültürün etkisini daha da açık olarak göstermektedir.¹⁰⁹

“Sosyal Davranış ve İntibak” başlığı altında ergenin toplumla ilişkileri ve topluma uyum süreci ele alınmaktadır. Ergen-yetişkin, ergen-yaşıt gurup, ergen-karşı cins ilişkileri ve ergenlik çağında intibaksızlık konuları bu bölümde yer almaktadır.

Varış’ın araştırmalarına göre toplumumuzda ergen-yetişkin ilişkilerinin düzenlenmesinde aşağıdaki sıralamayla gerçekleşmektedir: saygı, çalışkanlık, doğruluk, giyim, kardeşler arası geçim, arkadaş seçimi, eğlence, karşıt cinse ilgi, zarar ziyan yapma.¹¹⁰ Saygısızlık, eve geç kalma, zarar - ziyan yapma gibi hususlar köy ve kasaba gençlerinde şehir gençlerine nisbeten daha çok işaret edilen özelliklerdir.¹¹¹

Varış’ın tesbitlerine göre, kültürümüzde ergen grubun önemli saydığı nitelikler incelendiğinde, bu niteliklerin kızlar için ahlâk ve terbiye, çalışkanlık, dürüstlük, fedakârlık, temiz kalplilik ve samimiyeti; erkekler için ise, yardımseverlik, fedakârlık,

¹⁰⁸ Varış, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰⁹ Varış, *a.g.e.*, s. 41.

¹¹⁰ Varış, *a.g.e.*, ss. 44-45.

¹¹¹ Varış, *a.g.e.*, s. 46.

doğruluk, mertlik ve çalışkanlığı içine aldığı görülmektedir.¹¹² Ergen-yaşıt grup ilişkilerinde dikkati çeken unsur, 13 yaşından itibaren, ergenin gittikçe artan bir oranda karşıt cinsten arkadaşlığı tercih etmesidir.¹¹³

Variş'a göre, ülkemiz gençliği cinsel hayat hakkında bilgisini sırasıyla arkadaşlarından, yayınlardan; kızlar anneden, öğretmenden ve abladan; erkekler, ağabey ve öğretmenden daha fazla yararlanmaktadır. Erkekler bu konuda %3.1 oranında annenin rehberliğinden faydalandıkları halde, bu konuda babadan yardım gördüğünü işaret eden tek bir gence rastlanmamıştır. Variş'a göre bunu, cinsel rehberliğin, kültürümüzde babalık statüsünün gerektirdiği rolle bağdaşmayan bir husus olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.¹¹⁴

Variş'ın bu konudaki tespitleri çarpıcı bir şekilde devam etmektedir. Araştırma sonucuna göre, toplumumuzda erkekler kızlarda birinci derecede namus aramakta; bunu anlayış, ciddiyet ve ağırbaşlılık takip etmektedir. Kızlar ise erkekte karakter, dürüstlük, otorite aramakta ve bunu nezaket, samimiyet, olgunluk, sadakat ve çalışkanlık izlemektedir.¹¹⁵

"*Zihni Gelişme ve İlgilere Etki Yapan Kültürel Faktörler*" başlığı altında zihin gücünün anlaşılması için yalnızca zekânın ölçülmesinin yeterli olmadığı, fertte kavram geliştirme, anlama, ve yaratma kabiliyetlerinin de incelenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.¹¹⁶

Variş'ın araştırmasına göre, ki bunu okullarda yaptığı anketlerle gerçekleştirmiştir, ülkemizdeki ergenlik çağı gençlerinin *sizce en önemli memleket meselesi nedir?* sorusuna, büyük ölçüde *memleket kalkınması* cevabı verilmiştir. Bunu eğitim, iç politikada ahenk kurma, Kıbrıs meselesi, köy kalkınması ve toprak reformu, sağ-sol davası, adalet, gericilik ve taassup, servetlerin millileştirilmesi vb. hususlar izlemiştir. Boş zaman ilgilerine gelince, bunların, her iki cins için de, okumak, müzik

¹¹² Variş, *a.g.e.*, s. 47.

¹¹³ Variş, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹⁴ Variş, *a.g.e.*, ss. 47-48.

¹¹⁵ Variş, *a.g.e.*, s. 48.

¹¹⁶ Variş, *a.g.e.*, s. 65.

dinlemek veya enstrüman çalmak; kızlar için el ve ev işleri, spor, sinema, radyo, resim, gündüz rüyaları, şiir, vb. hususları kapsadığı görülmüştür.¹¹⁷

Bu eserden çıkan sonuç ise şudur: Genel olarak her toplumda fert-kültür etkileşimi mevcuttur. Bu etkileşim, farklı kültürlerde fertlerin davranışlarında farklılık meydana getirir. Fert-kültür etkileşimi, ergenlik çağında özellikle önem kazanır. Ülkemizde köy, kasaba ve şehirlerde, büyüklere saygı motifinin oldukça sağlıklı bir adaptasyon gösterdiği, ergenlik çağında insani ilişkilerde daha çok manevi ve ahlâki niteliklere önem verildiğini görülmektedir. Ergenlik çağı gençlerinin sosyal çevreye intibakında, özellikle karşıt cinse intibakında, mukayese edilen kültüre oranla, organize bir yöneltmeye olan ihtiyaç açıkça görülmektedir.¹¹⁸

3.2.1.4. Türkiye’de Lisansüstü Eğitim

Fatma Varış’ın 2 ciltten oluşan ve Türkiye’deki lisansüstü eğitimi konu alan eserlerinden ilki 1972 yılında basılmış olan *“Türkiye’de Lisansüstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında”* başlığını taşımaktadır. Eser, o güne kadar Türkiye’de bu alanda yapılan ilk ciddi çalışma özelliğine sahiptir.

Bu kitapta, üniversitelerin lisansüstü kademesinde eğitim görenler ile Türkiye’de lisansüstü eğitimin gelişmesi konu alınmaktadır. Varış, yurtiçinde ve dışında yapılan seçkin çalışmaların dikkatli bir şekilde incelenmesi sonucunda bu eserin problematiğini ortaya koymuştur. Yaklaşık iki yıl süren inceleme aşamasından sonra, çalışmanın kaleme alınmaya başlandığı yazar tarafından dile getirilmektedir.¹¹⁹ Zaten eserde kullanılan kaynaklar dikkatle incelendiğinde, özenle seçilmiş ve yerli-yabancı birçok kitap, makale, yönetmelik ve kanundan yararlanıldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca yapılan anketler ve gözlemler de eserin özgün içeriğinin inşasında son derece etkili bir rol üstlenmiştir.

Eserin zengin bir ekler bölümü de bulunmaktadır. Ekler arasında, Pozitif bilimler için yüksek lisans, master, bilim uzmanlığı derecelerine ilişkin uluslar arası

¹¹⁷ Varış, a.g.e., s. 68.

¹¹⁸ Varış, a.g.e., ss. 14-78.

¹¹⁹ Fatma Varış, *“Türkiye’de LisansüstüEğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında”*, A.Ü.E.F. Dergisi, Cilt 5, No. 1/ 2, 1972, s. 51.

standartlar, doktora ve yüksek lisans yönetmeliğindeki esaslar, 3 adet anket formu, lisansüstü eğitim yapılan kurumlar ve ülkelere ilişkin kodlama yönergesi, Lisansüstü öğrenim görenlerin tavsiyeleri ve öğretim üyelerinin tavsiyeleri yer almaktadır.¹²⁰ Diğer taraftan eserin kolayca taranabilmesi için bir dizin kitabın sonuna yerleştirilmiştir.

183 sayfalık bir içeriğe sahip olan kitap, “Problem”, “Bulgular ve Yorumlar”, “Tartışma ve Sonuçlar” olmak üzere 3 ana bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde memleketimizde ihtisas gücü yetiştirme sorununun görünüşü ve Türkiye’de lisansüstü eğitimin durumu üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde yabancı ülkelerle ülkemizdeki mevcut durumun karşılaştırması da yapılmıştır.¹²¹

Kitabın ikinci bölümünde Türkiye’deki lisansüstü eğitime ilişkin olgusal bulgular üzerinde durulmaktadır. Burada yaş, cinsiyet, öğrenim alanları, baba mesleği, en fazla tercih edilen üniversiteler ve lisansüstü eğitimi engelleyen unsurlar değerlendirme kapsamına alınmıştır. Lisansüstü eğitime yönelişin amaçları ve eğitim sırasında izlenen süreç de yine bu bölümde değerlendirilmiştir. Öğretim sürecinde kullanılan metodlar, staj uygulamaları, tezler, danışmanlık görevleri, eğitimin süresi, kaynaklar bu bölümde mercek altına yatırılmakta ve Ülkemizdeki lisansüstü öğrenimin ayrıntılı bir fotoğrafı çekilmektedir.¹²²

Tartışma ve sonuç kısmında ise, lisansüstü eğitime yönelik ülkemizdeki tartışmalar ve programların düzenlenmesine yönelik öneriler yer almaktadır. Eserin sonunda genel bir bibliyografya verilmiş ve içerisinde anket formlarından, lisansüstü öğrenime yönelik tablolara kadar uzanan son derece çeşitli ve faydalı ekler yer almaktadır.

Eserde kullanılan veriler, Türkiye’de o zamanlar mevcut bulunan tüm üniversiteleri kapsamaktadır. Bu üniversiteler: İstanbul, İstanbul Teknik, Ankara, Karadeniz Teknik, Ege, Atatürk, ODTÜ, Hacettepe ve Boğaziçi Üniversiteleridir.¹²³ Lisansüstü öğrenimde üniversitelerin tercih sıralaması, üniversitelerin lisansüstü öğrenim veren sayısal bölümleri, ne kadar öğrenciye lisansüstü öğrenim verdikleri, bu

¹²⁰ Varış, a.g.e., s. 137.

¹²¹ Varış, a.g.e., ss. 17-56.

¹²² Varış, a.g.e., ss. 54-142.

¹²³ Varış, a.g.e., s. 48.

öğrencilerin baba meslekleri, öğrencilerin lisansüstü öğrenime yönelmesindeki faktörler, lisansüstü eğitime yönelen öğrencilerin yaş ve cinsiyete göre dağılımları gibi birçok veri, kitabın içeriğinde kendini göstermektedir. Bu verilerin rahat bir şekilde yorumlanabilmesi için tablolar halinde verildiğini ve tabloların metin içerisinde ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiğini de belirtmemiz gerekir.

Eserin içerisinde çeşitli sayfalara dağılmış vaziyette yer verilen tablo ve grafiklerin neler olduğunu tam olarak belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Böylece eserin içeriğinin zenginliği çok daha rahat bir şekilde anlaşılacaktır. Eserde yer alan tablolar şunlardır: *İnsangücü arzı, talebi ve açığı (1970-1982)*, *1964 yılında kamu sektöründe araştırma ve geliştirme harcamaları en yüksek olan on kurum*, *1969 yılında genel bütçeden çeşitli sektörlerle yapılan tahsis*, *Bilim adamlarının alanlara göre dağılımı*; *Lisans-Üstü eğitim*, *Evrene giren üniversiteler ve fakülteler*, *Doktora tecrübesi geçirmiş olanların titr'lere göre örnekleme giren sayıları*, *Doktora tecrübesi geçirmiş olanlardan örnekleme girenlerin üniversitelere göre dağılımı*, *Doktora tecrübesi geçirmemiş olanlardan örnekleme girenlerin sayıları*, *Doktora tecrübesi geçirmemiş olan grup mevcudu ve örnekleme girenlerin üniversitelere göre dağılım*, *Örneklemin alanlara göre dağılımı*, *Kamu sektöründe araştırma ve geliştirme harcamaları yapan kurumlardan örnekleme alınanlar*, *Örneklemin kategorilere göre görünümü*, *Lisans son sınıf ve lisans-üstü öğrencilerin baba meslekleri*, *Öğrenim seviyesi ve baba tahsili arasındaki ilişki*, *Baba mesleğine göre lisans-üstü eğitimde karşılaşılan problemler*, *Tercih edilen üniversiteler*, *Doktora tecrübesi geçirmiş olanların görevlere göre dağılımı*, *Doktora tecrübesi geçirmiş olanların fakültelere ve bölümlere göre dağılımı*, *Öğretim yapılan seviye ve görev*, *Öğretim üyelerinin yüksek lisans öğrenci sayısı*, *Öğretim üyelerinin doktora öğrenci sayısı*, *Öğretim üyelerinin ve doktor asistanların son on yıl içinde yaptıkları bilimsel araştırma sayısı*, *araştırma ve geliştirme kurumlarında temsil edilen yüksek lisans ve doktora alanları*, *Araştırma ve geliştirme kurumlarının öğrencilerine burs verdikleri üniversiteler*, *Araştırma ve geliştirme kurumlarının burs verdikleri alanlar*; *Araştırma ve geliştirme kurumları yetkililerinin lisans-üstü eğitim için tercih ettikleri üniversiteler*, *Lisans-üstü eğitimin meslekî ve akademik niteliği*, *Lisans-üstü eğitimin meslekî ve akademik nitelikleri konusunda atitüdler*, *Çalışılan alanda üniversiteler arası muhteva farkı*, *Çalışılan disiplinde memleketimizde akademik yönden gelişme durumu*, *Çalışılan disiplinde muhteva artışının lisans-üstü eğitimi zorunlu hale getirip getirmediği*, *Akademik*

*kurlarla lâboratuvar ve staj çalışmaları arasındaki denge, Lisans ve lisans-üstü ara dereceler arasına iş tecrübesi şartı koyulması hakkındaki öneriler, Öğrenci tez konularının seçiminde izlenen yol, Lisans-üstü dereceler için önerilen süre, Lisans programlarının etkinliği, Lisans-üstü eğitimde tavsiye edilen en önemli değişiklik.*¹²⁴ Eserde yer alan grafikler ise şunlardır: *Lisans-üstü eğitimin amaç ve fonksiyonuna ilişkin atitüdler, Lisans-üstü eğitimin kuruluşuna ilişkin atitüdler, Lisans-üstü eğitimde muhteva sorununa ilişkin atitüdler, Lisans-üstü eğitimde öğretim süreçlerine ilişkin atitüdler, Lisans-üstü eğitimde öğrenci seçimi ve sınavlara ilişkin atitüdler.*¹²⁵

Eserden anlaşıldığına göre, Varış'ın örneklemede bulunduğu grupta kadınların oranı erkeklerden bir hayli azdır. Yüksek lisans ve doktora için oran neredeyse aynıdır. Bu rakam yaklaşık %18 kadın, %82 erkek şeklindedir. Lisans son sınıf öğrencilerinin yaş ortalaması 22, yüksek lisans öğrencilerinin 23, doktora öğrencilerinin 27'dir.¹²⁶

İhtisas gücünün geldiği sosyo-ekonomik sınıf hakkında bilgi edinmek, ve ileri eğitim olanaklarını elde etmiş olanların, babalarını aşıp aşmadıklarını, anlayabilmek için örnekleme grubuna baba meslekleri ve babalarının eğitim durumları sorulmuştur. Buna göre 1970'lerin Türkiye'sinde yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin %42'si memur ve emekli çocuğu, %17'sinin çiftçi, %8.6'sının işçi, %7.8'inin esnaf, %22,4'ünün serbest meslek erbabı %3.3'ünün işsiz olduğu anlaşılmıştır. Babalarının öğrenim seviyeleri ise şöyledir: %14.6'sinin babaları tahsil görmemiş; %28.2'si yalnızca ilk öğrenim, %26.9 orta öğrenim, %24.2 yüksek öğrenim görmüştür. Buna göre gençlerin genellikle üçte ilksinin baba öğrenimini tamamen aştığı ortaya çıkmaktadır.¹²⁷

Eserin içeriğinde öne çıkan düşünce ve sonuçlara bakacak olursak öncelikle, Türkiye'nin kalkınmasında, fen ve teknolojiye uzman yetiştirilmesinin ve bu uzmanların yaptıkları araştırmaların uygulamaya geçişi için gerekli ortamın hazırlanması, bunlara yönelik plânların yapılarak bir fen politikasının saptanması ihtiyacı üzerinde durulduğu dikkatleri çekmektedir.¹²⁸

¹²⁴ Varış, a.g.e., s. 5-6.

¹²⁵ Varış, a.g.e., s. 7.

¹²⁶ Varış, a.g.e., s. 61.

¹²⁷ Varış, a.g.e., s. 63-64.

¹²⁸ Varış, a.g.e., s. 16.

Varış'a göre yüksek lisans öğretiminin temel bilimlerdeki amacı, doktora öğrenciliğine hazırlamak, lise ve yüksekokul öğretmenliği için gerekli akademik derinleşmeyi sağlamak, ilgili iş alanlarına yeterli eleman hazırlamak ve araştırma yardımcısı ile teknisyeni yetiştirmektir.¹²⁹ Pozitif bilimlerin uygulamalı alanlarında ise yüksek lisansın amaçları, doktora için gerekli hazırlığı ve yöneltmeyi yapmak, memleketin işgücü ihtiyaçlarına göre hizmete dönük eleman yetiştirmek üzere akademik ve meslekî çabaları kaynaştırmak, operasyonel araştırmalara etkinlik kazandıracak yardımcı personeli yetiştirmektir.¹³⁰

Varış'a göre doktora öğreniminin amacı, ekonomik ve teknolojik kalkınma için gerekli temel araştırmaları plânlayıp yürütecek, sonuçlandıracak ve yayımlayacak eleman yetiştirmek; temel ve uygulamalı bilimlerde bilgi üretimini sağlamak; disiplinler arası araştırma yapmak suretiyle, bilgi strüktüründe mevcut boşlukları doldurmak ve bilgi, araştırma becerisi ve öğretmenlik formasyonuna sahip etkin öğretim üyesi yetiştirmektir.¹³¹

Varış'a göre, lisansüstü öğrenim yapmak isteyenlerin, bilimde gelişme ve yenilikleri izlemiş olmaları; araştırmaları izlemeleri ve araştırma yapmaları; üniversite öğreniminin çeşitli kademelerinde tecrübe sahibi olup, muhtevayı bu kademelere göre plânlamaları; Türkiye'nin araştırma alanındaki sorunları ve ihtiyaçları ile ilgili bir prespektife sahip olmaları gerekmektedir.¹³²

Varış'a göre lisansüstü eğitimde başarılı olabilmek için, öğrencilerin fiziksel ve ruhsal anlamda yoğun çalışma koşullarını kaldırabilecek bir yapıya sahip olmaları gereklidir.¹³³ Üniversiteler öğrencileri araştırmaya sevketmeli ve araştırma olanaklarını öğrencilere sağlamalıdır.¹³⁴ Buradan şu anlamı çıkarmak da mümkündür. Her şehirde ve üniversitede lisansüstü eğitim verilemez.

Varış'a göre lisansüstü eğitimde verilen öğretim sıkı kalıplar içerisinde olmamalıdır. Dinamik ve öğrenciye göre değişen bir ders içeriği takip etmek

¹²⁹ Varış, *a.g.e.*, s. 117.

¹³⁰ Varış, *a.g.e.*, s. 118.

¹³¹ Varış, *a.g.e.*, s. 119.

¹³² Varış, *a.g.e.*, s. 123.

¹³³ Varış, *a.g.e.*, s. 123.

¹³⁴ Varış, *a.g.e.*, s. 124.

yaratıcılığın geliştirilmesi bakımından hayati öneme sahiptir. Daha çok tartışma, seminer ve etkin öğrenci-öğretim üyesi ilişkilerine yer veren bir öğretim süreci takip edilmelidir.¹³⁵

Eserde dikkatleri çeken bir başka nokta, lisansüstü eğitimde disiplinlerarası ilişkilere ve ara uzmanlık alanlarının oluşturulmasına verilen önemdir. Bu durum, Varış'ın o yıllarda günümüz dünyasını adeta görmüş gibi ileri bir bakış açısına sahip olduğunun güzel bir göstergesi olsa gerektir.

Varış'ın lisansüstü eğitimin süresi konusundaki görüşleri de zikredilmeye ve üzerinde kafa yormaya değer niteliktedir. O, pozitif bilimlerde lisansüstü eğitimin maliyetinin çok yüksek olduğuna dikkat çekmekte ve bu sebeple eğitimin süresinin fazla uzun olmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Varış'a göre, sürenin uzunluğu daima yüksek ihtisas gücüne dönüşmenin ön şartı değildir. Sürenin uzunluğu ya da kısalığından çok etkin kullanılışı önemlidir. Yüksek lisans için 1-2 yıl, doktora için 2-3 yıllık bir eğitim ona göre idealdir.¹³⁶

Son olarak, Varış'ın öğrenci seçimi konusundaki fikrini de belirtmeden geçemeyeceğiz. Ona göre, lisansüstü eğitime öğrenci seçerken objektif esaslara yer vermek, bunun için akademik nitelikler kadar kişisel nitelikleri de ölçmek gerekmektedir.¹³⁷

Serinin ikinci kitabı olan "*Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sosyal Bilimlerde*" 1973 yılında Ankara'da basılmıştır. Kitap, tıpkı ilk cildinde olduğu gibi, 3 ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. Başlık ve alt başlıklarda ilk bölüme yapılan küçük bir ekleme hariç aynıdır. İlk bölüme yapılan ekleme Sosyal bilimlerin artan önemi ve sosyal bilimlerdeki çağdaş yönelimleri ele alan kısımlardır. 295 sayfalık bu eser, ilkinde göre daha kapsamlı görünmektedir. Bundaki temel sebep, sosyal bilimlerdeki branşlaşmaların çok daha fazla olmasıdır.¹³⁸

¹³⁵ Varış, a.g.e., s. 124.

¹³⁶ Varış, a.g.e., s. 128.

¹³⁷ Varış, a.g.e., ss. 129-130.

¹³⁸ Fatma Varış, *Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sosyal Bilimlerde*, AÜEF Yayınları, Ankara 1973.

Eserin pozitif bilimler için olan ilk cildinde olduğu gibi, burada da tablo ve grafikler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu tablo ve grafikler şunlardır: *Beş üniversite kavramına ilişkin sinoptik tablo, Üniversitelerde fakültelerin alanlara göre dağılımı, Öğretim üye ve yardımcılarının alanlara göre dağılımı, Üniversite Öğrencilerinin alanlara göre dağılımı, Üniversiteden mezun olanların alanlara göre dağılımı, Üniversitelerde on yıllık öğrenci artışının alanlara göre görünümü, 1973 yılı yatırım programı, resmi ve özel sektörde sosyal bilimlerde yüksek ihtisas gücü istihdamı yönünde eğilimler, Evrene giren üniversiteler ve fakülte, Doktora derecesi almış olanların titre göre örnekleme giren sayısı; oktora derecesi almış olanların, Üniversitelere ve alanlara göre örnekleme giren sayıları,; Yüksek lisans almış olanların alanlara göre örnekleme giren sayıları; Örneklemin alanlara göre dağılımı; Sosyal Bilimlerde yüksek ihtisas gücü istihdam eden kurumlardan örneklemeye almanlar; Örneklemin kategorilere göre görünümü; Lisans-üstü öğrenim görenlerin yaş dağılımı; Yüksek lisans derecesi olanların alanlara göre sayısı; Lisans-üstü eğitime devam edenlerin liseyi bitirdikleri şehir; Lisans-üstü öğrenim görenlerin lisans aldıkları Üniversite; Lisans-üstü öğrenim görenlerin baba meslekleri; Lisans-üstü eğitim görmekte olanların babalarının öğrenim durumu; Baba mesleklerine göre burs alma durumu; Baba mesleği ve lisans-üstü eğitimde karşılaşılan problemler; Tercih edilen Üniversite; Lisans-Üstü eğitimin amaç ve fonksiyonu; Lisans-üstü eğitimin muhteva açısından değerlendirilmesi; Lisans-üstü eğitimde disiplinlerarası ilişkilerin görünümü; Lisans-üstü eğitimde uygulanan öğretim yöntemleri; Lisans-üstü eğitimde çağdaş literatürden faydalanma olanakları; Lisans-üstü eğitimde süre sorununa ilişkin öneriler; Lisans-üstü eğitimde örgün kurlarla bireysel çalışmalar arasındaki ilişki; Tez ve yazılı inceleme konularının seçiminde izlenen yol; Tez ve yazılı incelemelerin niteliği; Lisans-üstü eğitimde akademik danışmanlık görülüp görülmediği; Doktora derecesi almış olanların yaş dağılımları; Lisans derecesi alınan kurum; Yüksek lisans derecesi alınan kurum; Doktora derecesi alınan kurum; Yabancı dil durumu; Bir yıl ya da daha fazla kalman yabancı memleket; Öğretim yükü, Lisans-üstü öğretim yükü; Lisans-üstü eğitimde amaç ve fonksiyon; Lisans-üstü eğitim ile kalkınma koşulları arasındaki ilişki; Muhteva artışı lisans-üstü eğitimi zorunlu hale getirmiş midir; Eğitim muhtevasının yeniden düzenlenmesi; Lisans-üstü derslerin düzenindeki yaklaşım; Lisans-üstü eğitimde uygulanan öğretim yöntemleri; Lisans-üstü eğitimde yeterli bir bibliyografyadan faydalanma imkânları; Lisans-üstü eğitimde kalite sorunu; Lisans-üstü eğitim çalışmalarının süre yönünden düzenlenmesi; İnceleme ve araştırma*

*konularının seçiminde izlenen yol; Lisans-üstü eğitimde dersler ile bireysel çalışmalar arasındaki ilişki; Öğretim üyeleri arasında ekip ruhu; Araştırma kapsamına giren üniversitelerde 1962-1971 yılları arasında yayımlanan eserlerin alanlara göre dağılımı.*¹³⁹

Eserden anlaşıldığı kadarıyla, 1970'lerin Türkiye'sinde sosyal bilimlerde lisansüstü eğitim görenlerin baba meslekleri ve babalarının eğitim durumları pozitif bilimlerdeki tablonun neredeyse aynısıdır. Yine öğrencilerin yaş dağılımında bir benzerlik olduğu ortadadır. Varış'ın araştırmalarına göre örneklem grubunda yüksek lisans yapan öğrencilerin %78'i 30 yaşın altındadır. Doktora yapanların ise %53'ü 26-30 yaş arasında; %22'si ise 20-25 yaş arasındadır.¹⁴⁰

3.2.1.5. Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler

Fatma Varış'ın en fazla ses getiren eseri hiç şüphesiz ki, "Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler"dir. Biz ilk baskısı 1971'de yapılan bu kitabın, 1988'de yapılan dördüncü baskısına göre bir tanıtım ve değerlendirme yapacağız.¹⁴¹

Kitap, beş ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. İlk bölüm olan "Giriş"te tanımlar ve temel kavramlar, program geliştirme çalışmalarının evrimi, yurtdışındaki ve Türkiye'deki program geliştirme çalışmaları konu edinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü "Teorik Esaslar" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; program geliştirmenin bireysel ve sosyal boyutları, programların düzenine ilişkin teoriler ve program tiplerine dair inceleme kategorileri değerlendirilmiştir. "Geliştirme İlkeleri ve Süreçleri" başlığını taşıyan üçüncü bölümde; eğitimin amaçları, ne öğretelim ve öğretim süreçlerinde eğilimler alt başlıklarına yer verilmiştir. Dördüncü bölüm "Araştırma, Geliştirme Teknikleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; araştırma ve program geliştirme, aksiyon araştırmaları, geliştirme programlarının hazırlanması ve değerlendirilmesi olmak üzere toplam üç alt başlık bulunmaktadır. Çalışmanın son

¹³⁹ Varış, *a.g.e.*, s. 7-10.

¹⁴⁰ Varış, *a.g.e.*, s. 73-76.

¹⁴¹ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*, Ankara Ü. Eğt. Fak. Yay. 4. Baskı, Ankara 1988.

bölümü olan beşinci bölümde ise, Türkiye’de programların geliştirilmesinde etkili olan olgular ve program geliştirmede rehber ilkeler konularına yer verilmiştir.

Tamamı 344 sayfa olan kitabın 278 sayfası ana metnini oluşturmaktadır. 279’uncu sayfadan itibaren ise, genel bibliyografya, ekler, kitapta kullanılan terimlerin açıklandığı tanımlar ve açıklamalar bölümleri yer almaktadır. Ekler, bir program öyküsü, bir program geliştirme modeli, program geliştirmeye ilişkin bir genelge, eğitim programlarına ilişkin çözüm bekleyen sorunlar, amaçlara ilişkin bir inceleme, milli eğitimin geliştirilmesine ilişkin evvelce yapılan bazı öneriler, program geliştirme uzmanının görevleri, çeşitli memleketlerde ders çizelgeleri, program geliştirme anketi: “eğitim fakültesi örneği” şeklinde sıralanmıştır.

Eserin dipnot sistemi, numaralandırma ve her bölüm sonunda dipnotların “Kaynakça” başlığı altında sıralanması şeklindedir. Hatta en kapsamlı bölüm olan üçüncü bölümde her alt başlıktan sonra kaynakçaya yer verildiği görülmektedir. Bu yaklaşım, referansların ayrıntılı bir şekilde ve nispeten kolay bulunabilmesini sağlamaktadır. Eserde kullanılan tüm kaynaklar, kitabın sonundaki genel bibliyografyada toplu bir şekilde yer almaktadır. Eserde, Türkiye ve çeşitli ülkelerde yayınlanmış eğitim – öğretim raporlarından, yerli ve yabancı inceleme ve değerlendirme eserlerinden yararlanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, eserin meydana getirilmesi sürecinde kullanılan kaynaklar sadece eğitim üzerine yazılmış eserlerden ibaret değildir. Bilimin temel taşı olan felsefeye, eğitimin hedef kitlesi olan insanı kişi bazında ele alan psikolojiye ve yine psikolojinin topluma uyarlanmış şekli olarak karşımıza çıkan sosyolojiye, sık sık başvurulduğu görülmektedir. Dolayısıyla sadece kaynakçaya bakarak bile, eserin ne denli derin ve yoğun bir çalışmanın ürünü olduğunu kolayca fark edebiliriz. Yabancı dillerdeki kaynaklara; özellikle de ABD’de yapılan çalışmalara ağırlıklı başvurulduğu da bibliyografyada dikkati çeken bir başka unsurdur. Bu durum Varış’ın, batıdaki gelişmeleri yakından takip ettiğinin de bir göstergesi olsa gerektir.

Akıcı bir dilin kullanıldığı eser, tablolar kullanılarak soyut ifadelerin desteklenmesi yoluyla daha anlaşılır bir hale getirilmiştir. Eserin içerdiği fikir ve bilgilere bakılacak olursa, her şeyden önce Fatma Varış’ın program geliştirmeye süreç boyutunda, etkinlik yönünde yaklaşmayı tercih ettiğini belirtmemiz gerekir. Varış’a göre program geliştirme, masa başında, eğitime uzaktan bakılarak yapılacak bir iş değildir.

İdeal ve gerçekçi programlar, eğitimin içinde doğar ve sürekli olarak yenilenmesi gereklidir. Çünkü dünya sürekli bir değişme ve gelişme içerisinde. Bu değişimler yakından takip edilmeli ve zamanın şartlarına göre eğitim programları da sürekli olarak revize edilmelidir. Varış, program geliştirme sürecinin okul dışı faaliyetleri, rehberlik hizmetlerini, öğretim bilgisinin tüm ayrıntılarını, epistemolojiyi, öğrenme teorilerini, metodolojiyi, öğretmen faaliyetlerini, öğretmen faaliyetlerinin ve etkinliğinin değerlendirilmesini ve varılan sonuçlara göre daha uygun sonuçlara yönelmeyi içine alacak kadar geniş kapsamlı bir süreç olduğu fikrindedir.¹⁴²

Varış'a göre, eğitim programları sadece okulda düzenli çalışmayı değil, aynı zamanda toplumda da yaşama ve öğrenme koşullarını geliştirmeyi amaç edinir. Bunun içindir ki eğitim programları bir taraftan toplumun problemleri ve gereksinimleri ile ilgilenirken, bir taraftan da çocukların ve gençlerin problemleri, ilgi alanları, gelişim özellikleri ve ihtiyaçları esas alınarak geliştirilmelidir.¹⁴³

Varış, program geliştirmeye kılavuz-kaynak kitap ve öğretim planları gibi metinler üzerinde bir çalışma olarak bakmaz; ağırlığı, süreci yönlendirecek merkezi bir örgütlenmeye verir. Yani program geliştirme, okullardan, milli eğitim müdürlüklerine, oradan Milli Eğitim Bakanlığı'na kadar uzanan son derece geniş bir yapılanma içerisinde olmalıdır. Program geliştirme süreci çekirdekten, yani okullardan başlamalı; okullar ve merkez arasında sürekli bir iletişim bulunmalıdır.¹⁴⁴ Bütün milli eğitim müdürlüklerinde en az bir program geliştirme uzmanının bulunması ve bu uzmanlar vasıtasıyla hem öğretmenlere program geliştirme konusunda danışmanlık sağlanması, hem de okullarda geliştirilen hipotezlerin değerlendirilip düzenlenerek merkeze iletilmesi sağlanmalıdır. Bu süreçte merkezi otoriteye düşen en büyük görev, öğretmenlerin program geliştirme çalışmalarına katılmasını sağlamaktır. Bu amaçla öğretmenlere uygun çalışma ortamları yaratmak ve teşvik etmek gereklidir. Merkezi otoritenin diğer bir görevi ise toplanmış olan hipotezleri bünyesindeki uzmanlar vasıtasıyla topluca değerlendirip, ideal bir program ortaya çıkarmak ve okulları bu yöne kanalize etmektir. Fakat unutulmaması gereken şey, şartlar değiştikçe eğitim

¹⁴² Varış, *a.g.e.*, ss. 18-31.

¹⁴³ Varış, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁴⁴ Varış, *a.g.e.*, s. 29.

programlarının da yeniden düzenlenmesi gereğinin ortaya çıkacağıdır. Dolayısıyla program geliştirme çalışmaları bir süreklilik arz etmek zorundadır.¹⁴⁵

Varış'a göre, program geliştirme faaliyetlerine öğrencilerin de dahil edilmesi son derece faydalı bir unsurdur. Bayram gibi özel günlerde ve ders dışı faaliyetlerde öğrencilere sorumluluk verilmesi bunun en basit şeklidir. Ama daha da önemli olanı, öğretim faaliyetlerine öğrencilerin doğrudan katılmalarıdır. Okul programları hakkında öğrencilerin fikrini almak üzere düzenlenecek olan anketler ve uygulanacak ilgi testleri bu bağlamda çok önemlidir.¹⁴⁶ Bize göre Fatma Varış bu konuda çok haklıdır. Gerçekten de modern dünyada öğrenci merkezli eğitim programları giderek ağırlığını artırmaktadır. Eğitim iki yönlü bir süreçtir. Eğitimi verenler kadar, eğitimi alan hedef kitle de bu sürecin sonuçlarını şekillendirir. Öyleyse, program geliştirmede öğrenciler de işin içerisinde yer almalıdırlar.

İdeal bir program geliştirmenin önünde engeller olduğu da bir gerçektir. Varış'a göre bu problemler, geleneksellik, hizmet içi eğitimi göz ardı etme, aşırı bireyselleşme, ciddiye almama, beceri eksikliği, yaratıcılığın ihmali, deneysel yaklaşımlardan uzaklaşma, araştırma süreçlerinde yetişmemiş olmaktır.¹⁴⁷

Kitapta, program geliştirmenin evrimsel gelişiminin de etkileyici bir şekilde okuyucuya aktarıldığı görülmektedir. Tecrübe, yani sınamayla başlayan bilimsel yolculuğun, sistematik denemeye, yani araştırmaya dönüşmesi ele alınan ilk konudur. Sonrasında ise araştırma kavramının eğitim teori ve uygulamalarına etkisi üzerinde durulmuştur.¹⁴⁸

“Dış Memleketlerde Program Geliştirme Çabaları” başlığı altında verilen bilgilerin Merkezi Avrupa devletlerinden bir ada ülkesi olan Birleşik Krallığa; Sovyet bloğu ülkelerinden, ABD ve uluslar arası kuruluşların çalışmalarına kadar uzanan bir yelpazede, dünyadaki çağdaş yaklaşımları ve yaşanan süreçleri görmek ve değerlendirmek açısından önemli olduğu kanaatini taşımaktayız.¹⁴⁹ Diğer taraftan bu

¹⁴⁵ Varış, *a.g.e.*, ss. 29-32.

¹⁴⁶ Varış, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁴⁷ Varış, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁴⁸ Varış, *a.g.e.*, ss. 33-38.

¹⁴⁹ Varış, *a.g.e.*, ss. 38-46.

bölümü okurken, Fatma Varış'ın ABD'deki eğitim sisteminden ve program geliştirme çalışmalarından ne kadar fazla etkilendiğini de görmüş oluyoruz. Özellikle ABD'de merkeziyetçilikten uzak bir yapı gösteren eğitim sisteminin bir yansıması olarak program geliştirme çalışmalarının üniversiteler, resmi eğitim örgütleri ve okulların, hatta bazen diğer sosyal kuruluşların işbirliği ile geliştiriliyor olması, Varış'ın program geliştirme felsefesinin ana hatlarını belirlemiş gibi görünmektedir.¹⁵⁰ Ama şunu da belirtmek gerekir ki Varış, ABD'deki ya da başka bir ülkedeki sistemi benimsemek gibi bir yaklaşıma da sahip değildir. O, modern dünyadaki gelişmeler ışığında, ülke şartları ve toplumsal yapının farklılıklarına göre şekillenen ve sürekli geliştirilen bir sistemi hedeflemektedir.

Eserde, Türkiye'deki eğitim yaklaşımları ve program geliştirme çalışmalarının da iyi bir şekilde özetlendiğini görmekteyiz. Bu alandaki tek eksikğin yakın zamanlardaki gelişmeleri göremememiz olduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki bu durumun sebebi kitabın eski tarihli olmasıdır. Varış'ın da ortaya koyduğu şekilde, 1950'li yıllarda program geliştirme çalışmaları Milli Eğitim Bakanlığı'nda ağırlık kazanmıştır. 1952'de Türkiye'de köy ilkokulları hakkında inceleme yapmış olan K.V. Wolfford'un raporunun milli eğitim çevrelerini etkilediği görülecektir. İlköğretim programları üzerinde yapılan bir dizi çalışmaların sonucunda 1948 programı bütünüyle değiştirilerek ortaya çıkarılan taslak program, 1953-1954 öğretim yılında Bolu ve İstanbul'daki deneme okullarında uygulanmaya başlanmıştır.¹⁵¹ Daha sonra 1954-1955 öğretim yılında ortaöğretim düzeyinde İstanbul Atatürk Kız Lisesi Deneme Okulu Program Komisyonu tarafından taslak program hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu çalışmalar ülkemizdeki program geliştirme çalışmalarının öncüsü sayılmaktadır.¹⁵² Ancak bu çalışmaların devamlılığı sağlanamamış, deneme çalışmalarından elde edilen sonuçlar sistemin geneline yansıtılamamıştır.

Fatma Varış'a göre, program geliştirme uzmanları, çocuk gelişimi konusunda oryantasyona sahip olmalıdır. Gelişme özellikleri bilinmeden, çocuk ve gençlerin beklentilerini anlayabilmek, sorunlarına yapıcı bir yaklaşım sergileyebilmek mümkün

¹⁵⁰ Varış, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵¹ Varış, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵² Varış, *a.g.e.*, s. 56.

değildir.¹⁵³ Eğitimden amaç, toplumla uyum içinde yaşayan; belirli bilgi, beceri ve ideallerle donatılmış bireyler ortaya çıkarmaksa, çocuklar ve gençler çok iyi analiz edilmelidir. Bu aynı zamanda, toplumu da iyi anlamayı beraberinde getirmektedir. Öyleyse, program geliştirme uzmanları sosyolojik birikime ve bakış açısına da sahip olmalıdırlar.¹⁵⁴ Toplumsal yapı ve beklentiler ülke içerisinde bölgeler, hatta şehirlerde bile farklılıklar gösterebilir. Bu gerçek de göz ardı edilmemelidir. Belki de Varış'ın program geliştirme modelindeki milli eğitim müdürlükleri çerçevesinde görev yapacak olan program geliştirme uzmanlarının en fazla yararlı olacakları konu da budur. Zira bu uzmanlar, bulundukları bölgenin sosyal yapı ve yaşantısını yakından gözlemleme ve en gerçekçi yaklaşımları ortaya koyma şansına sahip olacaklardır.

Daha önce de söylediğimiz üzere, Varış'ın sisteminde okul, program geliştirme çalışmalarının çekirdeğidir. Okulun üzerine aldığı bu vazifeyi iyi bir şekilde yerine getirebilmesi için, toplumla iç içe olması çok önemlidir. Bu amaçla okul, yaptığı çalışmalarla kendini topluma tanıtmalı, okul aile birlikleri ile okullar arasında kuvvetli ve samimi bir bağ kurulmalı, Okul, bir toplum merkezi haline getirilmeli, toplum kaynaklarından yararlanılmalı ve okulun ihtiyaçları ne kadar karşılayabildiği sorgulanmalıdır.¹⁵⁵

Kitapta, eğitim programlarının geliştirilmesinde esas alınan unsurlar, yani ders programlarının nelere göre düzenlendiği konusu da yer almaktadır. Derslere göre düzenlenen programlar, aktivite ilkesine dayanarak hazırlanan programlar ve problemlere göre düzenlenen programlar olmak üzere üç farklı program geliştirme şekli vardır.¹⁵⁶ Derslere göre düzenlenen programlar, ülkemizde olduğu gibi dünyada da en fazla benimsenen model konumundadır. Kökleri Eski Yunan ve Roma'ya kadar uzanan bu modelin başarılı olabilmesi için her şeyden önce, derslerin ve konuların birbiriyle uyumlu bir kompozisyon içerisinde olması gereklidir. Fakat ders sayısı arttıkça, derslerin birbiriyle uyumlu bir kompozisyon haline getirilmesi zor bir hal almaktadır. Bu sebeple birbirine yakın derslerin birleştirilerek, ders içinde uyum sağlanması yolu sık başvurulan bir tercih haline gelmiştir. Bu sistemde ikinci önemli nokta, içeriğin en kolay anlaşılacak şekilde düzenlenmesidir. Derslere göre düzenlenen modelde, tekrar,

¹⁵³ Varış, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁵⁴ Varış, *a.g.e.*, ss. 80-84.

¹⁵⁵ Varış, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁵⁶ Varış, *a.g.e.*, ss. 93-113.

soru – cevap, yazılı araştırma, sözlü tartışma gibi metotlara başvurulur. Varış’a göre modern öğretim tekniklerini bu sistemde uygulamak güçtür. Varış’a göre, derslere göre düzenlenen programlarda en büyük sorun, derslerin sayılarının ve verilen bilgilerin artmış olmasıdır. Bu durumda herkes her şeyi öğrenmeli mi sorusu karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁷ Bu durumdan kurtuluşun yolu, mesleki eğitimin aktif bir şekilde işletilmesidir. Ama bize göre bu soru, sadece bir tek bu modelin sorunu değildir. Aslında bu mesele tüm eğitim sisteminin önemli bir sorunudur. Dolayısıyla hangi program geliştirme yöntemini kullanırsak kullanalım, bu sorunla karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır. Derslere göre düzenlenen programda karşımıza çıkan bir başka mesele, derslerin saatlerinin nasıl olması gerektiğidir. Hiç kuşkusuz, derslerin saatleri ayarlanırken öğretilecek olan konuların yoğunluğu dikkate alınmalıdır.¹⁵⁸ Ama bu durumu belirlemesi gerekenler o dersi veren öğretmenler olmalıdır. Zira tecrübelerinden hareketle en doğru planlamayı ancak öğretmenler yapabilir.

Fatma Varış, derslere göre düzenlenen proramda yarıyıl sisteminin, senelik derslere göre çok daha faydalı olduğunu düşünmektedir. Bir kere, dersler çok daha yoğun bir şekilde öğretilebilmektedir. Bu da öğrenme teorilerine dah uygundur. Hem böylece öğrencileri kısa aralıklarla daha uzun süre ile görmek mümkün olacağından, öğretmenin öğrencileri tanınması daha kolay olacaktır. Varış, yarıyıl uygulamasının temel ve genel öğretim kurumlarında değil, daha üst düzey eğitim kurumlarında çok daha faydalı olduğu fikrindedir.¹⁵⁹

Varış’a göre, derslere göre düzenlenen programda konuların dağılımı yapılırken izlenebilecek iki yöntem vardır. Bunlardan ilki konuları çocukların gelişim ihtiyaçlarına göre ayarlamaktır. Yani birey merkezli bir konu dağılımı söz konusudur. Diğer bir yöntem ise konuların sınıf seviyelerine göre ayarlanmasıdır. Belki de en güzeli bu iki yöntemi birleştirerek konu dağılımı yapmaktır.¹⁶⁰

Aktivite ilkesine dayanan programlar, öğretim metodları açısından “Didaktik Materyalizm”e karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenciyi aktif, öğretmeni ise pasif bir konuma getirerek uygulanan bir program şeklidir. Hayati ve fonksiyonel

¹⁵⁷ Varış, *a.g.e.*, ss. 93-94.

¹⁵⁸ Varış, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁵⁹ Varış, *a.g.e.*, ss. 100-101.

¹⁶⁰ Varış, *a.g.e.*, s. 100.

yollardan yaşama ve öğrenmeye doğru uzanan bir süreci ifade etmektedir. Bu öğretim sürecinde bireylerin değişen ihtiyaçları göz önünde tutularak, bu değişim içerisinde fonksiyonel değeri olan elemanlar korunmakta ve geliştirilmektedir. Bu ilkeye yönelik programların en belirgin özelliği, öğrenme sürecinin ancak öğrencinin aktif katılımı ile gerçekleşebileceğini savunmasıdır.¹⁶¹ Öğrencinin motive edilmesi ve öğrenime katılmaya sevk edilmesi, zaman alan bir iş olduğu için ders içeriğinden fedakarlık yapılması çoğu zaman ihtimal dahilindedir. Çocuk merkezli bu program türünde, eğitim seviyesi arttıkça, ağırlık kişilerden konulara doğru yönelmek zorunda kaldığı için, orta ve yükseköğretimde bu tür programların uygulanması güçtür.¹⁶²

Bu tür programlarda öğretimin içeriğini çocukların ilgi ve ihtiyaçları belirlemektedir. Öğrenci sürekli olarak faaldır ve öğretimin değişen ilgiler üzerine inşa edilmesi hayati bir önem taşımaktadır. İlgilerde birleşme ancak çocuğun sosyalleşme sürecinde ailesi ve yakınlarının vereceği destekle mümkün olacaktır. Yani çevre ve okul ortak değerlerde çatışmamalıdır. Çeşitli çevrelerden gelen çocuklarda, ortak değerlerde birleşmenin zorluğu sebebiyle bu öğretim tarzı yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır.¹⁶³

Aktivite ilkesine göre işleyen bir okulda başlangıçta hazırlanmış net bir program yoktur. Program, eğitim – öğretim faaliyetleri sürecinde şekillenir. Bu sistemde öğretmenin bir ön plan yapması, bu planın öğrencilerle paylaşılmasının ardından zamanla şekillenmesi söz konusudur. Varış’a göre, böyle bir programda eğitime sosyal bir yön vermek, eğitim yoluyla sosyal fayda sağlamak son derece güçtür.¹⁶⁴ Bir başka açıdan bu sistemin işlediği okullarda sosyal aktivitelere ve ders dışı faaliyetlere de gerek kalmamaktadır. Çünkü çocuklar öğrenmeyi sosyal bir aktivite içerisinde gerçekleştirmektedir.

Bu tarz eğitim programlarında kullanılan temel metod “problem çözme”dir. Öğretmenlerin ise geniş bir kültür birikimine sahip, çocukluk ve gelişim psikolojisi, rehberlik ve öğretim tekniklerinde özel bir donanıma sahip olması gerekmektedir. Diğer taraftan okulların fiziksel şartlar ve donanım açısından gelişmiş olması, bu sistemde çok önemlidir. Yeterli bina ve tesisler, büyük ve esnek bir yönetim ve eğitim kadrosu, bol

¹⁶¹ Varış, *a.g.e.*, s.106.

¹⁶² Varış, *a.g.e.*, s.107.

¹⁶³ Varış, *a.g.e.*, s.108.

¹⁶⁴ Varış, *a.g.e.*, s.108.

araç gereç, kitap ve materyal başarı için şarttır. Bu gerçeklik sebebiyle bu sistem beraberinde pahalı bir eğitim sürecini de getirmektedir.¹⁶⁵

Problemlere göre düzenlenen programlarda izlenen temel yaklaşım, zorunlu sosyal ihtiyaçlara karşılık vermektir. Yani, toplumsal bir fayda oluşturmak bu tarz öğretim programlarının temel gagesidir. Dolayısıyla öğretimin içeriği de buna göre şekillenir. Bu programın başarılı olabilmesi için her şeyden önce toplumun ve toplumsal ihtiyaçların iyi belirlenmesi ve zaman içerisinde bu konularda meydana gelen değişikliklerin yakından takip edilmesi gerekmektedir.¹⁶⁶

Bu tarz programlarda öğretmenlerle öğrenciler, öğretmenler kendi aralarında ve öğrenciler kendi aralarında planlar yaparlar. Uygulanacak olan program bunların sistematik olarak karşılaştırılması ile ortaya çıkar. Dolayısıyla bu tür programlarda değerlendirme işbirliği ve devamlılık isteyen bir süreçtir.¹⁶⁷ Okul binaları, sınıflar, bahçe ve diğer tesisler grup çalışmalarına uygun olmalı, ders çizelgeleri esnek ve ders saatleri uzun olmalıdır. Diğer taraftan, halkla ilişkilerin de sıkı tutulması bu tarz programların olmazsa olmazıdır.¹⁶⁸

Kitabın geriye kalan kısımları program geliştirmenin teknik aşamaları ile alakalıdır. Bu kısımda, yukarıda değinildiği ve temel kriterleri sayıldığı üzere, genel bir olgu olarak program geliştirmenin aşamaları hakkında tablo ve örneklerle desteklenen bir anlatım söz konusudur.

Son olarak değinilmesi gereken konu Varış'ın ülkemizde yürütülen program geliştirme çalışmaları hakkındaki görüşleridir. O, ülkemizdeki program geliştirme çalışmalarının yetersiz ve yanlış olduğu kanaatindedir. Program geliştirmenin araştırmaya dayalı bir süreç olarak algılanmaması, kişisel inisiyatif ile yürütülmesi, bu nedenle de parça parça olup, devamlı bir geliştirme hareketinin gerçekleştirilememesi, onun bu konudaki eleştirilerinin temel noktalarını oluşturmaktadır.¹⁶⁹ Üzerinden yıllar

¹⁶⁵ Varış, *a.g.e.*, s.110.

¹⁶⁶ Varış, *a.g.e.*, s.111.

¹⁶⁷ Varış, *a.g.e.*, ss.112-113.

¹⁶⁸ Varış, *a.g.e.*, s.113.

¹⁶⁹ Varış, *a.g.e.*, s.276.

geçmiş olmasına rağmen, milli eğitim sisteminin içinde bulunduğu durum, mevcut koşulların hala devam ettiğini göstermektedir.

3.2.2. Çeviri ve Ortak Yayın Olan Kitaplar

3.2.2.1. Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri

Orijinal adı *Public Relations for Rural and Village Teachers* olan bu eser ABD’de 1946 yılında basılmıştır. 1952’de Fatma Varış tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı matbaalarında 1953 yılında basılmıştır.

Glen O. Blough ve Paul H. Blackwoof tarafından kaleme alınmış olan bu eser, ABD’deki köy öğretmenlerinin halkla ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine bir yanıt verebilmek amacını taşımaktadır. Okulu halka en iyi şekilde tanıtmak, toplumun eğitim programlarına katılmasını sağlamak ve kırsal kesimin gelişmesinde köy öğretmenlerinin kilit bir rol üstlenmesi eserin hazırlanmasında etkili olan temel fikirlerdir.

Eser her ne kadar ABD’deki eğitim sistemi ve Amerikan kırsal kesimiyle alakalı olsa da, o yılların Türkiye’si için önemli bir eserdir. Zira yüzyıllarca ihmal edilmiş Anadolu toprakları üzerinde yeşeren genç Cumhuriyet’in her alanda yapması gereken çok iş vardı. Demokrasinin özümsemişi, ülkenin yeniden imarı, ekonominin geliştirilmesi, cehalet içerisinde kıvranan Anadolu’nun okur-yazar ve eğitimli hale getirilmesi, kısacası topyekûn bir gelişme ve kalkınmanın sağlanması gerekiyordu. Bu topyekûn kalkınmada en önemli noktayı hiç şüphesiz ki, eğitim oluşturmaktaydı. 1950’lerin Türkiye’sinde nüfusun çok büyük bir kısmının kırsal alanda yaşadığı hatırlanacak olursa, bu kitabın Türkçeye çevrilmesinin ne kadar isabetli bir yaklaşım olduğu rahatça anlaşılabacaktır.

62 sayfalık bu eser, John W. Studebaker’ın “Önsöz”ü, Arthur H. Rice tarafından kaleme alınan “Başlarken” ve çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalara dayanan 7 ana başlık etrafında şekillenmiştir. Bu ana başlıklar: “Öğretmen Olunca”, “Çevremizi Tanıyor musunuz?”, “Başarı Dereceniz Nedir?”, “Okulunuz Halka Hizmet Ediyor mu?”, “Toplum Liderleriyle Nasıl Çalışıyorsunuz?”, “Kolejde Mesleğe

Hazırlanmanız ve Meslek İçinde İnkişafınız”, “Bütün Bunlar Halk Münasebetlerini Meydana Getirir”.

John W. Studebaker’ın kaleme aldığı “Önsöz”de Amerikan eğitim sisteminde kırsal alandaki eğitimin hala istenilen noktalara taşınmadığı belirtilip, kırsal alanda görev yapan öğretmenlerin kentlerdekilere farklı beceri ve faaliyetlerinin olması gerektiği tespitinde bulunuluyor. Zaten bunlar da eserin hazırlanma gerekçesini oluşturuyor. Arthur H. Rice tarafından kaleme alınan “Başlarken” başlıklı kısımda ise eserin hazırlanmasında emeği geçenler tanıtılıp, teşekkür dilekleri ifade buluyor.¹⁷⁰

Walter H. Gaumnitz’in “Öğretmen Olunca” başlığını taşıyan 3 sayfalık kısa yazısı, fiziksel hacmiyle kıyaslanamayacak kadar yoğun bilgiler içeriyor. Bu yazıda her şeyden önce köy öğretmenlerinin üstlendiği ağır misyon dile getirilip, söz konusu misyonun çok az eğitimci tarafından fark edilip, buna göre davranıldığı tespitinde bulunuluyor. Yazara göre köy okulları fiziksel olarak küçük olsa da, köy çocuklarının hayatında ve zihninde çok büyük bir role sahiptir. Bu rol, köy çocuklarının sadece iyi ve refah içerisinde bir geleceğe kavuşmalarından ibaret değildir. İyi ve özverili bir eğitimle, toplumun bir bütün olarak sosyal ve ekonomik anlamda kalkınmasını da bu köy okulları sağlayacaktır.¹⁷¹ Yazar, ABD’deki köy okulları konusunda ayrıntılı bir istatistik vererek yazısına devam etmektedir. Gaumnitz, ABD eğitim çevrelerinde yaygın bir söz olan “Öğretmen doğulur, öğretmen olunmaz” sözünü ele alarak nasıl iyi bir öğretmen olunacağını açıklamaktadır. Ona göre, bu söz tam bir doğruluğu ifade etmemektedir. Elbette ki zeka, çocuk sevgisi, sıcakkanlılık gibi bazı şeylerin doğuştan geldiği bir gerçektir. Ancak kullanılan dil, bilgi, öğretim teknikleri, çocuk psikolojisi gibi birçok konu sonradan kazanılır. Bu sebeptendir ki, öğretmen olarak doğmak kadar, kişinin öğretmen olarak yetiştirilmesi de gereklidir. İyi bir öğretmen, ancak iyi bir eğitim sürecinin ardından ortaya çıkar ve öğretmen sürekli olarak kendini yenileyip geliştirmek zorundadır. İyi bir öğretmen, mesleğini çok sevmelidir. Kırsal kesimde görev yapan öğretmenler için bu durum çok daha fazla önem taşımaktadır.¹⁷²

¹⁷⁰ Glen O. Blough – Paul H. Blackwoof, *Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri*, Çev. Fatma Varış, M.E. Basımevi, İstanbul 1953, ss. 1-4.

¹⁷¹ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁷² Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 6.

William McKinley Robinson tarafından hazırlanan “*Çevremizi Tanıyorsunuz?*”, başlıklı kısımda öğretmen ve çevre ilişkisi irdelenmektedir. Yazara göre, köy öğretmeni çevresini ve çevresinde yaşayan insanları çok iyi gözlemlemeli ve tanımalıdır.¹⁷³ Çünkü sorunlar ancak bu şekilde belirlenebilir. Sorunların tespit edilmesi ise çözümün ilk adımını atmak demektir. Öyleyse öğretmen kendini çevrenin bir parçası yapmalı ve çevreyi dikkatli bir şekilde gözlemlemelidir. Sonra da ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapmalıdır. Bütün bunlar özverili bir çalışma demektir. Robinson, kırsal kesimde okulların birer kütüphane gibi görev yapması gerektiği kanaatini taşımaktadır. Okul kütüphaneleri oluşturulurken de halktan destek almak en doğru yaklaşım olacaktır. Zira bu şekilde halk, orada kendinden bir parça bulacak ve çok daha istekli ve rahat bir şekilde oradan yararlanacaktır.¹⁷⁴ Yazar, kentlerdeki eğitimin suni birçok avantajına karşın, kırsal kesimlerde birçok doğal avantajın bulunduğu kanaatindedir. Bu doğal avantajlar basit, sakın ve kolay şekillendirilebilir hayat şartları ve doğanın verdiği huzur ortamıdır. Bunları parayla vücuda getirmek mümkün değildir. Oysaki suni avantajlar maddi çabalarla kolayca ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla doğal avantajlar çok daha stratejik bir değere sahiptir. Köylere giden öğretmenler bu avantajların farkında olmalıdırlar. Köy öğretmenleri, taşrada birçok olumsuz faktörle de karşılaşacaktır. Muhafazakârlık ve teknik yetersizlikler bunların başında gelmektedir. Bu olumsuzluklarla mücadele edebilmenin tek bir yolu vardır: o da çevreyi tanımadır.¹⁷⁵ Robinson’un yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla o, kırsal kesimdeki okulların sadece bir eğitim merkezi olmaması; sağlıktan spora, ekonomiden her konuda danışma hizmeti verecek bir merkeze kadar uzanan çok yönlü bir yapı olması gerektiğine inanmaktadır. Onun bu fikirleri, ülkemizde bir döneme damgasını vuran ve bir süredir devam eden değiştirme hareketlerinin ardından, kitabın yayınlandığı sıralarda tamamen ortadan kaldırılan Köy Enstitülerini hatırlatmaktadır.

Mintner Brown tarafından kaleme alınan “*Başarı Dereceniz Nedir?*” adlı kısımda eğitimin başarısının halkın öğretmene duyduğu sevgi ve saygıyla doğru orantılı olduğu teması ele alınmakta ve öğretmenin halk tarafından itibar edilen, benimsenen bir kişi olabilmesi için gerekli olan temel özellikler hakkında bilgi verilmektedir. Yazara

¹⁷³ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, ss. 8-9.

¹⁷⁴ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷⁵ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, ss. 9-14.

göre öğretmen, herkes tarafından ilgi duyulan bir kişidir. Eğer öğretmen doğru bir çizgi yakalayabilirse, üzerine çevrilmiş olan ilgi kısa zamanda sevgi ve saygıya dönüşecektir. Böylece eğitim hem çok daha etkili bir hal alacak, hem de okul binasıyla sınırlı kalmayacaktır.¹⁷⁶ Sevgi ve saygıyı kazanmanın yolu güvenilir, düzenli, sertlikten uzak bir disiplin ortaya koyan, halk ve öğrencilerle iç içe yaşayan, doğru konuşmasını bilen, sabırlı, engin bir bilgi seviyesine sahip, çocuk ve toplum psikolojisinden anlayan, toplumsal kurallara saygılı, liderlik özellikleri olan bir kişilik ortaya koymakla mümkün olabilir.¹⁷⁷

Marvin S. Pittman tarafından hazırlanan “Okulunuz Halka Hizmet Ediyor mu?” başlıklı kısımda, okulun çocukların eğitimi için olduğu düşüncesinde meydana gelen değişim ve okulun toplumun bütününe hizmet veren bir kurum olması gerektiği temaları işlenmektedir. Pittman’a göre, toplum ve okul arasındaki ilişkinin niteliği, toplumun okulun ve öğretmenlerin faaliyetlerinin farkında olup olmamasıyla ölçülür.¹⁷⁸ İyi bir köy okulu, tarım faaliyetlerinin geliştirilmesinde etkin bir rol üstlenmelidir. Pittman bu bağlamda ABD’de o yıllarda faaliyet gösteren *4 H Kulüpleri*’nden bahsetmektedir. 4 H kulüpleri, öğrencilerin çeşitli üretim faaliyetlerini, özellikle de tarımsal faaliyetleri uygulamalı olarak öğrendikleri bir yapıdır ve öğrencilere meslek seçimlerinde de yardımcı olmaktadır. Yemek pişirmek, elbise dikmek, hayvan besleyip tarımsal ürün yetiştirmek veya bir eşya yapmak hem çocukların yaratıcılık ve becerilerini geliştirir; hem de ileride seçecekleri mesleği severek yapabilmeleri açısından bir deneyim sağlar. Bu şekilde yetiştirilen bir öğrenci, halkı da etkileyecektir.¹⁷⁹ Köy halkı, ihtiyaç duyduğu her konuda okula danışmaya sevk edilmelidir. Bu bakımdan okul, toplumun ihtiyaçlarına rahatlıkla cevap verebilecek bilgi ve donanıma sahip hale getirilmelidir. Halk okula her başvuruşunda, okulla arasında bir bağlılık hissi meydana gelecek ve okul halk tarafından benimsenecektir. Bunun sonucunda ise okul, sadece öğrencilere yönelik bir eğitim kurumu görünümü ve işlevinden uzaklaşarak, halkın bütününe hizmet veren bir kuruluşa dönüşerek, toplumun hızla şekillendirilip geliştirilmesinde etkin bir rol üstlenecektir.¹⁸⁰ Pittman, okulun kütüphanesiyle, konferans ve spor salonlarıyla, tiyatro, müzik gibi sanat faaliyetleriyle, yetişkinlere yönelik verilecek gece kurslarıyla topluma

¹⁷⁶ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, ss. 17-18.

¹⁷⁷ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, ss. 17-27.

¹⁷⁸ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁷⁹ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, ss. 29-30.

¹⁸⁰ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 30.

mal olması ve sosyal yapının merkezinde olan bir kurum haline gelmesini yazısının bütününde şiddetle vurgulamaktadır.

İçindekiler kısmında “Toplum Liderleriyle Nasıl Çalışıyorsunuz?” şeklinde yer almasına rağmen, kitabın içerisinde “Toplumun İleri Gelenleriyle Birlikte Nasıl Çalışıyorsunuz?” başlığıyla karşımıza çıkan B. I. Griffith tarafından kaleme alınan kısımda, iyi bir öğretmenin aynı zamanda iyi bir lider olduğu ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesinde toplumdaki diğer liderlerle işbirliği içerisinde olması gerektiği teması işlenmektedir. Yazara göre, kendini sosyal faaliyetlerden ve okul dışı aktivitelerden soyutlayan bir öğretmen, halka liderlik yapamaz. Bu sebeptendir ki öğretmen, çeşitli derneklere ve örgütlere üye olup, çalışmalarda aktif rol üstlenmelidir. Bu aynı zamanda kişisel becerilerin de geliştirilmesinde önemli bir etken olacaktır. Fakat sosyal faaliyetlerle okul arasında iyi bir denge kurmak gerektiği de unutulmamalıdır. Yani, bir tarafa aşırı derecede yüklenip diğer tarafı ihmal etmemek en ideal davranış olacaktır.¹⁸¹ Griffith, okulların toplum liderlerinden beklentilerinin, faaliyetler hakkında anlayış ve takdir, okulun toplum nazarındaki yerinin tespit edilmesi, daha iyi bir eğitim için fikir üretilmesi ve hepsinden daha önemli olarak eğitim faaliyetlerine maddi katkıların sağlanması olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸² Gerçekten de bir okulun toplumun ileri gelenlerinden sağlayabileceği faydalar burada güzel bir şekilde özetlenmiştir.

M. L. Smith tarafından kaleme alınan “Kolejde Mesleğe Hazırlanmanız ve Meslek İçinde İnkışafınız” başlıklı yazıda genç eğitimcilerin hem öğretmen okulunda iyi bir öğretmen olabilmek için hem de öğretmenlik hayatına atıldıktan sonra kendilerini geliştirebilmeleri için gerekli olan hususlar üzerinde durmaktadır. Buna göre, işin en başında yapılması gereken şey, öğretmenleri iyi bir şekilde gözlemlemek ve onların tecrübelerinden yararlanmaktır. Çünkü bir işte karşılaşılabilecek sorunları ve onlar karşısında ortaya koyulabilecek çözümleri en iyi, o meslekte yıllarını geçirmiş kişiler bilirler. Öğretmen adayları bu noktayı hiçbir zaman unutmamalıdır. Diğer taraftan, kırsal alanlarda görev yapacak olan öğretmenler için iş çok daha zordur. Çünkü öğretmen okulları çok sınıflı, çok öğretmenli ve imkânlar bakımından oldukça iyi bir noktadadır. Oysaki köy okullarının birçoğu tek sınıflıdır ve öğretmen adaylarının böyle bir tecrübeyi öğretmen okulunda kazanma şansları yoktur. Bu sebeptendir ki, çeşitli

¹⁸¹ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, ss. 37-38.

¹⁸² Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 39.

bölgelerdeki farklı özellikteki okullara yapılacak geziler faydalı olabilir. Fakat her şeyden önce köy öğretmenleri kişisel çabalar göstermek ve kendilerini her alanda yetiştirmek zorundadırlar.¹⁸³ Smith, tüm öğretmenlerin, ama özellikle de köylerde görev yapacak olan öğretmenlerin iyi bir sosyoloji eğitimi alması ve bu konuda kendini sürekli olarak geliştirmesi gerektiğine inanmaktadır. Çünkü toplumu iyi bir şekilde anlayan bir öğretmen, o toplumda saygın bir yer edinebilmek ve öğrencilere en kısa yoldan erişebilmek için iyi bir altyapıya sahip olacaktır. Diğer taraftan öğretmenler gündemi sürekli olarak takip etmelidirler. Hatta gazetelere makale yazabilecek kadar kalemi kuvvetli olmalıdırlar. Zira yazılanları en iyi şekilde anlayabilmek için, yazabilme kabiliyetinin iyi bir seviyede olması gereklidir.¹⁸⁴ İyi bir öğretmen, çocukların seviyesine inebilmeli, onlarla yiyip içmeli, oyunlarına katılmalı; eğitimin içinden ya da dışından oldukça geniş bir dost çevresi olmalı; velilerle sürekli iletişim halinde kalmalı; öğrencilerin dikkatini çekmeli; halkın sorunlarıyla ilgilenmeli; halkın okula ve eğitim faaliyetlerine destek vermesini sağlamalıdır.¹⁸⁵

“Bütün Bunlar Halk Münasebetlerini Meydana Getirir” başlıklı yazı, Atisa Crosby tarafından kaleme alınmıştır ve kitabın son yazısını oluşturmaktadır. Kitabın genel bir özetinin yapıldığı bu kısım bu yönüyle, sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Kitapta anlatılanlar bizi Hasan Ali Yücel’e, İsmail Hakkı Tonguç’a, daha kesin bir ifadeyle söylemek gerekirse, eğitim tarihimizin en büyük projesi olan Köy Enstitülerine götürmektedir. Kitabın ABD’de basıldığı yıllarda Köy Enstitüleri, ülkemizde ilk mezunlarını veriyordu. Kitabın Türkçeye çevrildiği 1953’te ise maalesef kapatılmışlardı. ABD gibi son derece gelişmiş bir ülkeyle aynı sorunlar üzerinde benzer çözümler üretmiş olmamız, eğitime gösterdiğimiz önemin ve özenin bir göstergesi olsa gerektir. Maalesef ki bu büyük proje yarım kalmış ve daha meyvelerini yeni vermeye başladığı bir dönemde yeterince yararlanılamadan tarihin tozlu sayfalarına karışmıştır.

3.2.2.2. Eğitim Bilimine Giriş

Araştırmalarımız sırasında bu kitabın 2 ayrı versiyonu olduğunu tespit ettik. İlk Varış’ın Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde verdiği Eğitim Bilimine

¹⁸³ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 44-45.

¹⁸⁴ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 47-48.

¹⁸⁵ Blough – Blackwoof, *a.g.e.*, s. 48-57.

Giriş dersi için hazırlamış olduğu ders notlarına dayanmaktadır. 1967-1968 öğretim yılından itibaren Eğitim Fakültesi öğrencilerinin kullanımına sunulan bu ders notları, 1978 yılında geliştirilerek kitap halinde basılmıştır. Bu versiyonun son baskısı 1985'te yapılmıştır.¹⁸⁶

Ekler dahil 274 sayfadan oluşan bu kitap 4 ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. Kitabın ilk bölümü “Temel Kavramlar” başlığını taşımaktadır ve “Kapsam”, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Okul”, “Eğitim-Öğretim”, “Eğitim-Pedagoji”, “Eğitimde Yöntem Sorunu” alt başlıklarını içermektedir.

Kitabın ikinci bölümü “Eğitimin Başka Bilimlerle İlişkisi” başlığını taşımakta ve “Eğitimin Teorik Temelleri”, “Eğitim ve Toplum”, “Eğitim ve Ekonomi”, “Eğitim ve Politika” alt başlıklarından oluşmaktadır.

Türkiye’deki eğitim sisteminin değerlendirildiği üçüncü bölüm, “Eğitimin Memleketimizdeki Görünümü” başlığını taşımaktadır. “Okul Öncesi Eğitim”, “İlk Eğitim”, “Orta Eğitim”, “Yüksek Eğitim”, “Yaygın Eğitim” bu bölümde ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilmeye tutulmuştur. Kitabın son bölümü olan dördüncü bölümde ise eğitim reformları üzerine yapılan değerlendirmeler yer almaktadır.

Kitapta, her bölüm sonunda, o bölümde yararlanılan kaynakları gösteren bir bibliyografyaya yer verilmiş; kitabın sonunda ise genel bir bibliyografya yerleştirilmiştir.

Kitapta 57 sayfayı bulan geniş bir ekler kısmı da yer almaktadır. 1961 Anayasası’nın eğitimle ilgili maddeleri, eğitim ve psikolojik ilişkilerin etkilerine bir örnek, Türk Milli Eğitim Tarihi için bir kronoloji ve Prof. Dr. Fatma Varış’ın yayınlarının bir listesi ekler kısmında yer alan elemanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitapta dikkat çeken bir nokta, eğitim tarihçesine yer verilmemiş olmasıdır. Oysaki piyasadaki benzer kitaplarda eğitimin tarihçesine yer verildiği görülmektedir. Kitabın önsözünde varış bu durumu açıklama gereği duymuştur. Buradan anladığımız

¹⁸⁶ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Ankara, 1978.

kadarıyla Varış, başka derslerin alanlarına girmemek ve dolayısıyla da tarihçeyi Türk Eğitim Tarihi dersine bırakmanın daha doğru olduğunu düşünmektedir.

İçeriğin oluşturulmasında başka eğitimcilerden de yararlanılma yoluna gidilen kitabın ikinci versiyonunun ilk baskısı 1994'te yapılmıştır.¹⁸⁷ Kitabın bu versiyonu 1999 ve 2003'te yeni baskılar yapmış ve her seferinde içeriğinde küçük değişiklik ve düzeltmeler görmüştür. Bu kitapta Varış'ın yanı sıra Tanju Gürkan, Dilek Gözütok gibi son derece seçkin eğitim bilimcilerin yazıları da yer almaktadır. Kitabın bu versiyonunda I, II ve V. Bölümler Fatma Varış, III. Bölüm ve IV. Bölümün ikinci kısmı T. Gürkan, IV. Bölümün birinci kısmı C. Babadoğan, aynı bölümün üçüncü kısmı S. Pektaş, dördüncü kısmı O. Gürbüz Türk ve beşinci kısmı D. Gözütok tarafından kaleme alınmıştır. Kolektif bir eser olmasına rağmen, tek bir yazarın elinden çıkmışçasına bir ahenk içerisindeki bu kitap yarım yüzyılı aşkın süredir bilimsel ve mesleki deneyimlere dayanılarak, binlerce öğretmen adayı ile birlikte yürütülen öğrenim kervanında yoğunlaşmış, ülkemizin ve dış dünyanın eğitim hareketleri izleyerek ve yaşayarak sürekli olarak geliştirmiş olduğunu kanıtlar niteliktedir. İçerik bakımında kitabın önceki baskılarına göre bir hayli farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bundan sonraki baskılarda ise çok ciddi bir değişim söz konusu değildir.

Kitabın bu versiyonu 5 ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. Varış tarafından kaleme alınan 6 sayfalık bir "Giriş" in ardından "Temel Kavramlar" başlığını taşıyan ilk bölüm yer almaktadır. "Eğitimin Kapsamı", "Bir Eğitim Kurumu Olarak Okul", "Eğitim-Öğretim", "Eğitim Bilimi" bu bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır.

"Eğitim Bilimi'nin Evrimi" başlığını taşıyan ikinci bölümde eğitim biliminin ülkemizde ve dünyadaki gelişme süreci iki ayrı alt başlık altında ele alınmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü "Eğitim Biliminde Yöntem" başlığını taşımaktadır. "Eğitimde Temel ve Uygulamalı Araştırmalar", "Bilimsel araştırmalarda Yöntem ve İşlevi", "Eğitim Araştırmalarında İzlenen Genel Sistematiği", Eğitim araştırmalarında veri Toplama Yolları", "Eğitim Araştırmalarında Süre Faktörü" bu bölümün alt başlıklarıdır.

¹⁸⁷ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2003.

“Eğitimin Diğer Bilimlerle İlişkileri” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, kitabın kolektif yanının kendini en fazla hissettirdiği bölümdür. Zira bu bölüm, kitabın önceki versiyonundan tamamen farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. “Eğitim ve Felsefe”, “Eğitim ve Psikoloji”, “Eğitim ve Sosyo-Kültürel Doku”, “Eğitim ve Ekonomi”, “Eğitim ve Politika” bu bölümün alt başlıklarını meydana getirmektedir.

Kitabın son bölümü olan “Eğitimde Yenileşme ve Reform”, kısa olmasına rağmen son derece ilgi çekici ve içerdiği bilgiler açısından oldukça faydalıdır.

Kitapta Fatma Varış’ın diğer kitaplarında alışlageldiği üzere her bölüm sonunda ara kaynakçaya ve kitabın sonunda da genel bir bibliyografyaya yer verildiği görülmektedir. kitabın içeriğinde yer alan çocuk psikolojiden, öğretim tekniklerine kadar uzanan birçok konuda örnek metinler ve uygulamalara yer verilmiştir. Böylece konuların çok daha rahat bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır.

Şekiller, tablolar ve grafikler kitabın içerisine dağılmış vaziyette ve alakalı olduğu konunun hemen ardında ya da ortasında yer almaktadır. Bu tarz yaklaşım, ilgi dağılmadan, alakalı tablo ya da grafiğe rahatlıkla ulaşılabilmesini sağlamaktadır.

Bugün ülkemizdeki her eğitim fakültesinin temel kaynakları arasında yer alan bu eser, 232 sayfalık bir içeriğe sahiptir. Kitabın 199’uncu sayfasından itibaren başlayan ekler bölümünün de yazarın diğer kitaplarında da görüldüğü üzere kitapta geniş bir yer kapladığı görülmektedir. Eserde yer alan ekler; 1982 Anayasası’nda yer alan eğitimle ilgili maddeler, Türk Milli Eğitimi’nin temel amaç ve ilkelerini ortaya koyan bir yazı, milli eğitimimizdeki başlıca gelişmeleri gösteren bir kronoloji ve Eğitim Bilimlerine Giriş dersi için hazırlanmış bir testtir.

Eserde; Türkiye ve çeşitli ülkelerde yayınlanmış eğitim – öğretim raporlarından, yerli ve yabancı inceleme ve değerlendirme eserlerinden yararlanıldığı görülmektedir. Yabancı dillerdeki kaynaklara; özellikle de ABD’de yapılan çalışmalara bu eserde de ağırlık verildiği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Eserde öne çıkan başlıca düşüncelere bakacak olursak; eğitimin, yetişmekte olan çocukların ve gençlerin, topluma, sağlıklı ve verimli bir şekilde uyum sağlamalarına yardım etmek amacını taşıdığı eserde üzerinde sık sık durulan bir konudur.¹⁸⁸

Varış'a göre dinamik kültür değerlerinin içine doğan çocuklar, eğitim yolu ile, zamanla, bu değerlere süreklilik ve esneklik kazandırarak, çağ koşullarının isteklerine uygun ve geleceğe dönük yeni değerler üretirler.¹⁸⁹ Eğitim, bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde, toplumun yaşamasını ve kalkınmasını devam ettirebilecek ölçüde ve nitelikte değer üretmek, mevcut değerlerin dağılmasını önlemek, yeni ve eski değerleri bağdaştırmak sorumluluğu taşır. Bu değerler, öğrencilerin davranışlarını ve dilek düzeylerini yine eğitim yolu ile etkilerler. Keza, bireylerde eğitim düzeyi fikir, duygu ve ahlâki tutumlar geliştikçe, çocuklara ve gençlere verilen eğitim de, seviye kazanır ve gelişir.¹⁹⁰

Varış'a göre birikmiş bilgi içeriğinin öğrenilmesinin ve büyük klâsiklerin değerlendirilmesinin önemi küçümsenemez; ancak, günümüzde, soyut ve hayli karmaşık bilgiye dayanan toplumsal ve teknolojik süreçler, kuşkusuz, inceleme ve araştırma ile yönlendirilmektedir. Buna göre, çocuklara ve gençlere araştırma ve inceleme sonucu üretilen bilgi kadar, nasıl araştırıldığının da öğretilmesi zorunlu hale gelmektedir. Böylece, araştırmacı kuşaklar, Türk toplumunun kalkınmasına yön çizecek ve büyük Atatürk'ün işaret ettiği, eğitim yolu ile uygarlaşacaktır.¹⁹¹ Bunun için herşeyden önce, eğitim işinin bilimsel temellere dayandırılması gerekir. Eğitimin bilimselleşmesi yolunda boşluklar giderilmedikçe, eğitim hizmetleri, körlerin file dokunmak suretiyle her bir yanını başka bir eşyaya benzettikleri ve bütünlüğüne bir türlü erişemediklerini anlatan fıkrayı anımsatmaya devam edecektir. Gerçekten, eğitim hizmetlerinin parça parça ele alınması ile ve yalnızca kişisel deneyimlere dayalı olarak verilen bölük borchük kararların, eğitim sorunlarını girift hale getirmekten ve sorun üretmekten öte bir işe yaradığı söylenemez¹⁹²

Varış'a göre günümüzde, yalnızca insanların sağlığını değil, bitki ve hayvanların

¹⁸⁸ Varış, *a.g.e.*, ss. 58, 59, 64, 118, 136...vb.

¹⁸⁹ Varış, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁹⁰ Varış, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁹¹ Varış, *a.g.e.*, s. 185

¹⁹² Varış, *a.g.e.*, s. 186.

Üretim ve ıslahını bile amatör ellere bırakmazken, eēitim hizmetlerinin geliēigzel ve niteliksiz kadrolara bırakılması dēnlemez. Çocuklarımız saēlıklı doēabilir; fakat eēitimli olarak doēmaz. Bio-fizyolojik bozukluklar, ilaçlarla ameliyatla vb. nlemlerle nisbeten kısa zamanda nlenebilir. Fakat bireylerde davranıē deēiētirme süreci güçtür ve zaman alır. Bu sürecin aksaması ise ülke çapında büyük sorunlar doēurur.¹⁹³

Varıē’a göre, eēitim programları sadece okulda düzenli alıēmayı deēil, aynı zamanda toplumda da yaēama ve ērenme koēullarını geliētirmeyi amaç edinir. Bunun içindir ki eēitim programları bir taraftan toplumun problemleri ve gereksinimleri ile ilgilenirken, bir taraftan da çocukların ve gençlerin problemleri, ilgi alanları, geliēim özellikleri ve ihtiyaçları esas alınarak geliētirilmelidir.¹⁹⁴

Eēitim araētırmalarının nasıl yapılması gerektiēi, bu konuda baēvurulacak yöntem ve teknikler üzerinde de kitapta kısaca durulduēu görülmektedir. Kitabın nc bölümü bu yönde bilgileri içermektedir.

3.3. MAKALE, BİLDİRİ VE RAPORLAR

Fatma Varıē, akademik hayatı boyunca önemli konulara temas eden birçok makale kaleme almıē, birçok bilimsel toplantıya katılmıē ve UNESCO baēta olmak üzere görev aldıēı eēitli birimlerin çatısı altında Türkiye ve Dünya’daki eēitimin durumu ve sorunları üzerine bazı raporların hazırlanmasında emeēi gemiētir.

Lisansüstü eēitime baēlamasıyla birlikte Varıē’ın yayın faaliyetlerinin baēladığını ve doktora eēitiminin ardından bu yayın trafiēinin yoēunlaētığını görmekteyiz. Bu yoēunlaēan yayın trafiēinde apa Eēitim Enstitüsü’nce çıkartılan “Tedrisat” dergisi, İstanbul Yüksek ēretmen Okulu ērenci derneēi tarafından çıkartılan “Genç ēretmen” dergisi, Pedagoji Derneēi tarafından çıkartılan “Pedagoji” dergisi önemli bir yer tutmaktadır. Zira Ankara’ya aērılmasına kadar geçen süreçte yayınlanan makalelerinin hemen hepsi bu dergilerde yer almaktadır. Varıē’ın 1959’dan itibaren iki yıl süreyle Tercüman gazetesinde “Toplum ve Genç Kuēaklar” baēlıklı kēe yazıları da bu yoēunlaēan yazın trafiēinde önemli bir yere sahiptir. Haftada bir

¹⁹³ Varıē, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁹⁴ Varıē, *a.g.e.*, s. 19.

yayınlanan köşe yazılarında toplumun eğitilmesine, eğitimdeki yeniliklerin duyurulmasına, eğitimde yaşanan sorunlara dikkat çekilmesine ve çocuk psikolojisine yönelik bir yazın faaliyetinin ortaya konulduğu görülmektedir.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin kurulmasının ardından, bu fakülte çatısı altında yayınlanan "*Eğitim Bilimleri Dergisi*", Varış'ın yayın trafiğinin merkezine yerleşecektir. Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde yöneticilik ve UNESCO milli komitesinde görev aldığı dönemlerde yayın trafiğinin yavaşladığı görülse de, bu durum çok da göze batan bir mahiyette değildir. Ayrıca idari görevlerin bilimsel hayatta tüm akademisyenleri ister istemez etkilediği ve bilimsel çalışmalara yeteri kadar zaman ayıramamalarına sebep olduğu da herkesçe bilinen bir gerçektir. Varış'ın akademik yaşamı boyunca oldukça çalışkan bir tablo çizdiği gerek yazdığı kitap ve makaleler, gerekse de katıldığı konferans, panel ve sempozyum gibi çeşitli bilimsel toplantılardan rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Hatta o, emekli olduktan sonra da akademik yaşamdan kopmamış ve ilerleyen yaşına rağmen hala yazdıklarıyla eğitim camiasına ışık saçmaya devam etmektedir.

Varış'ın makaleleri dikkatle incelendiğinde konuların, eğitimin durumu ve sorunları, eğitim psikolojisi ve eğitim programları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yine, Varış'ın makalelerinde ele aldığı konular ve buralarda verdiği bilgilerin birçoğunun yazdığı kitaplarda yer bulduğu da dikkatleri çeken bir başka noktadır. Yani Varış, uzun emekler sonucu hazırladığı makalelerinde ele aldığı konuları derli toplu bir hale getirmeye çalışmış, bir başka deyişle, makalelerinden kitap çıkarmıştır.

Biz bu kısımda, hayatını eğitime adanmış bu değerli bilim insanının makalelerini tek tek değerlendirmek yerine, ele aldığı konulara göre sınıflandırarak grupsal bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

3.3.1. Eğitimin Durumu, Metodu ve Önemi Üzerine Yazılan Makale ve Bildirileri

Fatma Varış'ın yazdığı makaleler arasında eğitimin içinde bulunduğu vaziyet, eğitimin gelişimi, kullandığı yöntemler ve önemine yönelik kaleme alınmış olanlar oldukça önemli bir yere ve sayıya sahiptir. Varış'ın bu konulardaki makalelerinde öne

çıkan başlıca düşünceler şöyle sıralanabilir: Günümüzde meydana gelen gelişmelerin hızı ve boyutu baş döndürücüdür. Bilginin hızla artması, bireyin kendisini sürekli geliştirmesini ve bunu yaşam boyu sürdürmesini zorunlu hâle getirmektedir. Bu değişim içinde her şeyi bilmek yerine nasıl yapacağını bilmek önem kazanmaktadır. Bu da ancak aktif öğrenmeyle sağlanabilir. Aktif öğrenmeyi sağlayacak yöntemlerden birisi problem temelli öğrenmedir.¹⁹⁵

Dünyadaki hızla meydana gelen değişim içinde bireyden beklenen nitelikler değiştiği gibi onları yetiştirecek olan öğretmenden beklenen görevler de değişmektedir. Öğretmenlerin, sadece öğretme ve sınıf aktiviteleri yaptırma gibi geleneksel rolleri program planlayıcısı, karar verici, insan kaynakları ve teknoloji yöneticisi, takım üyesi ve takım lideri olma gibi rollere dönüşmektedir.¹⁹⁶

Öğretmenler, öğrenmede meydana gelen sorunları araştıran ve çözebilen, bilgiyi arayıp bulan, kullanabilen, yüksek düzeyde düşünme becerisine sahip, analiz, sentez ve değerlendirme yapabilen bireyler olmak zorundadırlar. Bunun için, hizmet öncesinde öğretmen adaylarının aktif olarak öğrenme sürecine katılması gereklidir. Gelişen ve değişen şartların bireye olumlu yansımada öğretmen yetiştirmede kullanılan yöntemlerin de farklılaşmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu çalışmada aktif öğrenme yöntemlerinden birisi olarak kabul edilen ve birçok alanda kullanılabilen problem temelli öğrenme yönteminin öğretmen yetiştirmede de kullanılabilirliği tartışılmıştır.¹⁹⁷

Sürekli eğitim ve esnek öğrenme üzerinde yapılan çalışmalar, öğrencilerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu gereklilik, Dewey'in 'eğitimin hedefleri öğrencilerin yaratıcı, araştırmacı ve doğal içgüdülerini geliştirerek, öğrenmeyi istekli olarak gerçekleştirmektir' görüşüne dayanmaktadır. Bu noktada, okulun birinci görevi kelime öğretmekten ve bilgi aktarmaktan ileriye giderek, öğrenci kazanımlarını, okul dışında nasıl uygulayacakları ile ilgili deneyim yaşatmak olmalıdır. Kazandıkları bilgi ve becerilerin okul dışındaki hayata uyum sağlamalarında öğrencilere ipucu sağlama için dersler onların ilgi ve dikkatleri doğrultusunda

¹⁹⁵ Fatma Varış, "Eğitimde Eğilimler", *11. Bilim Kongresi, TÜBİTAK, Fen Seksiyonu*, Ankara, 1973. s. 76.

¹⁹⁶ Varış, *a.g.m.*, s. 79.

¹⁹⁷ Fatma Varış, "Eğitimde Yenileşme Kavramı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 1982, s. 48.

ayarlanmalıdır¹⁹⁸ Varış'ın bu konuda tespit edebildiğimiz makaleleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.2. Fatma Varış'ın Eğitimin Durumu, Metodu ve Önemi Üzerine Yazılan Makale ve Bildirileri

1	Abriding Science and Education, <i>Rehovot Conference on Science and Education in Developing Countries</i> , 18, 28 Aug. 1969 Telaviv.
2	Alphabetization, <i>Campaign</i> , Turkey, Ankara, 1981.
3	Bilimsel ve Teknolojik Gelişmede Eğitimin Rolü, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 15, Sayı: 2, 1982.
4	Common Terminology, <i>Methodology in Education</i> , Cambridge.1964.
5	Ders Kitaplarının Seçimi ile İlgili Ölçüler, <i>Okul ve Öğretmen</i> , Sayı: 2, İstanbul, 1963.
6	Disiplinin Esasları, <i>Öğretmen</i> , Cilt 3. Sayı: 34 , 1962.
7	Diversification of Post Secondary Education, <i>Council of Europe, Committee of Higher Education and Research</i> , Strazburg, 1970.
8	Education in Cities; Ankara, <i>The World Yearbook of Education 1970</i> , Evans Brothers, London, 1970.
9	Education of Young Girls in Turkey, <i>Council of" Europe</i> , Oxford, 1964.
10	Eğitimde Eğilimler, <i>11. Bilim Kongresi, TÜBİTAK, Fen Seksiyonu</i> , Ankara, 1973.
11	Eğitim Dünyasından Haberler, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt:1, Sayı: 1, 1968.
12	Eğitim ve Sosyal Düzen, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt 9, Sayı 1-4, 1977.
13	Eğitim Yolu ile Atatürkçü Çizgide Bütünleşme, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Sempozyum Raporu</i> , 1981.
14	Eğitimde Yenileşme Kavramı, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 15, Sayı: 1, 1982.
15	İyi Bir Eğitimin Ölçüleri, <i>Öğretmen</i> , Sayı: 33, 1962.
16	Kalkınmakta Olan Memleketlerde Fen ve Eğitim, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 2, Sayı: 1, 1969.
17	L'Enseignement Supérieur en Turquie, <i>L'Education Nationale</i> , 27 Ocak 1966, Paris.
18	Okul Öncesi Eğitiminin Önemi, <i>Okul Öncesi Eğitimi</i> , Sayı: 1, 1968.
19	Türkiye'de Kadın Eğitimi, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt 8, Sayı 1-4, 1976.
20	Üniversiter Bir İnceleme Alanı Olarak Eğitim, (Smith, G.E.) ; Çev. Varış, Fatma, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 1, Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1968.
21	Vocational Education for Girls, Oxford, Mart 1964, <i>Review of International Education</i> , UNESCO Institute of Education, Hamburg, Almanya.
22	<i>Why Junior High School</i> , 1957, A.B.D.

¹⁹⁸ Fatma Varış, "İyi Bir Eğitimin Ölçüleri", *Öğretmen*, Sayı: 33, 1962, s. 8.

3.3.2. Eğitim Programları ve Program Geliştirme Hakkındaki Makale ve Bildirileri

Fatma Varış'ın üzerinde en çok durduğu ve en fazla sayıda makale verdiği konu hiç şüphesiz ki eğitim programları ve program geliştirmedir. Varış'ın bu konudaki fikirlerini en derli toplu şekilde “Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler” adlı kitabında bulmak mümkündür. Bu kitabı ve öne çıkan düşünceleri önceki sayfalarda ele almıştık. Tekrarı olmaması bakımından, bu kitapla aynı düzlemde makalelerinde de yer alan bilgi ve ifadelere burada yer vermeyeceğiz. Varış'ın makalelerinde eğitim programları ve program geliştirme hususlarında dikkatimizi çeken düşünce ve ifadeleri şu şekildedir şöyle sıralanabilir:

Varış'a göre program geliştirme, masa başında, eğitime uzaktan bakılarak yapılacak bir iş değildir. İdeal ve gerçekçi programlar, eğitimin içinde doğar ve sürekli olarak yenilenmesi gereklidir. Çünkü dünya sürekli bir değişme ve gelişme içerisinde. Bu değişimler yakından takip edilmeli ve zamanın şartlarına göre eğitim programları da sürekli olarak revize edilmelidir. Varış, program geliştirme sürecinin okul dışı faaliyetleri, rehberlik hizmetlerini, öğretim bilgisinin tüm ayrıntılarını, epistemolojiyi, öğrenme teorilerini, metodolojiyi, öğretmen faaliyetlerini, öğretmen faaliyetlerinin ve etkinliğinin değerlendirilmesini ve varılan sonuçlara göre daha uygun sonuçlara yönelmeyi içine alacak kadar geniş kapsamlı bir süreç olduğu fikrindedir.¹⁹⁹

Varış'a göre, eğitim programları sadece okulda düzenli çalışmayı değil, aynı zamanda toplumda da yaşama ve öğrenme koşullarını geliştirmeyi amaç edinir. Bunun içindir ki eğitim programları bir taraftan toplumun problemleri ve gereksinimleri ile ilgilenirken, bir taraftan da çocukların ve gençlerin problemleri, ilgi alanları, gelişim özellikleri ve ihtiyaçları esas alınarak geliştirilmelidir.²⁰⁰

Eğitimde program geliştirme süreci, açık sistem özelliklerine uygun bir biçimde işleyen, kesintisiz bir süreç olmak durumundadır. Öğretim programlarının hazırlanışı, öğretim planlarının öğretmen elinde hazırlanıp uygulanması, uygulamadan çıkarılacak

¹⁹⁹ Fatma Varış, “Eğitimde Program Araştırmaları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 1969. ss. 18 – 31.

²⁰⁰ Fatma Varış, “Program Geliştirmede Konuların Düzeni ve Zaman Unsuru”, *Ortaöğretim Şurası, Bildiri Kitabı*, Ankara 1978, s. 178.

sonuçların ışığında program unsurlarının (amaçlar-davranışlar, içerik, eğitim durumları, değerlendirme durumları) yeniden gözden geçirilmesi ve bir sonraki eğitim-öğretim süreci için programın yeniden tasarlanması gibi birbirini izleyen karmaşık pek çok yaşantıyı içine alır.²⁰¹

Ülkemizde, eğitim bilimlerinde program geliştirme alanında daha çok; program kavramı, programların içeriği, hazırlanış tekniği, program geliştirme sürecinin neleri kapsamı gerektiği gibi sorunlar üzerinde durulmaktadır. Varış'a göre eğitim sisteminde program geliştirmenin nasıl örgütlenmesi gerektiği sorunu, eğitim yönetimi ve program geliştirme alanlarının kesişme noktasındaki çalışmalarla çözüm aranması gereken bir sorundur.²⁰² Türk Milli Eğitim Sistemi'nde çağdaş eğitime yönelik arayışlar giderek yoğunluğunu arttırmaya başlamıştır. Bu çabaların sonuç verebilmesi için; bu arayışların mutlaka, program geliştirme modelinde gerçekleştirilecek bir değişiklikle desteklenebilmesi gerekir.²⁰³

Kavramsal boyutta, program geliştirmenin bir bütün olduğu, merkezden okula okuldan merkeze sürekli bir enformasyon akışı yaşanan kesintisiz, devamlı ve uygulamalı bir süreç olduğu Varış tarafından sürekli altı çizilen bir olgudur.²⁰⁴ Oysa uygulamaya bakıldığında program geliştirme, pratikte sadece 'Öğretim Programı' hazırlanma süreciyle sınırlanmıştır. Bir kez son şekil verildikten sonra, programlar direktiflerin yer aldığı belgeler haline gelmektedir. Geriye kalan süreç; planların direktiflere uygun hazırlanıp hazırlanmadığını tespit edecek kadrolarla, öğretim planlarını hazırlayacak kadroların hizmet-içi eğitim sürecidir. Programlar ve içeriği alan testine tabi tutulduktan sonra, bunları değerlendiren ve materyallerin gözden geçirilip geçirilmemesine, geçirilecekse ne yönde geçirileceğine karar veren merci nihai olarak Talim Terbiye Kurumu'dur.²⁰⁵

²⁰¹ Fatma Varış, "Program Geliştirmede Metodolojik Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, 1985, s. 45.

²⁰² Fatma Varış, "Eğitimde Program Geliştirmeye Sistemik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 26.

²⁰³ Varış, *a.g.m.*, s. 29.

²⁰⁴ Fatma Varış, "Müfredat Kavramı ve Müfredat Programı", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 22, 1954, s. 28-29.

²⁰⁵ Fatma Varış, "Eğitimde Program Araştırmaları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 1969, s. 74.

Varış'a göre bir program ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın, sonuçta uygulamada işe yaramıyorsa, sınıf ortamında kullanışlı değilse o program bir değer ifade etmez. Bu nedenle program ürün boyutunda bir taslak, bir başka deyişle ürün boyutunda yaşama geçmek için ortaya çıkmış bir iddia olmanın ötesinde bir anlam taşımaz. Öte yandan program olmuş bitmiş bir belge değilse, program geliştirme süreci kesintisiz ve sürekli olmak durumundadır. Öte yandan programın belirlenmesi ve geliştirilmesi son çözümlemede öğrenci ile öğretmen arasındaki iletişime de indirgenemez.²⁰⁶

Varış'a göre, eğitim programlarının nasıl geliştirileceği konusu önemli bir sorundur. Zira ülkemizde ilköğretim kademesinde program geliştirme faaliyetleri daha çok pedagojik bir çaba, orta öğretimde konu uzmanı öğretmenlerin konulara atfedilen değerlere dayanan tartışmaları şeklinde görünmüş; her iki halde de amaçlar teorik kalmış, programın içerik, metod ve değerlendirme gibi unsurları arasında dayanışma kurulamamıştır. Ders muhtevasının program geliştirme yönünden üzerinde durulması gereken bir konu sayılmaması ise bir başka yanlışlıktır.²⁰⁷ İçinde yaşadığımız toplumun ihtiyaçlarından çok spekülâtif düşünce mahsulü olan amaçlar, konu uzmanlarının pazarlık ve çekişmesi sonucu tesbit edilen dersler, valiliklere gönderilen vadeli tamimlerle uygulanmak istenen program yenilikleri, sorunu boşlukta bırakmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bu gün programların geliştirilmesinde tutulan yol eğitim kurumlarının işleyişine etki yapmakta ve sistemin geçerliğini doğrudan doğruya tayin etmektedir. Bu yol, sürekli ve kapsamlı çaba ve hepsinden önemlisi sistematik ve bilimsel bir yaklaşımı gerektirmektedir.²⁰⁸

Program geliştirme bir araştırma sürecidir. Varış'a göre, sağlıklı bir eğitim programı geliştirebilmek için öncelikle problemin belirlenmesi gerekir. Bu aşamada genel olarak, eğitim süreçlerinde problematik olan hususların saptanması söz konusudur. Uygulamalar sırasında ve uzun etüdler sonunda, problemin bir şekil almasına çalışılır. Örneğin, konuların birleştirilmesi gereği, ya da bazı programlarda

²⁰⁶ Fatma Varış, "Eğitimde Program Geliştirmeye Sistematiik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 27..

²⁰⁷ Fatma Varış, "Program Geliştirmede Metodolojik Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, 1985., s. 80.

²⁰⁸ Fatma Varış, "Eğitimde Program Geliştirmeye Sistematiik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989. s. 24.

ayrıntılara yer verilmesi sorunu önce problem olarak ele alınmalıdır.²⁰⁹ Yeterli bir şekilde formüle edilen problemin, deneysel yoldan çözümüne girilir. Aslında program araştırmalarında problemin çözümü için uygulanan metodoloji, problemlerin tesbiti alanındaki çalışmalara oranla daha fazla ilerlemiş bulunmaktadır. Varış'a göre bugün, evrenin saptanması, örneklem alma, araç geliştirme, operasyon ve analiz çalışmaları bu tip araştırmalarda başarıyla uygulanmaktadır.²¹⁰ Program araştırmaları, insan davranışını etkileyen koşulları sistematik olarak incelemektedir ya da daha doğru bir ifadeyle incelemelidir. Bu incelemelerde, insan davranışına ilişkin temel bilimler, psikoloji, antropoloji, sosyoloji vb. bilimlerle ilgi kurulur. Eğitim programları alanındaki araştırmaların, öğrencinin okuldaki davranışlarını etkileyecek koşulları ele alması öncelik taşımakla beraber; okul dışı koşulların da incelenmesi, meseleye bütünlük kazandırması yönünden önemlidir. Bu açıdan ele alındığında, eğitim programları alanında araştırma yapanların, davranış bilimlerinde de yetişmeleri gereği ortaya çıkar. İnsan davranışına etkin koşulları inceleyen bu tip araştırmalar, daha çok, temel araştırma niteliğindedirler. Varış'a göre, problemin tesbitinde bu araştırmaların bulgularından faydalanılmalıdır.²¹¹

Varış'a göre program araştırmaları, öğrencide arzu edilen davranışları geliştirmek için okulda sağlanacak koşulların araştırılmasını gerektirmektedir. Bu inceleme sırasında araştırmacı, programların gelişmesine ihtiyaç olup olmadığını, bu gelişmenin nasıl ele alınacağını incelemeli ve gerekli becerileri ve koşulları saptamalıdır.²¹²

Varış'a göre, Türkiye'de üzerinde dikkatle durulması gereken bir program krizi mevcuttur. İdeal olarak çeşitli okul kademeleri arasında bir bağlantı kurulması gerekirken, bazen aynı okulun çeşitli sınıfları arasında kopukluk bulunması, program çalışmalarının ders çizelgesi seviyesinde ele alınması, ders ekleme ya da çıkarılması yaparak, bir derse konular ekleyerek program sorunlarına çare aranması, yüksek öğretimde programların kurumların niteliğinden çok, mevcut öğretim kadrosuna göre düzenlenmesi bu krizin birkaç belirtisidir.²¹³ Eğitim programı ne amaçlar, dersler ve konular listesidir; ne de öğretmenin eline verilen ve uyması istenen basılı bir kitaptır.

²⁰⁹ Varış, *a.g.m.*, s. 28.

²¹⁰ Varış, *a.g.m.*, s. 29.

²¹¹ Varış, *a.g.m.*, s.30.

²¹² Fatma Varış, "Türkiye'de Orta Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar", CODIESEE 1980, s. 244.

²¹³ Fatma Varış, "Program Geliştirmede Metodolojik Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, 1985, s. 80.

Varış'a göre, eğitim programı kavramı belli bir düzen içerisinde amaçları, bu amaçların dile getirdiği davranışların gerçekleşmesi için gerekli içeriği, uygulamada kullanılan metodları, değerlendirmeyi, amaçları destekleyen kol faaliyetlerini ve ders dışı faaliyetleri kapsamaktadır.²¹⁴

Varış'a göre, program geliştirme konusunda Türkiye'de yaşanan sorunların ana sebeplerinden biri programlarda yer alan ders konularının her defasında programa hazır elbise gibi giydirilmelerinden doğmaktadır. Bu derslerin zaman olarak değerlerinde oldukça geleneksel davranılmakta; bilimlerin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni tasnifler, kategoriler ve fonksiyonlar göz önünde bulundurulmamaktadır.²¹⁵

Tablo 3.3. Fatma Varış'ın Program Geliştirmeye İlişkin Makaleleri

1	Eğitim Fakültelerinde Programlar ve Öğretim, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 21, Sayı: 1, 1988.
2	Eğitim Programlarının Temel Alanları ve "Fen Muhtevasının Seçiminde Prensipler ve Amaçlar", <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 1, Sayı: 1, 1968.
3	Eğitim Programlarının Temel Alanları ve Fen Muhtevası, <i>Orta Öğretim Fen Öğretimi Sempozyumu, Sempozyum Kitabı</i> , TÜBİTAK, Ankara, 1968.
4	Eğitimde Program Araştırmaları, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt:2, Sayı: 1, 1969.
5	Eğitimde Program Geliştirmeye Sistematiik Yaklaşım, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 22, Sayı: 1, 1989.
6	Fransız Eğitim Sisteminde Yeni Eğilimler, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 5, Sayı: 3, 1972.
7	Müfredat Kavramı ve Müfredat Programı, <i>Tedrisat Mecmuası</i> , Sayı: 22, 1954.
8	Müfredatın Çocuk Gelişimi ile İlgisi, <i>Tedrisat Mecmuası</i> , Sayı: 25, 1954.
9	<i>Orta Öğretim Programlarının Geliştirilmesi</i> , ABD, 1953.
10	Program Geliştirmede Konuların Düzeni ve Zaman Unsuru, <i>Orta Öğretim Şurası</i> , Ankara, 1986.
11	Program Geliştirmede Metodolojik Sorunlar, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 18, Sayı: 1, 1985.
12	<i>Türkiye'de Orta Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar</i> , CODIESEE, 1977.
13	<i>Türkiye'de Orta Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar</i> , CODIESEE 1979.
14	<i>Türkiye'de Orta Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar</i> , CODIESEE 1980.
15	Uludağ Üniversitesi İdari Personelinin Hizmet İçi Eğitim Programları "Uygulama İlkeleri", <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 17, Sayı: 1, 1984.

²¹⁴ Fatma Varış, "Türkiye'de Orta Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar", CODIESEE, 1980, s.255.

²¹⁵ Fatma Varış, "Program Geliştirmede Metodolojik Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, 1985, s. 81.

3.3.3. Eğitimin Sorunları Üzerine Yazılan Makale ve Bildirileri

Varış'ın eğitimin sorunları üzerine kaleme aldığı makalelerde öne çıkarılır şunlardır: Eğitimde yenileşme ya da reform çabaları evrensel bir nüm sergilemektedir. Dünyadaki bütün ülkeler eğitim sistemlerinde ya kısma da bütünüyle bir yenileşme çabası içinde bulunmaktadır. Bu yenileşme çarında Türkiye'nin de önemli bir veri vardır. Ülkemizde, zaman zaman, birikēitimin sorunlarının çözümü için önemli reform hamlelerine girilmiştir. Eğitimde yenenin ana çizgilerinin belirlendiēi hallerde, yanlı önerilerin yerini daha objektifler almaktadır. Bu ölçütlerin geliştirilmesinde olumlu olarak saptanan durumlāşkin çalışmalarından günümüzde geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Türk eğitim sis, bir yandan hızla artan nüfusun eğitim gereksinimini karşılama çabası göster, bir yandan da, nüfusun en etkin bir şekilde eğitim görmesi konusunda titizlik etmek zorundadır.²¹⁶

Ne var ki, yenileşme doğrultusunda gerçekleştirilen etkinlikler her imda oldukça güç kabul görmekte ve benimsenmesi kolay olmamaktadır. Bu ndan yenileşmenin güçlü bir desteēe gereksinimi vardır. Çünkü, destek ne denli gūlursa yenileşme de o denli yaygın bir kabul görebilmektedir.²¹⁷

Eğitim ile ilgili başlıca tartışma konuları genel olarak incelendiēindātika, donanım, hizmeti yaygınlaştırma, hizmete süreklilik kazandırma, öğretmenēenci oranları, bina, kitap, araç-gereç, ücret düzeyi ve maliyet gibi noktalara yoēıldığı gör÷lmektedir. Aslında tüm bu sorunlar, okul tarafından planlanan ve dienen gerekli yaşantıların tümü anlamındaki eğitim programları üzerinde odaklaşadır. Sorunlar aynı zamanda programların amacını, içeriēini, yapısını ve diēer boyunu da etkilemektedir. Sorunların çözümü ise, bir yandan uygun ve dengeli proların

²¹⁶ Fatma Varış, "Çaē Eğitime İlişkin Birkaç Veri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimlerēüftesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 1986, s. 44.

²¹⁷ Fatma Varış, "Milli Eğitim Sistemimizdeki Problemlerin Üniversiteye Akseden Yönleri"*ersite Sorunları İnceleme Komisyonu Raporları*, Ankara Üni., 1968, s. 90.

hazırlanmasına, diğer yandan bu programların etkili biçimde geliştirilmesine ve uygulanacak teknolojilere bağlı bulunmaktadır.²¹⁸

Uygulanacak yeni teknolojiler, programların da yeniden düzenlenmesine katkı getirmektedir. Bilindiği gibi, gerek örgün eğitimle, gerekse yaygın eğitimle ilgili olarak geliştirilen ders programları, gereksinimler ile çağdaş eğitim gerekliliklerinin dengeli bir biçimde kaynaştırılması sonucunda oluşturulmaktadır. İçinde yaşanan çağın da ilerisinde bir anlayışa sahip programların hazırlanması ve geliştirilmesi, günümüze dek uygulanan ders programlarının hangi aşamalardan geçtiğinin belirlenmesiyle anlam kazanır. Programda yer alan derslerin, programın amaçlarını gerçekleştirecek nitelikte ve en yeni bilgilerden oluşan bir bütün olduğu konusunu da ayrıca gözden ırak tutmamak gerekir.²¹⁹

Gerçekten de günümüzde Türk toplumunda hemen herkesin benimsediği ya da katıldığı görüş, eğitim sisteminin değişmesi ve gelişmesine duyulan gereksinim üzerinde odaklanmaktadır. Bu nedenle, eğitim sisteminin yenileşmesi konusunda duyulan desteğin günümüzde, ilgili çevrelerde sürekli yer aldığı söylenebilir. Şu kadar ki, Türk eğitim sisteminde yenileşme isteği ile yenileşme konusunda gösterilen çaba ve girişimler yeni değildir.²²⁰ Türk eğitim tarihi incelendiği zaman, geçmişteki dönemlerde, eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve toplumun gereksinimleri doğrultusunda daha etkin ve başarılı kılınması amacıyla yenileştirme ve geliştirme çalışmalarına sık sık yer verildiği görülmektedir. Kimi zaman eğitimde atılan yanlış adımlar ve girilen yanlış uygulamalar zaman içinde yanlış sonuçlar alınmasına neden olmuşsa da, özellikle Cumhuriyet Döneminin başlangıcından bu yana, Türk eğitiminde, kimi dönemlerde ise daha sınırlı olarak, yenileşmenin de ötesinde, reform niteliği taşıyan çok değerli etkinlik ve uygulamalara yer verildiğine tanık olunmaktadır.²²¹

Eğitimin toplum yaşamındaki değerlerinin anlaşılmasına koşut olarak yirminci yüzyılda tüm ülkelerde eğitim hizmetine aşırı bir istem doğmuştur. Bu aşırı isteme

²¹⁸ Fatma Varış, "Çağ Eğitimine İlişkin Birkaç Veri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 1986, s. 44.

²¹⁹ Fatma Varış, "Okul Binalarına Etki Yapan Eğitsel Standartlar", İstanbul Üni. Mimarlık Fakültesi Yayını, 1963, İstanbul. s. 126.

²²⁰ Fatma Varış, "Milli Eğitim Sistemimizdeki Problemlerin Üniversiteye Akseden Yönleri", *Üniversite Sorunları İnceleme Komisyonu Raporları*, Ankara Üni., 1968, s. 90.

²²¹ Fatma Varış, "Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 42.

dayalı olarak okul sayılarında büyük artışlar gerçekleşmiş; ancak yine de hemen hemen tüm ülkelerde eğitim krizlerinden söz edilmeye başlanmıştır. Eğitim krizlerinin yaşanmasında, eskiden eğitim sisteminde bulunan sınırlı sayıda bireylerin eğitimi için yeterli olan okullar, öğretmenler, eğitim programları ve bu programları uygulamaya yönelik yöntem ve tekniklerin, geniş kitlelerin eğitiminde yetersiz kalışı etkili olmuştur.²²²

Ülkelerin eğitim konusunda ortaklaşa benimsedikleri görüşlere karşın, eğitimle ilgili araştırma bulguları ve kitle iletişim araçlarından edinilen bilgilerden anlıyoruz ki, hemen her ülke değişik basamak ve düzeylerde eğitim sorunları giderek artan biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu sorunların artarak sürmesinde çağımızın ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullarındaki hızlı değişimin toplumsal yapılara yansımaları ve bu yapıları da değiştirmeye çalışması etkili olmaktadır. Böyle bir durum eğitim sistemlerini yeniden incelemeye alıp sorgulamayı gündeme getirmektedir.²²³

Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinin eğitim sistemlerinde bir darboğazdan söz edilmektedir. Bu ülkelerde yaşanan darboğazın temelinde yatan belli başlı nedenler şunlardır:²²⁴

- Genel nüfus içerisinde çocuk nüfusun büyük oluşu,
- Çocukların küçük bir kısmının kısa süre okula devam etmesi,
- Öğretmenlerin sayıca azlığı,
- Öğretmenlerin niteliğinin düşük oluşu,
- Bir öğretmene düşen öğrenci sayısının fazlalığı,
- Kapalı alanlara düşen öğrenci sayısının fazlalığı,
- Öğretim basamaklarına göre okullaşma oranının dengesizliği,
- Okulların, yerleşim alanlarına ve bölgelere göre dengeli dağılmayı,

²²² Fatma Varış, "Gençlik Hareketlerinin Doğurduğu Eğitim Sorunları", *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim ve Toplum Araştırmaları Enstitüsü yayını, No: 2, Ankara, 1969, s. 47.

²²³ Fatma Varış, "Self Realization, Curriculum Approach", *Dünya Eğitim Araştırmaları Konferansı*, Gent, 1977, s. 265.

²²⁴ Fatma Varış, "Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 69.

- Mezun öğrenci sayısının düşüklüğü,
- Anne -babaların eğitimin önemini yeterince bilmeyişi.

Yukarıda belirtilen belli başlı nedenlerin yol açtığı eğitim sorunları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanırken gelişmiş ülkelerde de daha çok bilimsel, sosyal ve bireysel olgulardan kaynaklanan, ekonomik, sosyal ve eğitsel içerikli bir yığın ciddi sorunların yaşandığından söz edilmektedir.²²⁵

Günümüzde çağdaş eğitim sistemlerini biçimlendiren sosyal, ekonomik, teknolojik ve eğitsel koşulların değiştiği görülmektedir. Çağdaş toplumda bireysel özgürlük, sosyal adalet, demokrasi ve eşitlik kavramlarının yaygınlaştığı dikkati çekmektedir. Öğrenci kitlesinde alışlagelmiş ölçü ve uygulamalarla karşılanması olanaksız sayısal ve niteliksel değişme olmaktadır. Var olan sistemde bireysel ve sosyal nitelikte fırsat ve olanak eşitsizlikleri vardır.²²⁶

Gerek az gelişmiş ve gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerde, yukarıda belirtilen nedenler ve benzerlerinden kaynaklanan eğitim sorunlarını, olanaklar ölçüsünde çözmeye yönelik pek çok girişim olmaktadır. Eğitim sorunlarının çözümüne ilişkin girişimler incelendiğinde, bunların daha çok, öğretmen yetiştirme, yeni okullar inşa etme, öğrenim süresini uzatma, ikili öğretim ve gece öğretimi konularında yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır.²²⁷

Eğitim sistemlerinde yenilik yapmaya yönelik çabaların çoğu ya da yeni seçeneklere duyulan gereksinme, başlıca iki kavram ya da inançtan kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, fırsat eşitliği kavramı ya da toplumdaki tüm bireylerin, eğitim yaşantı ve olanaklarından yararlanmaya hakkı olduğuna inanmadır. İkincisi ise, eğitimin bir dizi bireysel ve toplumsal amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilecek başlıca etmenlerden biri olduğuna inanmadır. Bu kavramların anlam kazanabilmesi, alışlagelmiş eğitim sisteminin tüm yönleriyle şu açılardan incelenmesine bağlıdır.²²⁸

²²⁵ Varış, a.g.e., s. 72.

²²⁶ Fatma Varış, "Gençlik Hareketlerinin Doğurduğu Eğitim Sorunları", 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri, Ankara Üniversitesi Eğitim ve Toplum Araştırmaları Enstitüsü Yayını, No: 2, Ankara, 1969, s. 51.

²²⁷ Fatma Varış, "Mukayeseli Bir İnceleme", *Okul ve Öğretmen*, Sayı: 9, Şubat 1964, s. 12.

²²⁸ Fatma Varış, "Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 74.

Bu açılardan yapılan incelemeler, sınıfta yapılan geleneksel eğitimin artık kurumsal ve evrensel anlamda örgün eğitim olanakları sağlayan en iyi uygulama olma niteliğini yitirdiğini ortaya koymuştur. Sınıfta yapılan eğitimin en iyi uygulama olmadığını, günümüzde yaşanan aşağıdaki sorunlar da göstermektedir.²²⁹

- Eğitimin yaygınlaştırılamaması,
- Fırsat ve olanak eşitsizliğinin sürmesi,
- Kaynakların verimli kullanılamaması,
- İstem-sunu dengesizliği,
- Eğitimin yeterince işlevsel olmayışı,
- Eğitimde nitelik düşüklüğü,
- Eğitimde standardın sağlanamayışı.

Bu sorunların çözümünde ise ileri eğitim teknolojilerinin işe koşulması gerektiği söylenebilir. Günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmeler ekonomik, sosyal ve bireysel içerikli olgular eğitim teknolojisinin gelişmesine neden olmuştur. Eğitimi oluşturan öğelerin yapısal ve işlevsel değişimi sonucu, değişim ve yeniliğe uygun bir kavramsal çerçeve gereksinimi, hep birlikte eğitimde verim ve etkinliği artırma gereksinimi, hep birlikte eğitimde yeni bir disiplinin oluşumunu gündeme getirmiştir. Fırsat eşitsizliğine çözüm getiren, isteyen herkese yaşam boyu eğitim sağlayan ve bunların yanı sıra eğitimin bir dizi bireysel ve toplumsal amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilen, eğitim teknolojilerinden yararlanmaya ve daha çok kendi kendine öğrenmeye dayalı olan bu disiplin, uzaktan eğitimidir.²³⁰ Fatma Varış'ın bu konuda kaleme aldığı makaleler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

²²⁹ Fatma Varış, "Self Realization, Curriculum Approach", *Dünya Eğitim Araştırmaları Konferansı*, Gent, 1977, s. 258.

²³⁰ Fatma Varış, "Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 75.

Tablo 3.4. Fatma Varış'ın Eğitimin Sorunları Üzerine Yazdığı Makaleleri

1	Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmede Karşılaşılan Birkaç Sorun, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , 50. Yıla Armağan, 1975.
2	Çağ Eğitimine İlişkin Birkaç Veri, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 19, Sayı: 1, 1986.
3	Gençlik Hareketlerinin Doğurduğu Eğitim Sorunları, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri, Ankara Üniversitesi Eğitim ve Toplum Araştırmaları Enstitüsü Yayını, No: 2, Ankara, 1969.
4	Milli Eğitim Sistemimizdeki Problemlerin Üniversiteye Akseden Yönleri, <i>Üniversite Sorunları İnceleme Komisyonu Raporları</i> , Ankara Üni., 1968.
5	Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 22, Sayı: 1, 1989.
6	Mukayeseli Bir İnceleme, <i>Okul ve Öğretmen</i> , Sayı: 9, 1964.
7	<i>Okul Binalarına Etki Yapan Eğitsel Standartlar</i> , İstanbul Üni. Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul, 1963.
8	Robbins Raporu, <i>Genç Öğretmen</i> , Sayı: 4, 1964.
9	Rural Education, <i>1953 Convention, NEA, ASCD.</i> , Miami, Florida, 1953.
10	Self Realization, "Curriculum Approach", <i>Dünya Eğitim Araştırmaları Konferansı</i> , 1977.

3.3.4. Gelişim ve Eğitim Psikolojisi Konulu Makale ve Bildirileri

Fatma Varış'ın üzerinde en çok durduğu konulardan bir tanesi de eğitim ve gelişim psikolojisidir. Bu konuda yazdığı onlarca makalenin her biri birer başyapıt gibidir. Gelişim kavramı, büyüme, olgunlaşma, hazır bulunuşluk ve öğrenme kavramlarını içeren geniş sınırlı bir kavramdır. Büyüme, bedenın boy ve ağırlık yönünden artışına denir. Olgunlaşma ise, bireyin bir işi yapabilecek düzeye ulaşmasıdır. Hazırbulunuşluk, olgunlaşmadan daha geniş sınırlı bir kavramdır. Gelişim ise bireyin hem nicelik hem de nitelik yönünden belli düzeylere ulaşmasıdır.²³¹

Birey, çevresiyle etkileşimi sırasında az ya da çok, haz ve elem yönünden bir duygunun içindedir. Dış ya da iç çevreden gelen etkilerin, bireyde haz ya da elem türünden izlenimler yaratmalarına duygu diyoruz. Bireyin davranışlarına daha yeğın etkide bulunan kamçılanmış, yeğın ve güçlü duyguya ise coşku denir. Diğer alanlarda olduğu gibi duygusal gelişimde de büyük bireysel ayrılıklar vardır. Aşağılık duygusu,

²³¹ Fatma Varış, "Bireysel Ayrılıklar ve Grupla Öğrenme", *Öğretmen*, Cilt 4, Sayı: 40, 1962, s. 16.

huysuzluk, saplantı, sinirlilik, aşırı duygusallık, duygusal hamlık, psikomatik rahatsızlıklar istenmeyen duygulardır.²³²

Öğrencinin eğitiminde en önemli çevre etmeni öğretmendir. İyi bir öğretmen, yeri geldiğinde öğrencinin gözünde ana babadan ve tüm diğer kişilerden daha üstün tutulmaktadır. Birey, güdülerini doyurması sırasında çoğu kez çevresinden gelen engellerle karşılaşır. Bireyin, güdülerini doyurup dengeye ulaşması için, bu engelleri yenmesi gerekir. Engellerin yenilmesi bir sorun çözme eylemidir. Böyle bir süreç ise çevreye uyum çabasıdır. Sınıfın, öğrenmeye elverişli bir biçimde düzenlenmesi gerekir. Sınıftaki öğrenme ortamının iki yönü vardır. Birincisi fiziksel çevre, ikincisi ise psikolojik çevredir.²³³

Fatma Varış'ın bu konuda yayınlanmış olan makaleleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.5. Gelişim ve Eğitim Psikolojisi Konulu Makale ve Bildirileri

1	A Study on the Differences between the Educational Programmes of Young Boys and Young Girls, UNESCO, 1979.
2	Başarılı Öğrencilerin Problemleri, (Strom, Robert), Çev. Fatma Varış, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 1, Sayı:1, 1968.
3	Bireysel Ayrılkılar ve Grupla Öğrenme, <i>Öğretmen</i> , Cilt: 4, Sayı: 40, 1962.
4	Çocuk Suçlarına Dair I, <i>Öğretmen</i> , Cilt: 4, Sayı 39, 1962.
5	Çocuk Suçlarına Dair II., <i>Öğretmen</i> , Cilt: 4, Sayı: 44, 1963.
6	Çocuklarda Farklı Okuma Seviyeleri, <i>Tedrisat Mecmuası</i> , Sayı, 34, Mart 1955
7	Çocukta His ve Heyecanlar, <i>Öğretmen</i> , Cilt: 4, Sayı: 47, 1963.
8	Çocukta Korku ve Anormal Alışkanlıklar, <i>Öğretmen</i> , Sayı: 46, 1963.
9	Eğitim ve Öğretimde Zıt Görüşler, <i>Tedrisat Mecmuası</i> , Sayı: 27, 1955.
10	Eğitim Yoluyla Davranış Değiştirme : Kuram, Deney, Uygulama, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 17, Sayı: 1, 1984.
11	Eğitimde Yaratıcılık, <i>Pedagoji Hareketleri</i> , Pedagoji Cemiyeti Yay., No: 12, İstanbul, 1966.
12	Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 1, Sayı: 1, 1968.
13	Ergenlik Çağına İlişkin Araştırmaların Eğitimsel Önemi, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 18, Sayı: 1, 1985.
14	Gençlerde İntibaksızlık ve Asabiyet, <i>Öğretmen</i> , Cilt 3, Sayı 35, 1962.
15	Gençlerin Hissi ve Ahlâki Ttemayülleri, <i>Öğretmen</i> , Cilt 4, Sayı: 45, 1963.
16	Gençlik Üzerine Araştırma Bulguları ve Eğitim, <i>İstanbul Üniversitesi Pediatri Günleri</i> ,

²³² Fatma Varış, “Eğitim ve Öğretimde Zıt Görüşler”, *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 27, 1955, s. 22.

²³³ Fatma Varış, “Eğitim Yoluyla Davranış Değiştirme : Kuram, Deney, Uygulama”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 1984, s. 28.

	<i>Tebliğ</i> , 1985.
17	Grup Dinamizmi ve Öğrenme, <i>Tedrisat Mecmuası</i> , Sayı: 25, 1954.
18	Her Davranışın Bir Sebebi Vardır, <i>Öğretmen</i> , Cilt 4, Sayı 37, 1962.
19	Ortaokul Çağının Özellikleri, <i>Öğretmen</i> , Cilt 3, Sayı: 36, Mayıs, 1962.
20	Orta Okul Devresi, <i>Öğretmen</i> , Cilt: 3, Sayı: 37, 1962.
21	<i>Öğrenme - Öğretim Dayanışması</i> , 1956, A.B.D.
22	Toplumsal Davranışların Kazanılması, <i>Öğretmen</i> , Cilt: 3, Sayı: 24, 1961.

3.3.5. Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme Konulu Makele ve Bildirileri

Eğitim, genel anlamıyla istendik davranış kazandırma sürecidir. Bu sürecin çoğunlukla okul içinde geçmesi, okul eğitimini ve okul öğelerini önemli hale getirmektedir. Bu öğelerden birisi olan öğretmen, eğitim programı ile öğrenciyi karşı karşıya getirme, öğrenciyi akademik ve meslekî açıdan geliştirme, kişilik ve belirli bir yaşam görüşü kazandırma gibi sorumluluklarının bulunması nedeniyle diğer öğelerden farklı bir yere sahiptir. Önceleri herkesin yapabileceği bir iş olarak görülen öğretmenlik artık bilimsel akademik ve uzmanlık gerektiren bir meslek olarak kabul edilmektedir.²³⁴

Her meslekte olduğu gibi öğretmenlerin yetiştirilmesinde de kendine özgü bazı nitelikler gerekmektedir. Öğretmen yetiştirme, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim olarak iki türlüdür. Eğitimin çağımız gereği yaşam boyu devam etme zorunluluğu hizmet öncesi eğitimin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.²³⁵ Hizmet öncesi eğitimden kasıt, öğretmen olmadan önce alınan eğitimdir. Bu noktada öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenme, bilgi eksikliklerini görme ve bunları gidermeye çalışma gibi becerilere sahip bireyler olarak yetiştirilmeleri gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Hizmet içinde öğretmenler karşılaştıkları farklı durumlar ile yeni bilgi ve beceriler kazanacak ve bunların yardımıyla problemleri çözebilecektir.²³⁶ Ancak bu zaman ve emek kaybına neden olacak eğitimin ekonomik olması ilkesi ihlâl edilmiş olacaktır. Dolayısıyla, öğretmenleri adaylık eğitiminde göreve başladıktan sonra karşılaşılabileceği durumlarla ilgili hazırlamak gereklidir.²³⁷

²³⁴ Fatma Varış, "Genç Öğretmen ve Eğitim", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı 46, 1964, s. 12.

²³⁵ Fatma Varış, "Öğretmenliğinizi Kendi Kendinize Değerlendirebilirsiniz", *Okul ve Öğretmen*, Sayı: 10, Mart, 1964., s. 76.

²³⁶ Varış, *a.g.m.*, s. 77.

²³⁷ Varış, *a.g.m.*, s. 78.

Öğretmenler hizmete başladıklarında öğrencilerinin öğrenmesini engelleyen birçok problemle karşılaşabilirler. Bu problemler çözümlenmeden etkili bir öğrenme ortamının hazırlanması ve yüksek düzeyli bir başarı beklentisi gereksizdir. Bu nedenle öğretmenlerin karşılaşabilecekleri problemlerin neler olacağı ve bunlara nasıl çözüm getireceğini önceden bilmesi onun etkisini ve başarısını artıracaktır. Bu açıdan bakıldığında problem temelli öğrenmenin kullanılması öğretmenlerin iyi yetiştirilmelerine yardımcı olacağı söylenebilir.²³⁸

Varış'a göre, öğretmen yetiştirme tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de sürekli önemini korumuş bir uğraş alanıdır. Zaman zaman farklı uygulamalarla programlar değiştirilse de öğretmenlerin niteliği açısından sürekli eleştirilmiştir. Bilindiği gibi günümüzde artık bilginin üretimi, kullanımı önemli bir güç hâline gelmiştir. Bilginin kullanılması ise büyük oranda düşünme ve problem çözme becerisine bağlıdır. Eğitim kurumlarının, bu becerileri kazandıracak şekilde programlarını yeniden düzenlemeleri gerekmektedir. Öğretmenin bilgi aktarma ve öğretme görevi yerini bilgiye ulaşma için öğrencileri yönlendirme şekline dönüşmelidir. Dolayısıyla öğretmen yetiştirmede farklı yöntem ve uygulamalar programlara yerleştirmelidir.²³⁹ Fatma Varış'ın bu konuda yayınlanmış olan makaleleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme Konulu Makele ve Bildirileri

1	Genç Öğretmen ve Eğitim, <i>Tedrisat Mecmuası</i> , Sayı 46, 1964.
2	Lisans-Üstü Düzeyde Eğitim Elemanı Yetiştirme, Sempozyum Raporu, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları</i> , 1984.
3	Öğretmenliğinizi Kendi Kendinize Değerlendirebilirsiniz, <i>Okul ve Öğretmen</i> , Sayı: 10, Mart, 1964.
4	World Problems In Teacher Education, <i>The Education of Europe</i> , London 1972.

3.3.6. Yükseköğrenim Konulu Makale ve Bildirileri

Üniversite; özgür düşünceyle 'gerçeğin' arandığı, sorgulamanın, tartışmanın, eleştirici düşünmenin öğretildiği, bilimsel düşünmenin yani aklın dogmaya üstünlüğünün ortaya konduğu, topluma da bu becerileri kazandırmaya çalışan bir eğitim

²³⁸ Fatma Varış, "World Problems in Teacher Education", *The Education of Europe*, London 1972, s. 66.

²³⁹ Varış, a.g.m., s. 69.

kurumudur.²⁴⁰ Üniversite, bilim aracılığıyla dünyaya, yeniliğe kapı açan, her türlü fikrin tartışılabilirdiği, yaratıcılığın gerçekleştirildiği, unvan ve makamların fazlasıyla önem taşımadığı, hiyerarşinin bulunmadığı, bilimsel özgürlüğün ve bilgi birikiminin olduğu bir ortamdır.²⁴¹

Ülke kalkınmasında topluma bilimsel bir değerler dizisi kazandırılması önemlidir. Toplum, üniversiteleri ‘ilim-irfan yuvası’ olarak adlandırılır. Anlamı zamanla erozyona uğramış olsa bile bu adlandırma dikkatle incelenmelidir. Bu adlandırma gerçeğin aranması anlamına gelir.²⁴²

Bilimin gelişmesi araştırmacıda anarşik bir düşünüş gerektirir. Bilimsel düşünüş ne tam şüpheci, ne de dogmatiktir. Şüpheci, gerçeğin bulunamayacağı kanısındadır. Doğmacı, gerçeğin zaten bulunduğuna inanır. Bilgin, hiç olmazsa kendi araştırma konusunda, gerçeğin henüz bulunmadığını ama bulunabileceğini düşünür. Gerçeğin bulunabileceğini söylemek bile bilginlerin inandığından çok şey söylemeleridir. O, kendi buluşlarını son ve salt olarak değil, düzeltilebilecek yaklaşımlar olarak görür. Bir şeyin sonu olmayacağına inanmak bilimsel ruhun özüdür. Bilginlerin inançları değişebilecek niteliktedir, dogmatik değil. Bu demektir ki, onlar toplumun iyi yurttaş için inanılması gerekli saydığı şeylere dayanmaz, kendi gözlemlerine ve çıkardıkları sonuçlara bağlıdır.²⁴³

Türkiye’de bilimin önünde kuşkusuz bazı engeller vardır: Törelere, geleneksel düşünüş, yasalar, din algısı, ideoloji, değerler dizisi, hatta bilginlerin kendileri gibi. Ama bunlardan Varış’a göre en önemlisi bilginlerin kendileridir. Çünkü bilgin bilgilidir. Bacon’ın dediği gibi ‘bilgi güçtür’. Bu gücü bilginler kullanamıyorlarsa öncelikle kendilerini sorgulamalıdır.²⁴⁴

²⁴⁰ Fatma Varış, “Türkiye’de Yüksek Eğitimin Görünümü”, *Avrupa Konseyi Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi, Tarabya Toplantısı, Sempozyum Kitabı*, Paris 1971, s. 344.

²⁴¹ Fatma Varış, “Higher Education”, *RCD Conference on Education and Social Welfare*, İstanbul 1965, s. 120.

²⁴² Fatma Varış, “Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Birkaç Sorun”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1974, s. 61.

²⁴³ Fatma Varış, “Türkiye’de Yüksek Eğitimin Görünümü”, *Avrupa Konseyi Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi, Tarabya Toplantısı, Sempozyum Kitabı*, Paris 1971, s.354.

²⁴⁴ Varış, a.g.m., s. 351.

Yapılan araştırma ve kitap haline getirilen çalışmalar “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”nun uygulanmaması sonucu yazara ve yayıncıya en azından emeğinin karşılığını almasına bile olanak sağlamamakta, korsan yayıncılar ve fotokopçiler tarafından hakları gasp edilmektedir. Böylesi bir durum ülkenin kültür yaşamını giderek yoksullaştırmaktadır.²⁴⁵

Yurt içi ve dışı bilimsel toplantılara katılmayı üniversiteler sanki bilginlerin özel işleri saymaktadırlar. Böylece bu toplantılara katılan bilimciler ekonomik açıdan genellikle desteklenmemektedir. Uluslararası deneyim bilgi ve deneyim alışverişi anlamına gelir. Böylesi deneyimlerin olmaması ülkemiz bilim yaşamının giderek kısırlaşmasına neden olmaktadır.²⁴⁶

Bilim ayrı bir yönetim yaklaşımı gerektirir. Varış’a göre, üniversitelerimizdeki yöneticiler bilimsel araştırma bilincinden yoksun, ama iyi konuşup, iyi giyinen öğretim üyeleridir. Sanki bilimsel araştırma yapamayan öğretim üyeleri iyi yönetici olur diye bir kural varmış gibi. Karar organlarının başında olan bu yöneticiler bilim yapmadıkları için bilerek ya da bilmeyerek bilim yapanları da desteklememe gibi bilim karşıtı uygulamalara girmeleri bilimsel gelişmeyi köstekleyen bir sakıncadır.²⁴⁷

Ayrıca tıbbiye de yükseköğretim sistemimizi tek başına temsil eder hale gelmiştir. Tıp Fakültesi olan üniversitelerde rektör ve YÖK delegeleri tıbbiyeden seçilmekte, YÖK kurullarında tıp kökenli bilginlerin ağırlığı hissedilmektedir. Yükseköğretim sistemine tıbbiyenin yön verdiği bile söylenebilir. Tıbbiyeli akademisyenlerin üniversiter düşünebilme becerilerini sorgulamak durumundayız. Sosyal bilimlerin etkisizliği ve toplumsal sorunlarımızı çözmede beceriksiz kalışımızın bir kısmını yüksek öğretimin tepesindeki tıbbiyelilerle açıklamak onlara haksızlık sayılmamalıdır.²⁴⁸

²⁴⁵ Fatma Varış, “Higher Education”, *RCD Conference on Education and Social Welfare*, İstanbul 1965, s. 120.

²⁴⁶ Fatma Varış, “Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Birkaç Sorun”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1974, s. 61.

²⁴⁷ Fatma Varış, “Türkiyede Lisans-Üstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 1972, s. 56.

²⁴⁸ Fatma Varış, “Türkiye’de Yüksek Eğitimin Görünümü”, *Avrupa Konseyi Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi, Tarabya Toplantısı, Sempozyum Kitabı*, Paris 1971, s. 353.

Tek merkezden yönetilen ve özerk olmayan üniversitelerde bilim ve düşün özgürlüğü yeşeremez. Hele hele dinsel dogmalar üniversitelere sızmaya başlarsa, pozitif bilimlerle çelişmeler, çatışmalar olur, bu da üniversitelerin yavaş yavaş üniversite olmaktan çıkıp birer “medrese” durumuna gelmelerine neden olur.²⁴⁹

Özgür düşünceye katkıda bulunacak özerk bilimsel kuruluşları olmayan toplumlar, hem aydınlanma hem de aydın yoksulluğu çekerler. Bu gibi toplumların insanları ve bilim kuruluşları, özgür ve özerk olmadıkları için üretken ve yaratıcı olamazlar. Üretken ve yaratıcı olamadıkları için de özgür düşüncenin ve özerk kurumsallaşmanın önündeki engelleri ortadan kaldıracabilecek toplumsal kültürel ortamı yeşertecek gücü sağlayamazlar.²⁵⁰

Düşüncelerini özgürce dile getirmek için önce insanın kendisinin özgürce düşünebilmesi gerekir. Kendisi düşünemeyen, özgürce düşünme alışkanlığı edinmemiş, yalnızca kendisine belletilenlere inandırılmış insanlara düşüncelerini söyleme özgürlüğü verildiğinde o insan ve içinde bulunduğu toplum ne kazanacaktır?

Üniversite ve bilim açısından ülkenin resmi paradigması önemli bir değişkendir. Resmi görüş eğer bilimi önemsemiyor ya da “işine geldiği gibi kullanmak” istiyorsa, bu durumda bilim için gereken ortam oluşturulamaz. Örneğin 12 Eylül sonrasında liselerde Felsefe dersinin seçmeli hale getirilmesi, Biyoloji dersinde bilimsel değil, dinsel görüşlerin (bilimselmiş gibi) aktarılması bunlardandır. Böylesi bir ortamda yetiştirilen ve üniversiteye gönderilen öğrencilerin bilime “teşne” olmaları mümkün değildir. Nitekim bu ortamda yetiştirilen ve günümüzde üniversitede okuyan öğrencilerin yarattıkları sorunlar ve paradigmaları bunu göstermektedir.²⁵¹

Bilim dünyayı, olay ve olguları anlama ve açıklama çabasıdır. Bu çabanın başarılı olması için bilimcilerin her türlü etkenden (siyasal, ekonomik, geleneksel, dinsel) olabildiğince özgür olması gerekir. Sadece bu da yetmez. Bilginlerin araştırma yöntemlerini iyi bilmesi, uluslararası bilimsel gelişmeleri izleyebilecek araçlarının

²⁴⁹ Fatma Varış, “Türkiye’de Üniversitenin Örgün Eğitimi Geliştirmedeki Rolü”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 1970, s. 36.

²⁵⁰ Varış, a.g.m. s. 38.

²⁵¹ Fatma Varış, “Gelişme Güçlüklerinin Yenilmesinde Kadın Erkek İşbirliği”, *Pedagoji Cemiyeti Dergisi*, Cilt I, Sayı: 2, 1964, s. 8.

olması, bilimsel ve akademik etik sahibi olmaları, uluslararası deneyim kazanmaları ve toplumsal statülerinin yükseltilmesi gerekir. Kendilerini engelleyen değil, destekleyen bilim yöneticilerine gereksinim vardır.²⁵² Fatma Varış'ın bu konuda yayınlanmış olan makaleleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.7. Yükseköğrenim Konulu Makale ve Bildirileri

1	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Programlarının Değerlendirilmesi, F. Varış ve T. Gürkan, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 25, Sayı: 2, 1992.
2	Ankara Üniversitesi Senatosunda Alınan Kararların Analizi (1974-1977), <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt, 10, Sayı 1-2, 1978.
3	<i>Avrupa Konseyi, Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi</i> , Tarabya Toplantısı - Türkiye'de Yüksek Eğitimin Görünümü, 1971.
4	Gelişme Güçlüklerinin Yenilmesinde Kadın Erkek İşbirliği, <i>Pedagoji Cemiyeti Dergisi</i> , Cilt I, Sayı: 2, 1964.
5	<i>Higher Education</i> , RCD Conference on Education and Social Welfare, İstanbul, 1965.
6	Interdisciplinary, <i>Batı Avrupa Memleketleri, Yüksek Öğretim Toplantısı</i> , Salzburg, 1973.
7	Le Role de Université Dans L'enseignement Formel, <i>Comitee de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche</i> , İstanbul 13-15 Mayıs 1970.
8	Lisans üstü Öğrenimde Eğitimler, <i>II Bilim Kongresinde Bilim Adamı Yetiştirme ve Fen Öğretimi Seksiyonuna Sunulan Bazı Tebliğler</i> , TÜBİTAK, 1969.
9	Memleketimizde Müsbet İlimlerin Temel ve Uygulamalı Dallarında Lisansüstü Eğitimin İncelenmesi, <i>TÜBİTAK Bilim Kongresi, Araştırma Raporunun Sunuluşu</i> , Ekim.1971.
10	Objectives of the Elementary Education - C.D. <i>Approach</i> , 1957, A.B.D.
11	Senato Kararlarının Analizi (1974-1977), <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 11, Sayı: 1, 1978.
12	Senato Kararlarının Analizi (1978-1980), <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 13, Sayı: 1, 1980.
13	Türkiyede Lisans-Üstü Eğitim "Pozitif Bilimlerin Temel Ve Uygulamalı Alanlarında", <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 5, Sayı: 1, 1972.
14	Türkiye'de Üniversitenin Örgün Eğitimi Geliştirmedeki Rolü, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 3, Sayı: 2, 1970.
15	Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Birkaç Kritik Sorun, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 7, Sayı: 1, 1974.
16	Yeni Üniversitelerin ve Fakültelerin Kurulmasında Uygulanabilecek Ölçütler, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 9, Sayı: 1, 1976.

²⁵² Fatma Varış, "Yeni Üniversitelerin ve Fakültelerin Kurulmasında Uygulanabilecek Ölçütler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 1976., s. 28.

3.3.7. Diğer Konularda Yazılan Makale ve Bildirileri

Fatma Varış'ın yukarıda yapılan sınıflandırmanın dışarısında kalan makalelerini, konu bütünlüğü olmaması sebebiyle değerlendirmeyeceğiz. Çünkü bir değerlendirme yapacak olursak, her makaleyi ayrı ayrı ele almamız gerekecektir. Oysaki şu ana kadar çalışmamızda izlenen yöntem bundan farklıdır. Nitekim Varış'ın makalelerini ele alırken çeşitli makalelerinde yer alan birbirini destekleyen ya da devam ettiren nitelikteki düşünceleri ön plana çıkartarak, o konudaki fikirlerini ortaya koymaya çalıştık. Fatma Varış'ın şu ana kadar yapmış olduğumuz sınıflamanın dışında kalan makalelerinin bir listesi "Tablo 3.8"de gösterilmiştir.

Tablo 3.8. Farklı Konularda Yazılan Makale ve Bildirileri

1	Bilim ve Teknoloji Politikasının Geliştirilmesinde Başlıca Sorunlar, (Hemptonne, Yvon De), Çev. Fatma Varış, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 21, Sayı: 1, 1988.
2	<i>Birleşmiş Milletler Üniversitesi - Sosyal Sorunlar Projesinin Kritiği</i> , Doha. Katar.
3	Kalkınma Güçlüklerinin Yenilmesinde Kadın-Erkek İşbirliği, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 14, Sayı: 1, 1981.
4	Lider Yetiştirme Sorunu, <i>Pedagoji Cemiyeti Dergisi</i> , Cilt 2, Sayı: 6, 1965.
5	<i>Sputnic and the U.S. Press</i> , 1957, A.B.D.
6	The Turkish National Report For Seminar on Implementation of the UNESCO Recommendation on Education for Intematural Understanding in Teacher Education, Finland, 1980.
7	Uluslararası Eğitim Toplantısı, <i>Okul ve Öğretmen</i> , Sayı: 13, Haziran 1964.
8	UNESCO Bölgesel Eğitim Projeleri Üzerine, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 1, 1983.
9	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Eğitim Araştırmaları, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 2 1983.
10	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Eğitim Programları, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 3, 1983.
11	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Eğitim Yapıları, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 4, 1983.
12	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - İnsan Hakları, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 5, 1983.
13	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Medium Term Plan, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 6, 1983.
14	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Mesleki - Teknik Eğitim, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 7, 1983.
15	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Metod ve Teknikler, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 8, 1983.
16	UNESCO Program-Bütçe Kritiği - Yüksek Eğitim, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 16, Sayı: 9, 1983.
17	Veda Konferansı, <i>Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi</i> , Cilt: 26, Sayı: 1, 1993.
18	<i>Unification Around Atatürk in Education</i> , A.Ü.E.B.F. No. 92, 1981.

3.4. RADYO KONUŞMALARI VE GAZETE YAZILARI

1958'de Fatma Varış, M.E.B tarafından İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda Pedagoji Öğretmeni olarak görevlendirilmesiyle birlikte, oldukça yoğun bir çalışma temposuna da başlamış oluyordu. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nun yanı sıra yeni kurulan Çapa Eğitim Enstitüsü'nde de öğretmenlik yapacak; köşe yazarlığı, dernek yöneticiliği görevlerinde bulunacak; çeşitli dergilerde yoğun bir şekilde yayın faaliyetlerine girişecek; hizmetiçi eğitim seminerleri ve eğitim konulu konferanslar verecekti. Bu yoğun tempo içerisinde, 1958-1965 yılları arasında yaklaşık olarak 7 yıl boyunca İstanbul Radyosu'ndaki eğitim saatlerinde konuşmaları yayınlanacaktı. Ankara'ya tayin edilinceye kadar geçen süre içerisinde İstanbul Radyosu'nda yaptığı konuşma sayısı 280'dir. Ankara'ya tayininin ardından başlayan akademik yaşamı, radyolardaki düzenli konuşma sürecinin de sonu olacaktı. Bununla birlikte Varış'ın zaman zaman radyoda konuşmalar yaptığı görülecektir. 1967, 1980, 1981 yıllarında Ankara Radyosu'nda 14 konuşması yayınlanmıştır.²⁵³

Varış'ın radyolarda yaptığı bütün konuşmalarını tek tek ele almayacağız. Zira dönemin teknolojik şartlarının elverişsizliği sebebiyle bu konuşmaların içeriklerine, ancak Sayın Fatma Varış'ın elinde bulunan konuşma metinleri vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Diğer taraftan bu konuşmalar, yayın süresinin kısıtlılığı sebebiyle çok fazla ayrıntıya girilemeyen bir içeriğe sahiptir. Son olarak belirtmemiz gerekir ki, bu konuşmalarda değinilen noktaların birçoğuna Varış'ın yayınlarında da ayrıntısıyla ulaşılabilmektedir.

Fatma Varış radyo konuşmalarında kimi zaman, velilere, kimi zaman öğrencilere, kimi zaman siyasilere, çoğu zaman da öğretmenlere seslenmiştir. Konuşmalar incelendiğinde, birçoğunda çocuk ve öğrenme psikolojisi üzerinde durulduğu görülmektedir. Anlaşılan o ki Varış bu tür konuşmalarla eğitimin altyapısını oluşturmaya çalışmıştır. Gerçekten de iyi bir bina yapabilmenin en başta gelen şartı uygun bir temelin, altyapının bulunması gereğidir. Çocuk ve gençler her şeyden önce, öğrenmeye açık ve hazır bir halde olmalıdırlar. Bunda ise çevresel faktörlerin, özellikle de ailenin rolü büyüktür. İşte Fatma Varış da bu noktadan hareketle, aileleri çocuklara yaklaşımları konusunda eğitmeyi amaçlayan birçok konuşma yapmıştır.

²⁵³ A.g.röportaj.

Radyo konuşmalarında üzerinde durulan bir başka nokta eğitim ve öğretim teknikleridir. Bu tür konuşmalar öğretmenlerin daha kaliteli bir hale getirilmesini amaçlamaktadır. O zamanların Türkiye'sinde radyo, geniş kitlelere ulaşmanın en güçlü aracı konumundaydı ve Varış, çağdaş ülkelerdeki eğitim sistem, metod ve olanaklarını yakından görme fırsatını yakalamış idealist bir eğitimci olarak bu konuları meslektaşlarıyla mutlaka paylaşmalıydı. Nitekim radyo konuşmalarında eğitim-öğretim teknikleri önemli bir ağırlığa sahiptir.

Öğretmenin taşıması gereken vasıflar ve öğrenciye yaklaşım tarzı da konuşmalarda yer verilen bir başka konudur. Varış'a göre öğretmen bir hakem gibi değil, antrenör gibi davranmalıdır. Yani öğretmen her şeyden önce, öğrenciye doğru çalışma ve bilgiye ulaşma yollarını göstermelidir. Çünkü etkili ve amacına ulaşmış bir eğitim ancak bu şekilde mümkün olabilir. Bu yaklaşım günümüzde genel kabul görmüş bir yaklaşım olsa da, o zamanlar için oldukça farklı bir tarz ifade etmekte olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan bu tarz konuşmalarda Varış, öğretmeni öğrencilere ve topluma örnek olacak olan bir model olarak öne çıkarmaktadır.

Varış'ın radyo konuşmalarında dikkati çeken bir başka konu eğitimin sorunlarıdır. Okullaşmanın ve okulların teknik yetersizlikleri, okuma yazma oranının düşüklüğü ve artırılması için yapılabilecekler, ortaöğretim ve yükseköğretimin önemi ve ülkemizdeki iç karartıcı durumu, öğretmen yetiştirmede yaşanan sıkıntılar, öğretimde materyal kullanımının önemi ve ülkemizdeki bu anlamdaki kısıtlı şartlar bu tarz konuşmaların içerisinde öne çıkan temel noktalar.

"Ne öğretelim?" sorusuna cevap aranan birçok konuşma da dikkatlerden kaçmamaktadır. Fatma Varış'a göre toplumuna yabancılaşmış nesiller yetiştiren bir eğitim sistemi hiçbir zaman verimli olamaz. Dolayısıyla çocuklarımıza aşılamamız gereken en büyük şey, toplumsal değerler ve demokrasidir. Öyle bir eğitim vermeliyiz ki yeni nesiller mantıklı düşünen, mücadeleci, dürüst, ülkesini ve milletine bağlı, modern dünyanın gerektirdiği bilgi ve becerileri edinmiş, toplumunu anlayabilen kişiler olarak yetiştirilebilsinler. Varış, bunu gerçekleştirebilmek için yapılması gerekenler konusuna da yer vermekten geri durmamıştır.

Okul öncesi eğitim günümüzde dikkatlerin odaklandığı ve üzerine gidilen bir konudur. Fakat 1960'ların Türkiye'sinde bu konunun defalarca Varış tarafından gündeme getirilmiş olması, bizi şaşkınlığa uğratmıştır. Okul öncesi eğitimin önemi, nasıl olması gerektiği, öğrenci, veli ve okul açısından yaşanan problemler ve bunların çözüm yolları hakkında İstanbul Radyosu'nda yayınlanmış onlarca konuşma vardır. Varış'ın yurtdışında eğitim görmüş olması ve oralaradaki ileri yaşam standartlarına bizzat şahit olması, bu konudaki ilerici duruşunun en büyük sebebi olsa gerektir.

Radyo konuşmalarında ele alınan diğer konular, Atatürk ve Atatürk'ün eğitime verdiği önem, özel günler ve eğitim açısından taşıdıkları değerler, öğrenciler için tatil programları, disiplin meselesi, eğitimde kılık kıyafet, yurtdışındaki eğitim üzerine yapılan bazı çalışmalardır. Fatma Varış, gazete yazarlığı da yapmış bir eğitimcidir. Bursa'daki öğretmenlik yıllarında yerel bir gazete olan Hakimiyet'te "*Irak Notları*" başlıklı gezi-tanıtma yazılarının ardından 1960-1961 yılları arasında İstanbul merkezli ulusal bir gazete olan Tercüman'da "*Toplum ve Genç Kuşaklar*" başlıklı gazete makalelerine imza atmıştır. Bu makalelerde eğitimin topluma yayılması, gençlerin ve eğitimin sorunları gibi konulara değinilmiştir.²⁵⁴ Fatma Varış'ın Radyo konuşmaları hakkında bir fikir vermesi açısından 1959-1960 döneminde yaptığı konuşmaların listesini aşağıdaki tabloda göstererek bu konuya nokta koymak istiyoruz.

²⁵⁴ A.g.röportaj.

Tablo 3.9. TRT İstanbul Radyosu Eğitim Saati (1959-1960)*

1	Fonksiyonel Eğitim.
2	Öğrenmede Uyarım Meseleleri
3	Conant Neler Öneriyor?
4	Öğrenme - Öğretim Dayanışması
5	Hakemlik mi - Antrenörlük mü?
6	Eğitimde Felsefi Ekoller ve Eklektik Yaklaşım
7	Okur - Yazarlık Sorunu
8	Eşin Eğitiminin Önemi
9	Çeşitli Memleketlerde Eğitim Faaliyetleri
10	Cenevre Eğitim Konferansı "Rapor"
11	Yetiştirmeye Çocuğun Bulunduğu Seviyeden Başlayınız
12	Öğrenme Buhranı
13	Öğrenmede İlgi
14	Tatil İçin Plânlı Faaliyetler
15	Çocuk ve Kitap
16	Ortaokulun Eğitsel Özellikleri
17	Gençler Tarafından Gençler Hakkında
18	Nasihat Vermenin Esasları
19	Anneler ve Çocuklar
20	Öğrenim Yılı Sonu
21	Çocuğun Kıyafeti Meselesi
22	0-6 Yaş Grubunda İşlenen Suçlar
23	Çocukta Sevginin Yeri ve Hududu
24	Çocukta Korku
25	Disiplin ve Gayeli Faaliyetler
26	Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocuğun Zihin Gücü
27	Okul Öncesi Eğitim ve Bireysel Ayrılıklar
28	Okul Öncesi Eğitimde Yaratıcı Faaliyetler
29	Anaokulunda Çocuk
30	Okul Öncesi Eğitimde Disiplin
31	Okul öncesi Eğitimde Gayretli Faaliyetler
32	Çocukta Güven Hissi
33	Modern Ana Okulu Öğretmeninde Aranılan Vasıflar
34	Çocukta Neşe
35	Çocukta Okul Korkusu
36	Çocuğun Dinlenmesi ve Uyku
37	Okul Öncesi Çağda Toplu Yaşama Problemleri
38	Okul Öncesi Eğitimde Arkadaş Grupları
39	Çocukla Temizlik Alışkanlıkları
40	Okul Öncesi Çocukta Asabiyet
41	Çocukta Kaçma Hissi
42	Atatürk'ün Eğitim Görüşleri

* A.g.röportaj.

43	Yaratıcı Öğrenme
44	Kabiliyetlere Göre Eğitim
45	Eğitim ve Ekonomik Düzen
46	İdeal ve Gerçek
47	Sınıf İdaresi ve Disiplin
48	Liderlik Meselesi
49	Seçime Tabi Dersler
50	Tatbikattaki Boşluk
51	Statü ve Görev
52	Denemeler ve Ötesi
53	Şahsiyet Sosyal Yapı ve Eğitim
54	Eğitimde Kalite Meselesi
55	Kişilik ve Toplum
56	İyi bir Eğitimin Ölçüleri
57	Çocuk Yetiştirmede Bazı Yanlış İnançlar ve İlmi Araştırmaların Neticeleri
58	Demokrasi-Halk Efkârı ve Eğitimin Görevi
59	Toplum Mühendisliği
60	Günümüzün Eğitim Eğilimleri
61	Eğitimin Ölçüleri
62	Eğitim ve Öğretimin Amaçlarından Biri Hakkında
63	Kalitenin Önemi
64	Sağduyu ve Eğitim
65	Bir Öğretmen Derneğinden
66	Milletlerarası Anlayış ve Eğitim
67	Birleşmiş Milletler Günü
68	Öğretiyor muyuz ?
69	Şunlar Edinilse
70	Değişme-Gelişme
71	Bazı Öğretim Metodları
72	Meslek Seminerleri
73	Başarısızlık
74	Ne Okusunlar?
75	Öğretim Materyalleri
76	Toplumsal Atmosferde, Çocuk
77	Gençlerde Arkadaş Grupları
78	Lider ve Grubu
79	Duygularımız
80	Anlayış ve Sabır
81	Öğrencilerden Beklenenler
82	Dünya Çocuk Günü
83	Bir Müfredat Masalı
84	Rehberlik Meselesi
85	Necef ve Kerbela
86	A.B.D. de İşçi Sendikaları ve Öğretmenler
87	A.B.D. de İş Verenler Sanat Okullarının Programlarına Nasıl İştirak Ediyorlar
88	A.B.D. de Bir İşçi Sendikasını Ziyaret

89	Eğitim Hizmetleri ve Eğitim Fakültesi
90	Türkçe Öğretiminde Yaratıcı Faaliyetler
91	Toplum Dinamizmi ve Öğretmen
92	Cumhuriyetimizin Kuruluşunda Eğitim
93	Açık Oturum - Bir Öğretim Metodu
94	Kıyafet Meselesi
95	Çocukta Başarısızlık Nedenleri
96	Eğitim Yetersiz
97	Öğretim Bilgisi ve Son Yüzyıl
98	Atatürk ve Modern Eğitim Anlayışı
99	Özgürlük ve Disiplin
100	Genel ve Mesleki - Teknik Eğilimin Dengelenmesi
101	Eğitim - Kültür ve Soyaçekim
102	Atatürk ve Kadın Eğitimi
103	Eğitimde Aktivite İlkesi
104	Eğitim Amaçlarının- Kaynağı
105	İçeriğin Tayininde Ölçütler
106	Sistematik Amaç Analizi
107	Aktivite Programları
108	Yüksek Eğitim Plânlaması

IV. BÖLÜM

ÖNE ÇIKAN FİKİRLERİ VE EĞİTİM CAMİASINDAKİ YERİ

4.1. ÖNE ÇIKAN FİKİRLERİ

Fatma Varış, altmış yıllık meslek hayatını yaş haddinden sonlandırırken, geride onlarca kitap, yüzlerce makale bırakmıştır. İlerleyen yaşına rağmen, halen yazmaya ve eğitim camiasını geniş ufkuyla aydınlatmaya devam etmektedir. Çünkü o eğitimciliği, öğrenmeyi ve öğretmeyi bir yaşam felsefesi haline getirmiştir. Öğrencilerine sık sık tekrarladığı şu sözü, onun eğitime bakış açısını en net şekilde ortaya koyduğu kanaatindeyiz: “*İnsanoğlu sıfırdan sıfıra kadar öğrenir ve kanımca, insan gibi yaşamamanın en önemli zevklerinden biri öğrenmedir*”²⁵⁶.

Yazdığı kitaplar, çeşitli dergilerdeki yazıları ve makalelerinde eğitim programları ve program geliştirme, eğitimciler ve bunların sorunları yer almaktadır. Yerel ve uluslararası sorunlara çağdaş ve bilimsel yorumlar yapmış; bu özelliği ile de eğitim dünyasında haklı bir yer edinmiştir. Fatma Varış’ın fikirleri ve eserleri o kadar değerlidir ki, yıllar geçtikçe değerinden hiçbir şey kaybetmeyecek ve gelecek nesilleri de aydınlatmaya devam edecektir. Şimdi Varış’ın Türk eğitim sistemine ilişkin öne çıkan düşüncelerini ele alalım.

4.1.1. Ülkemizdeki Eğitime ve Eğitim Sistemine Genel Bakışı

Fatma Varış’a göre, konuya “*diakronik*” olarak yaklaşıldığında, 1920-1946 yılları arasını milli birliğin sağlanması, çağdaş bir toplum yaratılması, doğrultusunda bilimsel ve laik bir eğitim sisteminin kuruluşu olarak değerlendirmek olasıdır. Bu aşamada yaşanan idealist yaklaşımla, eğitim meşalesinin yurt sathına dalga dalga yayılması mümkün olmuştur.²⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı’nın bitişinin ardından dünyanın iki kutuba ayrılması ile birlikte Birleşmiş Milletler Örgütü’nün, Avrupa Konseyi’nin, NATO’nun kuruluş ve

²⁵⁶ A.g.röportaj.

²⁵⁷ Fatma Varış, “Eğitimde Yenileşme Kavramı” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 1982, s. 49.

dokuları içerisinde yer alınması, politik ve ekonomik yapıyı etkilediği kadar, sosyo-kültürel dokuyu da etkilemişti. Toplum belirgin bir değişimin içindeydi. Birleşmiş Milletlerin savaş sonrasında elde kalan savaş artığı malzemeleri barış yoluyla kullanmak için harekete geçmesi; Batı Bloğu'nun başını çeken ABD'nin ünlü Marshall yardımı çerçevesinde yaptığı materyal ve maddi yardımlar Türkiye'de kalkınmayı hızlandırmıştı. Otomotivde yedek parça üretiminin başlaması ve tamir piyasasının gelişmesi, karayolları yapımı, enerji üretiminin artması, devletin doğrudan yatırımlarının artması ve sanayicinin teşvik edilmesi kısa zamanda etkisini gösterecek ve Türkiye hızlı bir kalkınma sürecini yaşayacaktı.²⁵⁸

Hızlı nüfus artışıyla paralel olarak okullaşma oranının da hızla artması, şiddetli bir okul ve öğretmen gereksinimini ortaya çıkarmıştı. Ancak, sanayileşmede yaşanan hareketlilik genç nüfusun, mühendislik alanlarına yönelmesine neden olacaktı. Artık, ülkenin en gözde mesleği mühendislik oluvermişti.²⁵⁹ Politik tutum ve söylemlere refah düzeyindeki artış da eklenince, halkın beklenti ve yönelişleri de farklılaşmıştı. Önceleri öğretmen yetiştiren okulların önünde kuyruklar oluşturan halk, “benim çocuğum mühendis olacak”, “benim çocuğum doktor olacak” demeye başlamıştı.

Milli Eğitim Bakanlığı, artan öğretmen ihtiyacına karşın, öğretmenliğin popülaritesinin düşüşü karşısında harekete geçmek zorundaydı. Zira öğretmen adayı öğrenci kalitesi de her geçen gün düşüyordu. Bakanlıkta Nuri Kodaman'ın başını çektiği bir grup, son derece ciddi projelerle başarılı gençleri öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarına çekmeye çalışmaktaydı. Örneğin, ilkokul öğretmenliği için eğitim alan başarılı öğrenciler tamamlama programlarına alınarak, üniversitelerde temel ve sosyal bilimler alanlarında eğitim almaları projesi geliştirildi. Fatma Varış tüm bu faaliyetlerde etkin rol oynamaktan geri durmamıştı.²⁶⁰ Çünkü eğitim her şeyden önemliydi. Eğitimciler ne kadar kaliteli olursa, toplum da o kadar çok ve hızlı aydınlanacaktı.

1960'ta Milli Eğitim Bakanlığı Fen liselerini açmıştır.²⁶¹ Bu okulların kurulmasıyla birlikte fen, matematik alanlarında başarılı öğrenciler fen alanlarının

²⁵⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti*, Ankara 1970, s. 98.

²⁵⁹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 301.

²⁶⁰ *A.g.röportaj*.

²⁶¹ Ceylan, *a.g.e.*, s. 125.

temel ve uygulamalı dallarına yöneltildiler. Böylece öğretmenliği tercih eden öğrencilerin sayısı iyice azalmaya başladı. Ortaöğretim kurumlarının bir hayli çeşitlendiği bu ortamda kurulan öğretmen liselerinin, durumu kurtaracağı zannediliyordu. Ama öyle olmadığı kısa zamanda anlaşılacaktı. Çünkü öğretmen liselerinde okuyan öğrencilerin de büyük bir kısmı, öğretmenliği değil; mühendislik, tıp, işletme gibi bölümlere girmeyi; üniversite tahsilini bu alanlarda yapmayı hedefliyorlardı.²⁶² Ortaöğretim kurumlarını lise adı altında toplamak, bunların gelişimine katkıda bulunmak değildi. Liseler, üniversiteye öğrenci hazırlayan kurumlardır. Oysa mesleki eğitim veren kurumlara lise statüsü verilince, meslek okulları ve dolayısıyla da bunlardan biri olan öğretmen okulları amacından uzaklaşmış ve işlevselliğini kaybetmişti. Öğrenciler ve velileri, meslek garantisi olması açısından meslek liselerini tercih etmiştir. Ancak kendini geliştirme imkanı bulanlar üniversite kapısında genellikle daha popüler bölümlere doğru yön değiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu durum günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Dershane sektörünün ortaya çıkışı ve gelişmesi de meslek okullarının lise statüsüne alınmasının doğal bir sonucu değil midir?

Varış'a göre, eğitim konusuna "*horizontal*" olarak bakıldığında günün çarpıcı sorunları ile karşılaşılıyor. Öncelikle, sosyal, ekonomik, kültürel etkenlerin de dikkate alınması gerekirken ve sağlıklı *yetiştirme stratejilerine* ihtiyaç duyulurken, *eğitimin daha çok politik etkilerle* değiştiği görülmektedir.²⁶³ Varış'a göre, son dönemlerde nitelik sağlayan uzun vadeli çalışmalar yerine, seçmeni memnun etmeye dönük, eğitimi kolaylaştırıcı çarelere başvurulmakta; sınıf geçmenin kolaylaştırılması, ödevlerin kaldırılması gibi yüzeysel ve zararlı önlemlere reform etiketi yapıştırılmaktadır.²⁶⁴

Ona göre, "*eğitimi geliştirme projesi*" adı altında, bir projenin olmazsa olmazı olan bütünlük ve koordinasyondan yoksun, dağınık çabalarla milli eğitimin 21'inci yüzyıla taşınması olanaksızdır. 1960 'lı yıllarda kurulan Devlet Planlama Teşkilatı vb. ciddi önlem getirmeye çalışan kurumların yozlaştırılması, öğretmen derneklerinin eğitim çarkına karşı suç işlemiş üniteler olarak değerlendirilmesi eğitime büyük

²⁶² Akyüz, *a.g.e.*, s. 308.

²⁶³ Fatma Varış, "Veda Konferansı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 1999, s. 48.

²⁶⁴ Varış, *a.g.m.*, s. 52.

darbeler vurmuştur. Ona göre, 1960'lı yıllarda yayımlanan, eğitim kısmını müsteşar Nuri Kodamanoglu ve Nejat Erder 'in hazırladığı ilk beş yıllık planın getirdiği önerilere uyulsaydı, bugün karşılaşılan eğitim kargaşası oluşmazdı.²⁶⁵ Yine de ülkemizde ilköğretimde okullaşma oranının % 100'lere yaklaşması somut bir başarıdır. Okullaşma üst eğitim kurumlarında da gittikçe artmaktadır. Artık vatandaş, çocuğunu okutmak için okul istemekte ve okul kurulmasına önayak olmaktadır. Günümüzde Türk halkı, çocukların yasa zoru ile okula yollandığı bir ortamdan, okul isteyen bir topluma dönüşmüştür. Artık, halkımız çocuğunun yalnızca okula gitmesini değil; onun en iyi eğitimi görüp en iyi mesleği edinmesini de istemektedir.²⁶⁶

Varış'a göre, Türk Milli Eğitim Sisteminin en başarılı olduğu alanlar ilk ve yüksek öğretimdir. Gerçekten, 1933'ten itibaren yarım yüzyıla yakın bir zaman içinde Türk Üniversiteleri çok değerli bilim adamları yetiştirmiştir. Dünyanın her yanında meslekdaşları ile eşit koşullarda iletişime giren ve etki yaratan bu başarılı tıp, mühendislik, hukuk, temel ve sosyal bilim vb. alanlara mensup kişilikler üniversitelerimizin ürünüdür.²⁶⁷

Varış, Türkiye'deki eğitim incelendiğinde, sorunların özellikle ortaöğretimde yoğunlaştığı düşüncesine sahiptir. Buradaki temel problem, farklı amaç ve işlevler için kurulan okullar, farklı kafa ve zihniyetli insanlar yetiştirirken; bütün orta öğretim mezunlarının üniversite kapısında buluştukları gerçeğinin gözardı edilmesidir. Sanayide, tarımda ve sağlık alanlarında ara insangücü açıklarının bir türlü kapatılamadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Öyleyse, meslek liseleri işlerlik kazandırılmalı ve amacı doğrultusunda öğrenci yetiştirmelidir.²⁶⁸

Varış'a göre ülkemizde, orta eğitimin yapısal ve yasal gelişmelere ihtiyacı vardır. Zira sorunlar bu eğitim basamağında yoğunlaşmıştır. Milli eğitimin en önemli sorunu budur. Hal böyle iken, M.E.B.'nin bu sorunların çözümü için uğraşması beklenirken, nedense, üniversiteler konusuyla ilgilenmek daha zevkli görülmekte ve

²⁶⁵ A.g.röportaj.

²⁶⁶ Fatma Varış, "Müfredat Kavramı ve Müfredat Programı", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 22, İstanbul, 1954, s. 30.

²⁶⁷ Fatma Varış, "Eğitimde Eğilimler", *11. Bilim Kongresi, TÜBİTAK, Fen Seksiyonu, Kongre Kitabı*, Ankara, 1973, s. 76.

²⁶⁸ A.g.röportaj.

üniversiteye öğrenci hazırlayan ortaöğretim kurumları, yani meselenin kökeni ihmal edilmektedir.²⁶⁹

4.1.2. Üniversiteler

İstiklal Savaşı'nın büyük zafer heyecanı, her sahada, genç ve zinde bir Türkiye'nin varlığını gösteren yeni eserleri meydana getirmesini sağlamıştır. Devrimin getirdiklerinin, toplumun her ferdi tarafından anlaşılabilir ve yaşamsallaştırılabilir bir hal alması, Türk devletinin ve milletinin çağdaş standartlara ulaşması için bilim yuvalarını kurmaya mutlak ihtiyacı olmuştur. Bu anlayışla eskiden Darülfünun olarak adlandırılan merkezi 1933 yılında üniversite reformu ile son halini almıştır.²⁷⁰ Varış, Cumhuriyetle birlikte üniversite sayısının hızla arttığının altını çizer. 1925 yılında açılan Ankara Hukuk Fakültesi'ni demokrasinin gelişmesi ve rejimin güç kazanması için önemli bir adım olarak görür. Daha sonra açılan Yüksek Ziraat ve Veteriner Enstitüsü ve milli kültürün ana kaynaklarını ortaya çıkaracak olan Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni aynı çerçevede değerlendirir.²⁷¹ Kurulma çalışmaları sırasında ve bu hale gelmesinde önemli katkıları olan Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin Fatma Varış'taki yeri ise elbette çok özeldir. Bu fakültenin, diğer eğitim fakültelerinin inşasında da bir model olduğunu unutmamak gerekir.

Fatma Varış, bilim yuvası olan üniversitelerin aynı zamanda toplumun aynası olduğunu, toplumsal kalkınmanın motor gücü konumuna sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Üniversitelerin ülke çapında yayılması, önemli bir faaliyettir. Nitekim, Türk Devrimi'nin öncüsü Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1937 yılında Meclis açış konuşmasında, geri kalmış olan Doğu illerinde üniversitelerin kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu proje ile hem Doğu illerinin ihtiyaç duyduğu yüksek kültür merkezleri kurulmuş olacak, hem de komşu devletlerin ilim ve fikir hareketleriyle bir irtibat kurulmuş olacaktır. Jeopolitik konumu itibari ile Doğu'dan ve güneyden gelen kültür akımlarının yolu üzerindeki Türkiye feyiz alınacak bir merkez olacaktır. Atatürk Doğu'da kurulacak üniversitenin Van Gölü kenarında kurulmasını

²⁶⁹ A.g.röportaj.

²⁷⁰ Fatma Varış, "Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Bir Kaç Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1974, s. 60.

²⁷¹ A.g.röportaj.

işaret ederken Türk inkılâbının komşu Asya devletlerine ve İslam âlemine nüfuz etmesini mümkün kılacak bir hareketi de beraber düşünmüş ve tarihte de olduğu gibi üniversitenin kapsamlı etki alanlarını hesaba katmıştır. Bu projeye Atatürk bütün Doğu'yu bir kültür sitesi haline getirmeyi hedeflemiştir.²⁷²

Varış, Atatürk'ün, üniversitelerin kurulmasının zorunlu olduğuna yönelik görüşlerini şu şekilde belirtir: "Okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayabilecek ve anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fertleri ve kurumları yaratmak... İşte bu önemli umdeleri, işaret ettiğim doğrultuda Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir" der.²⁷³

Varış her ne kadar, üniversitelerin ülke çapında yaygınlaştırılması fikrini savunsa da, altyapısı olmayan yerlere, popülist politikalar izlenerek üniversite kurulmasına da karşıdır. Ona göre, bu tür üniversiteler, "bir tabela üniversitesi" olmaktan öteye gidemezler ve yetiştirdiği öğrenciler de gelişmiş ülkelerle kıyaslanamayacak kadar zayıf olurlar.²⁷⁴

Varış'ın üniversiteler konusunda dikkat çektiği bir başka konu, özerkliktir. O, 1946 yılında kabul edilen "*Üniversiteler Kanunu*" ile üniversitelerin gelişiminde önemli bir adım atıldığını düşünmektedir. Ona göre, gerek bütçesi gerekse öğretim ve yönetim açısından üniversitelerin özerkliğini içeren bu son derece önemli yasayla, Yüksek okulların Milli Eğitim Bakanlığı ile olan sıkı bağının büyük ölçüde kaldırılması sağlanmıştır. Ancak ne yazık ki bu adım devam ettirilememiş ve Hasan Ali Yücel'den sonraki Milli Eğitim bakanları üniversitelerin özerk yapısını değiştirmişlerdir. Bugün geline nokta üniversitelerin özgür olduğunu, siyasetin etkisi dışında olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bu üzücü bir durumdur. Zira her türlü etkiden uzak, özgür düşüncenin var olmadığı üniversitelerin bilime ciddi bir katkısının olacağını düşünemeyiz.²⁷⁵

²⁷² A.g.röportaj.

²⁷³ Fatma Varış, "Üniversitenin Değişen Fonksiyonu Ve Bir Kaç Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1974, s. 61.

²⁷⁴ A.g.röportaj.

²⁷⁵ Fatma Varış, "Türkiye'de Yüksek Eğitimin Görünümü", *Avrupa Konseyi Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi, Tarabya Toplantısı - Paris 1971, Bildiri Kitabı*, s. 354.

Varış üniversitelerin içinde bulunduğu olumsuz koşulların en önemlilerinden birinin de ortaöğretim kurumlarının yetersiz ve birlikten uzak olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre meslek liseleri, üniversiteye öğrenci hazırlayan kurumlar değildir. Fakat meslek liselerine giden öğrencilerin üniversite öğrenimi görmek istemeleri ve alanları dışında öğrenim görmelerinin engellenmesi gerekmektedir.²⁷⁶ Onun bu konudaki fikirleri, “*Eğitimde Birlik*” başlığı altında ele alınacaktır.

4.1.3. Eğitimde Birlik

Osmanlı imparatorluğunun son yıllarında geleneksel, dine dayalı uhrevi eğitim veren medreseler yanında akli ilimlere yer veren mektepler açılmış; fakat medreseler de varlığını devam ettirmiştir. Bu farklı okullar toplumda farklı yaşam felsefesine sahip farklı güç odakları oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilânıyla birlikte, eğitim sistemindeki dağınıklığa son vermeye dönük çok ciddi adımlar atılmış olmasına rağmen 1940’lardan itibaren, mektep-medrese ikileminin, farklı ad ve biçimler alarak paralel alt sistemler halinde yeniden canlandırıldığı görülmektedir. İlk, Orta, Lise paralelinde Kur’an kursu, İmam Hatip liseleri bu bağlamda atılan yanlış adımlar olmuştur. Varış’a göre, özellikle orta öğretim düzeyinde bu paralellik adeta bir rekabete dönüşmüştür. İmam Hatip Lisesi mezunları, kendilerini normal lise eğitimi gören bireyler olarak görmektedirler. İmam hatiplerin bir meslek okulu mu -ki bu amaçla kurulmuşlardır-, yoksa yüksek eğitime öğrenci hazırlayan kurumlar mı olduğu konusu açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu konu milli eğitim sistemi yönünden olduğu kadar imam hatip liselerine devam eden öğrenciler açısından da önemlidir. Amaçta birleşen kurumların programları ve tabelaları da birleşir. Amaç ve işlev yüksek öğretimse, program ve adlarda birliğe gidilmesi sağlıklı bir gelişme olacaktır. En azından istihdama yeter bir sayının üstünde kalacak kurumlar için bu gerçekleşmelidir.²⁷⁷

Varış’a göre, orta öğretim genelde bir ortak kültür kurumunda alınır. İş gücüne ihtiyaç duyulan alanlarda, bu ortak kültüre ek olarak beceriye dönük etkinliklere yer verilir. Bu itibarla, özellikle orta eğitimde görülen ikilem, yerini, bütün çocuklarımızın almaları gereken kültürde ortaklık, becerilerde zenginlik sunan programlara

²⁷⁶ A.g.röportaj.

²⁷⁷ Fatma Varış, “Eğitimde Eğilimler”, 11. Bilim Kongresi, TÜBİTAK, Fen Seksiyonu, Kongre Kitabı, Ankara, 1973, s. 76.

bırakmalıdır. Bu, toplum değerlerinin gelecekte eğitim eliyle dağılmaması için önem taşımaktadır.²⁷⁸

4.1.4. Eğitim Fakülteleri

2. Dünya Savaşı, yirminci yüzyıla damgasını vuran önemli bir süreçtir. Bu süreçten sonra iki kutuplu bir hal alan dünya, büyük bir siyasi ve ekonomik çekişme içerisine girmiştir. Dengeleri değiştirecek en önemli silah eğitim olmuştur. Avrupa'da savaştan sonra ölen öğretmenlerin yerini doldurmak, okul çağına gelen çocukların öğrenimlerini sağlamak, öncelikli hedef olmuştur. Bu bağlamda öğretmenlerin üniversitelileşmesi kararı alınmıştır.²⁷⁹ Eğitimin kalitesini artıracığı kesin olan bu uygulamayı takip eden eğitimcilerimiz ülkemizde de uygulama kararını almışlardır. Son derece çağdaş görüşlere sahip olan Varış da öğretmenleri daha iyi şartlarda yetiştirmek için eğitim fakülteleri açılması konusunu ele almış ve desteklemiştir.²⁸⁰

Varış, öğretmek için önce yeterince bilgi sahibi olmak gerektiğinin altını çizmektedir. Bilginin yüksek verilerinin ise üniversite ve yüksekokullarda kazanılabildiğini söyleyen Varış, öğretmenlerin her açıdan daha iyi eğitilmeleri için üniversitelerde öğretim görmeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁸¹

Varış, öğretmen ve eğitimci yetiştiren öğretmen liselerindeki başarılı öğrencilerin eğitim fakültelerine girmeleri gerektiğini savunmakta; aksi takdirde, bu fakültelerden istenilen ölçülerde verim alınamayacağını savunmaktadır.²⁸² Çünkü öğretmenlik dünyanın en zor mesleklerinden biridir ve iyi bir öğretmen yetiştirmek, belirli bir yaş seviyesinin üzerine çıkmış öğrencilerden oluşan ve 4 yıllık bir süreyi kapsayan yükseköğretimle sınırlandırılmaz.

²⁷⁸ A.g.röportaj.

²⁷⁹ A.g.röportaj.

²⁸⁰ Fatma Varış, "Türkiye'de Yüksek Eğitimin Görünümü", *Avrupa Konseyi Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi, Tarabya Toplantısı - ,Paris 1971, Bildiri Kitabı, s. 351.*

²⁸¹ Fatma Varış, "Eğitim Yoluyla Davranış Değiştirme : Kuram, Deney, Uygulama", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 1984, s. 46.*

²⁸² Fatma Varış, "Genç Öğretmen ve Eğitim", *Tedrisat Mecmuası, Sayı 46, İstanbul, 1964, s. 13.*

Varış, başta Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi olmak üzere bütün eğitim fakültelerinin, ülke genelinde milli eğitime büyük katkıları olduğunu düşünmektedir. Ancak, emekli olmadan birkaç yıl önce yaşanan iki olayın, üniversitelerin bütün bölümlerinde olduğu gibi eğitim fakültelerinde de bilim ve yayın yaşamını olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, Turgut Özal iktidarı döneminde profesörlük payelerinin kolayca dağıtılıvermesidir. Varış'a göre bu bir çökertme hareketidir. İkinci olay ise üniversite öğretim üyelerinin ve yardımcılarının maaşlarında artış yapmak yerine, ders saati başına ücret politikasının uygulanmasıdır. O, bu durumun araştırma, yayın, okuma ve inceleme etkinliklerini durgunlaştırdığını, hatta azalttığını ileri sürmektedir.²⁸³

4.1.5. Öğretmenler

Fatma Varış, eğitimin her kademesinde görev almış ve büyük bir özveriyle çalışmıştır. Türk Devrimi'nin getirdiklerinin ulusun her ferdine yayılmasında ve yaşamsallaşmasında önemli görevler üstlenmiş bir insandır. İşin içinden gelen bir kişi olduğu için, yapmış olduğu saptamalar tutarlı ve gerçekçidir. Bu bağlamda onun öğretmenleri nasıl değerlendirdiği ve öğretmenlere bakış açısını da ele almak gerektiğini düşünüyoruz.

Atatürk'ün öğretmenlere yönelik söylediği "*Yeni nesli, cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, siz yetiştireceksiniz! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır*" ifadesi Varış'ın öğretmene bakış açısının da temel noktası niteliğindedir. Bunun yanında öğretmenin çalışma koşulları ve yetişme şartları onun için son derece önemli noktalar.²⁸⁴

Varış, öğretmenin kılavuzluk vazifesini yapmaya müsait şartlar içinde çalışması gereğine inanır. Hele demokrasinin temiz havasında, tam bir fikir ve vicdan hürriyeti içinde, yurdumuzun henüz okula kavuşamayan daha binlerce çocuğa kültürün ışığını

²⁸³ A.g.röportaj.

²⁸⁴ A.g.röportaj.

götürecek olan öğretmenlerin, bu vasıflara sahip olmalarına eskisinden daha fazla dikkat etme zamanının geldiğini vurgulamaktadır.²⁸⁵

Varış, başlıca davalarımızdan birinin "*öğretmen*" meselesi olduğunu belirtir. Çünkü bir milletin iyi yetişmiş, çağdaş düşünebilen öğretmenleri olmadıktan sonra, milletin istediği kadar güzel okullar, laboratuvarlar, atölyelere sahip olmasının yeterli olmadığını; iyi öğretmensiz bir toplumun kaptansız gemiye benzediğini ileri sürmektedir. Varış, öğretmenin vazifesinin sadece ders vermek, çocuğun zihni eğitimine yardım etmek değil, aynı zamanda derslerin yanında çocuğun karakterine, ahlakına, vicdanına ve ruhuna olumlu tesir yapan bir rehber olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁶

Varış, öğretmenlik mesleğinin belli bir otoriteye ve saygınlığa sahip olduğunu ve bunun daima korunması gerektiğine inanır. Atatürk'ün öğretmene olan saygısını örnek vererek, öğretmenin bu saygınlığının farkında olması gerektiğinin altını çizerek, Mareşallik rütbesini, dünyanın en değerli meydan muharebesinde kazanan Atatürk'ü, yüksek rütbeyi taşıırken de içinden yetiştirdiği Harp Okulu'nu ziyaret ettiği zaman öğrenci sıralarında oturmuş olarak gördüğümüzü, yine Atatürk'ün öğretmenlerin önünde konuşurken "*Asıl zafer sizin eseriniz olacaktır*" diye ses verdiğini dikkate sunmuştur.²⁸⁷

Varış, öğretmeni öğrenci karşısında her gün teftiş gören ve imtihan olan insan olarak görür ve eğitim sektöründe öğretmenliğin esas olduğuna; hangi kademedede bulunursa bulunsun her idarecinin kendini öğretmen olarak kabul etmesi gerektiğine işaret eder.²⁸⁸

Varış, büyük Alman şairi Goethe'nin öğretmenler hakkında "*Okul âleminin kutsal yapısı içinde öğretmenin kaderi, ebedi olarak öğrenci kalmaktır*" sözüne hayatı boyunca sadık kalmış bir eğitimci olarak, öğretmen adaylarına bu hayat felsefesinin aşılması gerektiğine gönülden inanmakta ve şiddetle savunmaktadır. Varış, her devrin yeni bir okul düşüncesi ve yeni bir öğretmen tipi olduğunu, böyle olmasaydı bu

²⁸⁵ A.g.röportaj.

²⁸⁶ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 12-13.

²⁸⁷ Varış, a.g.e., s. 28.

²⁸⁸ Fatma Varış, "Milli Eğitim Sistemimizdeki Problemlerin Üniversiteye Akseden Yönleri", *Üniversite Sorunları İnceleme Komisyonu Raporları*, Ankara Üni., 1968, s. 90.

güne gelinemeyeceğini belirtir. Kant'ın eğitim üzerindeki düşüncelerinde de belirttiği gibi Varış, öğrencilerini bugün için değil aynı zamanda yarının gerçekleri için de eğitilmesi gerektiğini, öğretmenin daima bir gelişim içinde olmasına, güncel konulara ve toplumsal olgulara duyarlı olması gerektiğine inanır.²⁸⁹

Varış, öğretmenin bütün ömrü ve tasası kendi çocuğundan çok başkalarının çocuklarını yetiştirmekle geçtiğini; analar ve babalar bu yetişmenin hazzını ve neşesini bir kelime ile mürüvvetini görerek mesut olurken; öğretmenin çok defa bundan da mahrum kaldığını belirtir.²⁹⁰ Varış, öğretmenlikle partizanlığın asla bir arada bulunmaması gerektiğine inanmaktadır. Memleketimizin kültür davasının milli olduğuna ve bu ülkede yaşayan her ferdin müşterek malı olduğuna ve konunun tıpkı şerefli Türk ordusu gibi, her türlü siyasi cereyanların dışında ve üstünde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Öğretmenliği, tanrı sanatı olarak nitelendirmektedir. Öğretmenin, etrafına halkalaşan öğrencilere zengin, fakir, güzel, çirkin, zeki veya daha az zekâlı olmaları bakımından emek verme ayırımı yapmasının mümkün olamayacağına inanır. Çünkü öğretmeni, kendisini ülkesinin milli ve manevi menfaatlerine adanmış yüce bir değer olarak ifade eder.²⁹¹

O, öğretmenliğin kutsiyetini, her şeyden önce hür vatandaşları ve yarının şahsiyetlerini yetiştirecek bir rehberliğin manevi mesuliyetini yüklenmiş olmasından kaynaklanmakta olduğunu düşünür. Bir vatandaş ve bir insan olarak tabi ki öğretmenin de bir dünya görüşü, çevresinin ve memleketinin meselelerine karşı, davranış ölçüsü olacaktır. Ancak öğretmenin ne karşısındaki çocuklardan ne de onların ana ve babalarından, kendi siyasi fikirlerini benimsemelerini istemez. Onların da ancak kendi takdir ve değer ölçüleri ile sahip olacakları bir siyasi düşünceye sahip olmalarına elinden geldiği nispette yardımcı da olmaya çalışır.²⁹²

Varış'a göre öğretmen, demokratik rejimlerde yetişen nesillerin siyasi eğitimi ile de görevlidir. Ancak bu eğitimin hürriyet esaslarından uzaklaşmadan ve vatandaşlık eğitimi ile çatışmalara sürüklenmeden verilmesi gerektiğini belirtir. Ancak böyle olması halinde müşterek manevi varlığımıza yararlı olabileceğini, yoksa her partinin

²⁸⁹ Varış, *a.g.m.*, s. 52.

²⁹⁰ *A.g.röportaj*.

²⁹¹ Fatma Varış, "Mukayeseli Bir İnceleme", *Okul ve Öğretmen*, Sayı: 9, İstanbul, 1964, s. 14.

²⁹² Fatma Varış, "Eğitim ve Öğretimde Zıt Görüşler", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 27, İstanbul, 1955, s. 22.

kendi benlik hesapları için ayrı ayrı tarlalar sürmeğe ve bunun sonucunda da birleştirici unsurların ortadan kaldırmaya sebep olabileceğini ifade eder.²⁹³

"Sadece emirlerle ve yukarıdan gelme direktiflerle netice alınamayacak bir saha varsa, o da kültür ve eğitim işleridir" diyen Varış, eğitim kurumlarına giren partizanlık ve bölücülük faaliyetlerinin, eğitimin "tuğla kalıpları" gibi görülmesine neden olacağını, oysa eğitimin hiçbir zaman kalıplar içine alınmaması gerektiğini söyler.²⁹⁴ Her koşulda çağdaş ve laik bir eğitimi savunan Varış, Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konular üzerinde önemle durulduğuna inanır. Ancak çok partili hayata geçildikten sonra, partilerin yanlış uygulamaları sonucunda, öğrenciler ve öğretmenler arasında ayrılıklar yaratıldığını, ülke eğitiminin zarara uğradığını, gençliğin geleceğinin tehlikeye düştüğünü belirterek, eğitim ve siyasetin bir arada bulunamayacağını kesin bir tavırla dile getirir.²⁹⁵

Varış, Goethe'nin "Öğretmen kendini ebedi öğrenciliğe veren insandır" sözünü hatırlatarak, bu öğrencinin yaşamını idame ettirebilmesi ve kendinden beklenenleri yapabilmesi için ekonomik olarak bağımsız olması gerektiğini belirtir. Öğretmenin devamlı okumaya ve kendi kendini yetiştirmeye ihtiyacı vardır diyen Varış, okumanın öğretmenlik mesleğinin sonu gelmeyen gıdası olarak görür. Ayrıca yüzlerce çocuğu yetiştirirken öğretmenin de bir yuvası, yetişmesini istediği çocukları, bakacak, yardımına koşacak yakınları olduğunu tüm bunları problemsiz bir şekilde yapabilmesi için de ekonomik olarak bağımsız olması gereğinin önemine dikkat çeker.²⁹⁶ Kendi ifadesiyle: "Yaşama gücünün daraldığı, geçim zorluklarının kapıyı, bacayı sarmaya başladığı yerde maarifin yükseltilmesi değil mevcut kudretinin idamesi bile tehlikeye düşebilir. Öğretmenlerin durumlarını arka plana bırakan memleketler ise böyle bir tehlikeden asla kurtulamazlar" der.²⁹⁷

Öğretmenlerin ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya kalmalarının, beraberinde eğitimde de problemler meydana getireceğini düşünen Varış, devletin bu soruna çözüm bulamaması durumunda zaten sorunlar içerisinde ve ağır aksak işler bir hale gelmiş

²⁹³ Fatma Varış, "Genç Öğretmen ve Eğitim", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 46, İstanbul, 1964, s. 18.

²⁹⁴ A.g.röportaj.

²⁹⁵ Fatma Varış, "Eğitim ve Öğretimde Zıt Görüşler", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 27, İstanbul, 1955, s. 28.

²⁹⁶ Fatma Varış, "Genç Öğretmen ve Eğitim", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 46, İstanbul, 1964, s. 18.

²⁹⁷ A.g.röportaj.

eğitim sisteminin çok daha kötü bir hale geleceği kanaatindedir.²⁹⁸ O, öğretmenlerin ücretlerinde iyi bir iyileşme sağlanmadığı takdirde sadece geçim derdiyle uğraşacak olan öğretmenin kendini yenileyip geliştiremeyeceğini, bunun da toplumun manevi dokusuna zarar verebileceğine işaret etmiştir. Öğretmenlerin ekonomik problemler altında ezileceği, bunun da onun özgürlük alanını daraltacağını ve bunun sonucunda toplumda son derece üstün olan saygınlığının ve otoritesinin sarsılacağına kanaat getirmektedir. Toplumun aynası, geliştiricisi ve örnek alınacak insanı olan öğretmenin hak ettiği yaşam standartlarına bir an önce kavuşturulmasının toplumun yararına olacağını belirtir. Ona göre öğretmen maaşlarının, bir doktor ya da mühendisin ücretleriyle paralel olması gerekir.²⁹⁹

4.1.6. Öğretmenlerin Yetiştirilmesi

Fatma Varış, öğretmen yetiştirme işinin birinci planda öğretmenliğe saygı gösterme ve göstertme işi olduğuna inanır. Daha açık bir ifade ile eğitim davalarına toptan önem verme, bu milletin kaderinin kudretli öğretmenler elinde yükseleceğine inanma ve buna göre davranma işi olarak görür. O, öğretmen yetiştiren okulların sayısının sadece artmasının çok fazla anlam ifade etmediğini, önemli olanın, bu okullardan yetişecek öğretmenlerin niteliği olduğuna dikkat çekmektedir.³⁰⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da öğretmen okullarının seviyesinin yüksek öğretim seviyesine çıkarıldığını belirten Varış, bizde de öğretmen yetiştiren okulların kalitesinin o seviyeye çıkarılması gereğine inanmıştır. Eğitimde bilimselliğin ve çağdaşlığın esas olduğunu, tüm kurumların bunu ilke olarak benimsemesi ve buna harfiyen riayet etmesinin zorunlu olduğunu, aksi takdirde öğretmenlerin şekilci hale geleceğini, bilimsellikten uzaklaşacağını ve bunun da toplumumuzun geleceği için tehlike oluşturduğunu söyler.³⁰¹

Varış, öğretmen yetiştirilirken göz önünde bulundurulması gereken özellikleri şöyle özetlemiştir: *"En başta öğretmen laik ve çağdaş bir dünya görüşüyle*

²⁹⁸ Fatma Varış, "Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 77.

²⁹⁹ *A.g.röportaj*.

³⁰⁰ Fatma Varış, "Genç Öğretmen ve Eğitim", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı 46, İstanbul, 1964, s. 21.

³⁰¹ *A.g.röportaj*.

*donatılmalıdır. Bilimi her şeyden üstün tutan, idari ve akademik konularda kendine yetebilen bir disiplin anlayışı içerisinde eğitilmelidir. Günün koşullarına uygun, aktif öğretim metotlarını kullanabilme becerileri arttırılmalıdır. Öğretmenler sadece öğretim işini gerçekleştiren kişiler olmamalıdır. Öğretmen adaylarına, görev yapacakları okullarda sosyal faaliyetlere etkin bir şekilde katılmaları ve okul aile birlikleri gibi teşkilatları yönetebilmeleri için de demokrasi bilinci verilmelidir" der.*³⁰²

4.1.7. Köy Eğitimi

Kurtuluş Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal, "*Halk egemenliğine dayalı, tam bağımsız, çağdaş bir devlet*" parolasıyla yola çıkmıştı. Gerici güçlerin idam fermanlarına, dinci ayaklanmalara karşı yenilikçi ulusçu süreç köylüsü, bürokrati, eşrafiyla emperyalizme karşı ilk bağımsızlık savaşını kazanmıştır. Ama tam bağımsız, çağdaş bir toplum yaratmanın, düşmanı denize dökmekten çok daha zor olduğu bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü o dönemde ülke ortaçağ koşulları içerisindeydi ve iki yüzyıldan beri kendini yenilemeye çalışan Osmanlı Devleti, bilimsel, teknolojik, kültürel gelişmelere ayak uyduramadığı için yıkılmış; geriye saltanat ve hilafet, ipotek altında bir ekonomi, Cumhuriyetle bağdaşmayacak bir hukuk ve eğitim sistemi kalmıştı. Bu kötü şartlar içerisindeki halkımızın birer yurttaş haline getirilmesi zorunluluk olarak ortaya çıkmıştı.³⁰³

"Bu memleketin asıl sahibi ve toplumumuzun ana ögesi köylüdür. Bu köylüdür ki bugüne kadar eğitimden yoksun bırakılmıştır" diyen Atatürk, izlenmesi gereken politikanın köylünün cehaletten kurtarılması olduğunu, çocuklarımızı toplumsal ve ekonomik yaşamlarında verimli, başarılı kılabilmek için gerekli bilgi ve becerileri, iş içinde, iş vasıtasıyla verme yönteminin eğitim sistemimizin temeli olduğunu eklemiştir.³⁰⁴

İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) nüfusumuzun %80-%90'ı gibi en büyük bölümünü oluşturan köylülerin eğitim olanaklarına kavuşturulması en

³⁰² A.g.röportaj.

³⁰³ Hıfzırrahman Raşit Öymen, "Köy Enstitüleri- Köy Öğretmen Okulları-Köy Kolejleri", *Eğitim Hareketleri Dergisi*, Cilt: 5 ,No: 55-56, Ankara, 1959, ss. 3-7.

³⁰⁴ Öymen, a.g.m., s. 6.

önemli konu olarak ele alınmıştır. Bu kongrede alınan kararlara göre, köylerde okulun, köy ekonomisine doğrudan bir katkısı olması gerektiği, bunun için de yalnız bilgi verilen bir yer değil, küçük bir tarımsal işletme olarak çalıştırmayı da ön görüyordu. Böylece köy gençleri çağdaş teknikler alanında beceri sahibi olarak yetişecek, aynı zamanda öğretmen ve okul giderlerinin bir bölümü de bu yolla karşılanabilecekti.³⁰⁵

Varış'a göre, köylümüzün eğitim düzeyi, yaşam standardı aynı zamanda ülkemizin gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Köylerin kültür hayatı yönünden yüzyıllardır ihmal edildiğini ve bir köşeye atıldığını düşünen Varış, köylerin geçmişten beri bürokrasi ve siyasetçiler tarafından sadece vergi alınabilecek, oy alınabilecek birer yer olarak görüldüğünü, köylüye insani statü kazandırmak için hiçbir şekilde çaba sarf edilmediğini ifade etmektedir.³⁰⁶

Varış, köy eğitiminin gelişmesi için şunları önermektedir: *"Köy okulunun köy fertlerini eğitmesi yanında, sosyal anlamda da birçok kazancı olacaktır. Köy dernekleri, köy odaları, sohbetler, köy düğünleri ve türlü şekildeki temsilleri gibi kendi toplum hayatına dayanan törenler ve kuruluşlar dışında, köy halk odaları, sağlık merkezleri, türlü adlarla hareket getirilen teknik ve kültür kursları, köyü sosyal ve kültürel anlamda güçlendirecektir. Kendi hayat şartları içinde karşılaştıkları afetler, sel ve deprem, yangın gibi tabii ve sosyal afetlerle ve hatta çekirge, yaban domuzu gibi zararlı hayvanlarla mücadele gösterdikleri müşterek heyecanlar ve yardımlaşma örneklerinden faydalanılarak, sosyal alanda köyün dışına da yayılan birlikler kurarak, köyün manevi dünyasını geliştirecek her türlü faaliyetlerle köy okul ve öğretmenleri ilgilenmeli ve bu istikamette rehberlik edecek tipte örnek okullar da meydana getirilmelidir. Köy sanatları, halk müziği, koşmalar, halk oyunları, sportif yarışmalar, bu özellikteki kuruluşların faaliyet planında yer almalıdır. Fakat her biri devamlı irtibat isteyen bu çeşit faaliyetlere rehberlik edecek sanatkâr ruhlu elemanların yeteri kadar yetiştirilememiş bulunması, öte taraftan okul anlayışının sadece okuma-yazma çarkı içinde dönüp dolaşması gibi sebeplerle, köy okulu bu alanda şehir okulları kadar da, toplum hayatını işleyememiş durumdadır. Oysa ki köy okulu, topluluk ölçüleri bakımından şehir okulunun üstünde bir takım özellikleri de içinde taşımaktadır."*³⁰⁷

³⁰⁵ A.g.röportaj.

³⁰⁶ Fatma Varış, "Eğitim ve Öğretimde Zıt Görüşler", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 27, 1955, s. 22.

³⁰⁷ A.g.röportaj.

Varış, öğretmen yetiştiren kurumlarımızda mevcut köy okulu teşkilatına, köy bilgisine, köylü konuşmalarına, hatta yer yer öz Türkçe ile anlaşma güçlüklerine temas eden konular da olmak üzere hemen hemen hiç ele alınmadığını ve bu yüzden çoğu genç öğretmenlerin, gittikleri yerlerde büyük uyumsuzluklar yaşadıklarını belirtmiştir.

308

Varış, köy okullarının mutlaka teşkilatlanması gerektiğine ancak bu esnada dikkat edilmesi gereken üç önemli hususun olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlar: köylerin de şehirler gibi eşit seviyeye gelmesini sağlamak, köyleri kendi hizmet alanları doğrultusunda kuvvetlendirmek, köy insanına vatandaş olma bilinci vermektir. Varış, bu teşkilatların kurulması görevinin öğretmenlerde olduğunu söyler.³⁰⁹

Varış, İsmet İnönü'nün, Beşinci Kurultay'ı açarken Milli Eğitimin milli bir mesele haline gelmiş bulunduğuna şu sözleriyle dikkat çekmiştir. "*Kati olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini ve maişetini (geçinme) daha yüksek bir dereceye vardırıdığımız gün, milletimizin her sahada kudreti bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır.*"³¹⁰

Fatma Varış, köy okulunun şehirden arta kalmış bir okul olarak algılandığını, farklı yaştaki ve seviyedeki çocukların bir dershaneye doldurulup tek öğretmen eliyle onlara sadece okuma yazma ve hesap öğretmek, bir iki şarkı söyletmek orta çağ şehir okullarının manzarasından farklı bir şey olmadığını belirtir. O, "*Köy okullarımızda bu şehir kopyacılığına son vermek lazımdır*" demektedir. Varış'ın bütün bu fikirleri ve sözleri Köy Enstitülerine işaret etmektedir. Bu bağlamda köy enstitülerini ayrı bir başlıkta ele almayı daha doğru buluyoruz.

4.1.8. Köy Enstitüleri

Köy Enstitülerinin kurulmasından yaklaşık 2 yıl sonra Varış, MEB'nın dış ilişkiler bölümünde görevlendirilmiş ve bu vesileyle de Köy Enstitülerine yönelik özellikle Güney Amerika ülkelerinin yoğun ilgisine bizzat şahit olmuştur. İşte biz de

³⁰⁸ A.g.röportaj.

³⁰⁹ A.g.röportaj.

³¹⁰ A.g.röportaj.

hem bu önemli görevinin getirdiği avantajlar, hem de Türk eğitim camiasındaki özel konumu sebebiyle Varış'ın Köy Enstitüleri konusundaki fikirlerini almak istedik.

Fatma Varış, Köy Enstitülerinin Türk eğitim tarihindeki en büyük atılımlardan biri olduğunu düşünmektedir. Ona göre, o dönemde Türkiye'de görülen idealizm atmosferinin köy gençlerine de yansıtılmasını sağlayan bu okullar, uyguladığı yöntemler ile nüfusun o dönemde %70'ini oluşturan kırsal kesiminde okuma, öğrenme, hizmet ve yaratıcılığın ortaya çıkarılmasında çok önemli bir etken olmuştur.³¹¹

Varış'a göre, köy enstitülerinin amacı, çok kültürlü bir ulusun kırsal kesimde yaşayan bireylerini geleneksel kültür özelliklerini yitirmeden, insanca bir yaşam düzeyine ulaştırmaktır. Köy Enstitüleri'nin verdiği mezunlar, köye özgü bir yaşam tarzının, "imece" gibi kendi içinden çıkmış yöntemlerini, köylerde yeni bir işlerliğe kavuşturacaklardı. Aydın köy öğretmenleri, köy çocuğunu eğittikleri kadar, yokluk içindeki köylünün kendi yapılarını, okulunu, elektrik santralini, su tesisatını, ışıklerini, kanalizasyonunu, yolunu kendi eliyle kurmasına yardımcı olacaklardı.³¹²

Varış'a göre, en verimli dönemleri olan 1940-1946 arasında Köy Enstitüleri, kırsal Anadolu insanı için açılan etkin bir uygarlık penceresi olarak hem köy öğretmeni sayısında büyük bir artış kaydettirmiş, hem de Türkiye'de "*Köylü Aydın*" olarak tanımlanabilecek yeni bir yazar/ozan/öğretmen kuşağının doğmasına, bu kişilerin yazın alanında çeşitli ürünler vermesine olanak sağlamışlardır³¹³

Varış, Köy Enstitüleri'nin, tasarlandığı gibi köyde kalkınma ortamını hızlandıracak birer kültür ve işletme merkezi olma işlevini başarıyla yerine getirdiğine inanmaktadır. Kurulan Enstitüler, devlet kurumlarının köy ve köylü ile olan ilişkisinin artmasına sebep olmuş, köy çocuklarının yüksek öğretim kurumlarında okumalarının önünü açmış, Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımlarının köylü tarafından da benimsenmesi mümkün olmuştur.³¹⁴

³¹¹ A.g.röportaj.

³¹² A.g.röportaj.

³¹³ A.g.röportaj.

³¹⁴ A.g.röportaj.

Bilindiği üzere, bütün bu olumlu çalışmalara rağmen, Köy Enstitüleri varlığını günümüze değin sürdürememiş, çok partili hayata geçiş ile (1946) birlikte özgünlüğünü yitirmiştir. Varış, altı yıl içerisinde yapılanlar gözlemlendiğinde, halkın gücünün harekete geçmesi ile nelerin başarılabilceği ortaya çıktığını belirtir.

Sadece öğretmen yetiştirme kaygısıyla hareket edilmesinin, Köy Enstitülerinin kapanmasında etkili olduğuna inanan Varış'a göre, kuruluş amacı köye ve köylüye gelişme olanakları sağlamak olduğu halde, sadece devletin kadro ihtiyacını giderme düşüncesine saplanılması başlangıçtaki amaca ters düşülmesine sebep olmuştur. Köy çocukları, kendilerini eğitecek öğretim mekanizmasından yararlanamadıkları gibi, köy okulu tam demokratik gelişmeyi sağlayamamıştır.³¹⁵

Varış, yanlış yönetim anlayışları sonucunda, köy çocuklarını okutmak ve aynı köye öğretmen olarak göndermek amacıyla kurulan Köy Enstitüleri'nin kuruluş amacının dışına çıkıldığını belirtir. Mezun olan birçok gencin kendi köylerinden başka köylere gönderildiğini, bir köye birden fazla öğretmen verilerek, öğretmen istihdamında dengesizlikler oluşturulduğunu, bunun da eğitimdeki eşitlik ilkesinin ihlal edilmesine sebep olduğunu belirtir.³¹⁶

Varış, Köy Enstitüleri'nin bize özgü, ama dünya eğitimine katkı sağlamış eğitim kurumları olduğuna inanmaktadır. Kapanan bu kurumların ilk kuruluş döneminde düşünüldüğü gibi, lise düzeyini de aşmış çocukları da içine alacak ve çeşitli meslek becerilerini kazandıracak kurumlar haline veya daha yüksek seviyede düzenlenerek yeniden kurulabileceğini düşünmektedir. Zaten böyle kurumlara da ihtiyaç vardır. Çünkü ona göre, iletişim araçları ne kadar gelişirse gelişsin, hala kırsal kesimle şehirler arasında büyük farklılıklar vardır.³¹⁷

Varış'a göre Türk toplumu, geçtiğimiz yüzyılda iki büyük ve başarılı sivil örgütlenme gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri Kurtuluş Savaşı, ikincisi ise toplumsal kurtuluşu gerçekleştirecek olan Köy Enstitüleri örgütlenmesidir. Bunlardan ilki

³¹⁵ A.g.röportaj.

³¹⁶ A.g.röportaj.

³¹⁷ A.g.röportaj.

ideolojide ve siyasi anlamda tam bağımsızlığı, ikincisi ise eğitimde yücelmeyi sağlamıştır.³¹⁸

Fatma Varış'a göre, Köy Enstitüleri gibi kurumlar günümüzde de kurulabilir. Zaten buna gerek de vardır. Eski Köy Enstitüsü binaları restore edilerek eğitime açılabilir. Ona göre, ders içerikleri günümüz şartlarına adapte edilmeli ve sadece öğretmen değil; ara eleman yetiştirmek için de kullanılmalıdır. Bu okullarda su ve elektrik tesisatı, tarım, tarım teknolojisi gibi teknik dersler ve yüksek öğretime hazırlık dersleri verilebilir. Bu okullarda uygulanacak programlar yöresel özelliklere göre düzenlenmelidir. Fakat Fatma Varış, köy çocuğuna sadece köy öğretmenliği kısıtlamasının yapılmasının günümüzde doğru olmayacağı kanaatindedir. Yine ona göre, köy çocuklarına sadece öğretmenlik değil, ilgi duydukları meslekleri de açan programlar uygulanmalıdır.³¹⁹

4.1.9. Eğitimde Yabancı Uzmanlar

Varış, Birinci Dünya Savaşı içinde Almanya ile sıkı münasebetler üzerine bazı fakültelere getirilen Alman profesörlerine görev verilmişse de, bu çalışmaların Savaşın kaderi ile alakalı olduğu için verimli olmadığını belirtmiştir.³²⁰ Varış, Eğitim Fakülteleri'nin, öğretim elemanı açığını kapatmak isterken, yanlış bir uygulamaya gittiğini belirterek bu durumu sert bir dille eleştirmektedir. Zorunlu kalmadıkça yabancı öğretmenler yerine kendi insan kaynaklarından faydalanılmasının, her açıdan daha doğru olacağını belirtmektedir. Varış, 2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen Alman bilim adamlarının katkılarını her zaman takdir etmiş; ancak bu bilim adamlarından yeterince faydalanılamamasını ise eleştirmiştir.³²¹ Bu konudaki fikirlerini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

"Eğitim Fakülteleriyle ilgili tasarıda altı profesörlük düşünülmektedir ve bunların yabancı elemanlar arasından seçilmesi ileri sürülmektedir. Yeter sayıda yabancı profesör sağlamak bugünkü dünya ihtiyacı karşısında mümkün olamayacağı

³¹⁸ Fatma Varış, "Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1989, s. 75.

³¹⁹ A.g.röportaj.

³²⁰ A.g.röportaj.

³²¹ A.g.röportaj.

*gibi, bunların maksada yararlı olup olmadığı da ayrı bir konudur. Şimdiye kadar ki tecrübeler bunu göstermiştir. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin pedagoji dersleri için çağırılanlar arasında eser bırakmış ve etrafına tesir etmiş bir isim hatırlamak güçtür. Nitekim bu defaki kuruluş için Londra Üniversitesinden davet edilen mukayeseli eğitim Profesörü. A.C.Lauwerys, Ankara'daki temaslarında birinci sınıf bir otorite getirmediğimiz takdirde hiç yabancı getirmemeyi tavsiye ettiği gibi, başta eğitim tarihi olmak üzere bir kısım derslerin behemehal yerli elemanlar tarafından okutulmasını ileri sürmüş, hatta aşırı yabancı hayranlığı karşısında bizi haklı olarak tenkit de etmiştir.*³²² Çünkü eğitim, Atatürk'ün de belirttiği gibi "zemin ile mütenasıptır" ve bu zemin milli varlığımızla doğrudan doğruya ilgilidir. Öz dilde ifade ise temel bir unsurdur. Nihayet metot ve teknikler ve dünya milletlerinin eğitim durumlarını karşılaştırmak gibi konularda, yabancı elemanların zengin tecrübelerinden faydalanmak mümkündür. Bu ihtiyacı, aynı memleketleri tanıyan yerli elemanlar da metotlu çalıştıkları takdirde karşılayabilecek durumdadır.³²³

4.2. FATMA VARİŞ'IN EĞİTİM CAMİASINDAKİ YERİ

Fatma Varış'ın Türk milli eğitimine yaptığı katkılar son derece önemlidir. 60 yıllık aktif meslek yaşamı boyunca 5'i çeviri, 4'ü ortak yayın ve 7'si kendisine ait olmak üzere toplam 16 kitabı yayınlanmış; bu kitapların çoğu, defalarca baskı yapmıştır. "*Eğitimde Program Geliştirme*" ve "*Eğitim Bilimine Giriş*" kitapları halen eğitimciler açısından vazgeçilmez ana kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunun yanında yayınladığı yüzlerce makale ve çeşitli organizasyonlara sunduğu yüzlerce bildirisi ile son derece çalışkan bir bilim insanı portresi ortaya koymaktadır. Varış'ın çalışmalarında eğitimin durumu ve sorunları, eğitim psikolojisi ve eğitim programları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Fatma Varış'ın eğitim bilimine yaptığı en büyük katkılar, program geliştirme çalışmalarıdır. 1960'lı yıllarda başladığı bu tarz yayınlarla milli eğitim sistemimizin önemli bir eksiğini kapatmada önemli bir katkıya sahip olmuştur. Program geliştirme konusunda Fatma Varış'ın katkılarının daha iyi anlaşılabilmesi için bu alanda sivrilen

³²² A.g.röportaj.

³²³ Fatma Varış, "Eğitim ve Öğretimde Zıt Görüşler", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 27, 1955, s. 22.

Selahattin Ertürk ve Durmuş Ali Özçelik'e de değinmek yerinde olacaktır. Böylece üç eğitimcinin de program geliştirmeye bakış açılarını karşılaştırma imkânı bulabiliriz.

Program geliştirme sürecine, ürüne dönük bir bakış açısıyla yaklaşan Selahattin Ertürk, programı *bireyde kalıcı iz bırakacak bir değişime yol açmak üzere belli ilkelere göre düzenlenmiş "öğrenme yaşantıları"* olarak tanımlar.³²⁴ Ertürk'e göre düzenli eğitim durumlarını saptamak için işe, "program (yetişek) geliştirme programı" hazırlamakla başlanmalıdır. Daha sonra uzmanlar grubu *örnek hedefleri (davranışlar), örnek yaşantıları (eğitim durumları) ve örnek ölçme alet ve yöntemlerini* ortaya koymalıdır (kılavuz-kaynak kitap). Program geliştirme faaliyetlerinin esas hazırlayıcısı ve uygulayıcısı kılavuz-kaynak kitapla donanmış, "planlı denemecilik" rolünü benimsemiş öğretmendir.³²⁵

Durmuş Ali Özçelik "Öğretim Programı", "Öğretim Planı" ayırımına gider. Özçelik'e göre Öğretim Programı: *"özel hedefler ve bunları tanımlayıcı öge ve kritik davranışlar, bu öge veya kritik davranışları, bunların öğrenilmiş olup olmadığını ortaya koyacak test durumlarından"* oluşmaktadır. Öğretim Planı ise "bir öğretim programının belli bir öğrenci grubuna uyarlanması sırasında nelerin, hangi sıra ile nasıl ve ne zaman yapılacağını gösteren plandır". Öğretim programının uygulama için öğrencinin hazırbulunuşluk durumuna göre yeniden düzenlenmesi anlamına gelen Öğretim Planı'nın kapsamına yıllık plan, ünite planı, ders planı girer.³²⁶ Özçelik *öğretim programı-öğretim planı* ayırımıyla Ertürk'ün düşüncesini geliştirmiş, öğretmenin program içindeki bu çabasını belirginleştirerek öğretim planı çerçevesi içine almıştır. Böylece program geliştirme biri uzmanların, diğeri öğretmenlerin merkezinde yer aldığı birbirini tamamlayan iki süreç haline gelmektedir.

Fatma Varış ise program geliştirmeye süreç boyutunda, etkinlik yönünde yaklaşmayı tercih etmiştir. Varış'a göre program alanı, masa başında yazılı bir döküman hazırlama çalışması değil; kesintisiz ve sürekli bir program geliştirme sürecidir. Ona göre program geliştirme süreci okul dışı faaliyetleri, rehberlik hizmetlerini, öğretim bilgisinin tüm ayrıntılarını, epistemolojiyi, öğrenme teorilerini, metodolojiyi, öğretmen

³²⁴ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, İstanbul, 1995, ss. 95, 96.

³²⁵ Ertürk, *a.g.e.*, ss. 102 – 126.

³²⁶ Durmuş Ali Özçelik, *Eğitim Programları ve Öğretim*, Ankara, 1992, ss. 205 – 213.

faaliyetlerini, öğretmen faaliyetlerinin ve etkinliğinin değerlendirilmesini ve varılan sonuçlara göre daha uygun sonuçlara yönelmeyi içine alacak kadar geniş kapsamlı bir süreçtir. Bu kapsamlı özelliği nedeniyle, programı geliştirme amacına hizmet edecek örgütlenmenin "örgün bir strüktür" meydana getirmesi doğru olmaz. Bu amaç doğrultusunda merkez kuruluşta "merkez program komiteleri" kurulmalı; her Milli Eğitim Müdürlüğüne bir ya da daha fazla sayıda program geliştirme uzmanı verilmelidir. Varış'a göre bu sürecin başarısı tümüyle "uzmanlık, yönetim ve teftiş personelinin koordine liderliğine" bağlıdır³²⁷ Varış, program geliştirmeye, kılavuz-kaynak kitap ve öğretim planları gibi metinler üzerinde bir çalışma olarak bakmaz; ağırlığı süreci yönlendirecek merkezi bir örgütlenmeye verir.

Şimdi de ülkemizde program geliştirme çalışmalarında büyük yol kat edilen iki dönemi ele alarak Fatma Varış'ın Program geliştirme çalışmalarına etkilerini somutlaştırmaya çalışacağız. Sözü edilen bu iki dönem, 1950'li ve 1980'li yıllardır.

1950'li yıllarda program geliştirme çalışmaları Millî Eğitim Bakanlığı'nda ağırlık kazanmıştır. İlköğretim programları üzerinde yapılan bir dizi çalışmalar sonucu ortaya çıkan taslak program, 1953-1954 öğretim yılında Bolu ve İstanbul'daki deneme okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra 1954-1955 öğretim yılında ortaöğretim düzeyinde. İstanbul Atatürk Kız Lisesi Deneme Okulu Program Komisyonu tarafından taslak program hazırlanmış ve uygulanmıştır. Derslerin öğleye kadar sürdüğü, öğleden sonraların ise uygulama ve faaliyetlere ayrıldığı bu programların en dikkat çekici yanlarından biri, 2 saatlik ana derslerin hemen ardından resim, müzik, beden eğitimi gibi rahatlatıcı derslerin programa yerleştirilmiş olmasıdır. Böylece öğrencilerin bir sonraki ana derse zihinleri rahatlamış ve öğrenmeye daha hazır bir şekilde başlamaları sağlanmaktaydı. Yine öğrenmede öğrenciyi aktif hale getirmeyi amaçlayan uygulamalar da geliştirilen bu programların önemli bir parçasıydı. İstanbul ve Bursa'daki deneme okullarında geliştirilen ve uygulanmaya başlanan bu programlar, ülkemizdeki program geliştirme çalışmalarının öncüsü sayılmaktadır.³²⁸ Ancak bu çalışmaların devamlılığı sağlanamamış, deneme çalışmalarından elde edilen sonuçlar sistemin geneline yansıtılamamıştır.

³²⁷ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*, A.Ü.E.F. Yay. 4. Baskı, Ankara, 1988 ss. 18, 31-32.

³²⁸ Varış, *a.g.e.*, ss. 51 -58.

1980'lere kadar program geliştirme, sadece amaçların ve konuların sıralandığı bir uğraş olarak görülmüştür. Dolayısıyla program geliştirme çalışmalarında değerlendirme ve uygulama ilke ve tekniklerine yer verilmemiştir. 1980'li yıllar, MEB'nın geleneksel program geliştirme yaklaşımından yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığı ve yeni bir program geliştirme modeli üzerinde çalışmaya başladığı yıllar olmuştur. Bunda 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında, farklı üniversitelerin eğitim fakültelerinde program geliştirme ve B.S. Bloom'un çeşitli becerileri içeren çalışmalarının okutulmaya başlamasının büyük etkisi vardır.³²⁹

Bloom'un çalışmaları üzerinde en fazla duran kişilerden biri de Fatma Varış olmuştur. Akademik camiaya ayak bastığı günden itibaren, eserlerinde Bloom'dan sık sık yararlanan Varış, Bloom'un Türkiye'de tanınması ve değerinin anlaşılmasında büyük bir role sahiptir. Ayrıca 1960'larda başladığı program geliştirmeye dönük çalışmaları, eğitim camiasında büyük yankılar oluşturacaktır. Özellikle, ilk baskısı 1971'de yapılan "Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler" başlıklı kitabı, modern dünyada uygulanan tüm program geliştirme modellerinin bir bütün olarak ele alınıp, her birinin temel prensipleri, avantajları ve eksik yanlarıyla değerlendirildiği son derece kapsamlı bir eser olmuştur. Örnekleme ve istatistiklerle desteklenen bu kitap, eğitim camiasının içerisinde yer alan çoğu kişiyi eğitim programlarını sorgulamaya sevketmiştir. Bu sorgulamaların giderek yoğunlaşması, kendini X. Milli Eğitim Şurası'nda (23 -26 Haziran 1981) göstermiştir. Fatma Varış, Nurettin Fidan, Leyla Küçükahmet başta olmak üzere bir grup eğitimci tarafından geliştirilen ve Fatma Varış tarafından kaleme alınan bir program geliştirme modeli şuraya sunulmuştur. Ortaya konulan model, tüm katılımcıların desteğini almıştır.³³⁰ Sonuçta milli eğitim sisteminin tam olarak bütünleştirilmesi ve diğer toplumsal sistemlerle sağlıklı bir şekilde etkileşimde bulunabilmesi için yeni bir eğitim programı hazırlanmasına karar verilmiştir. Hazırlanacak yeni modelin ağırlık noktasını, öğretim programlarının kapsamı ile öğrenci odaklı bir sistemin geliştirilmesi oluşturuyordu.³³¹

³²⁹ Adil Türkoğlu ve Mediha Sarı, "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Program Geliştirme Çalışmaları", *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi*, ed. Muhsin Hesapçıoğlu ve Alparslan Durmuş, Nobel Yay., Ankara, Mart 2006, s. 335.

³³⁰ A.g.röportaj.

³³¹ Türkoğlu – Sarı, a.g.m., s. 335.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun program hazırlamada dikkat edilecek ilkeleri 1982'de belirlemesinin ardından, 1983'te eğitim programlarının düzenlenmesine ilişkin yeni program modeli hazırlanmış ve uygulamaya sokulmuştur. Bu yeni modele göre, her programda genel amaçlar yanında ünite ve konu amaçlarının da belirlenmesi gerekiyordu. Ayrıca her eğitim-öğretim yılı sonunda değerlendirme raporları hazırlanması ve bu raporlara göre programların geliştirilmesi esası da benimsenmişti.³³² Bütün bu gelişmeler Fatma Varış'ın program geliştirme çalışmalarının etkisini somut bir şekilde ortaya koymaktaydı. Özellikle yaygın, kendini şartlara ve tepkilere göre yenileyebilen bir eğitim programı modeli ortaya koyulmaya çalışılmasında, Varış'ın büyük bir etkisi olmuştur. Eğitim programları halen bu temel üzerinde sürdürülüyor olsa da Varış'a göre, ülkemizde yürütülen program geliştirme çalışmalarının araştırmaya dayalı bir süreç olarak algılanmaması ve kişisel inisiyatif ile yürütülmekte olması sebebiyle programlarda tam bir bütünlük sağlanamamakta ve devamlı bir geliştirme hareketi yakalanamamaktadır.³³³

Fatma Varış'ın eğitim camiasında edindiği konumda etkili olan diğer çalışmaları, eğitim psikolojisi ve eğitim teknikleri üzerine olan çalışmalarıdır. Bu alandaki çalışmaları, akademik hayatının başlangıcından beri yoğun bir şekilde mevcut olmuştur. O, çocuk merkezli bir eğitim modeli öne sürmüş ve bunun en iyi şekilde gerçekleşebilmesi için psikolojinin, ergenlik döneminin ve öğretim tekniklerinin çok iyi bilinip uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. Modern dünyadaki eğitim anlayışı da zaten bundan farklı değildir. Modern dünyayı yakından takip eden bir eğitimci olarak Varış, bu alandaki çağını aşan yaklaşımları ile Türk eğitim camiasında ilgileri üzerine çekmeyi her zaman başarmıştır.

Lisansüstü eğitim alanında ortaya koyduğu ve aynı zamanda profesörlük tezi olan iki ciltlik "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim" kitabı Türkiye'de bir ilk olmuştur. Bu kitapta yer alan birçok önerisinin YÖK tarafından uygulamaya konulmuş olması, onun yükseköğretimde de etkili olduğunun kanıtı olsa gerektir.

³³² Türkoğlu – Sarı, *a.g.m.*, s. 336.

³³³ Varış, *a.g.e.*, s. 121.

“Öğretim İlke ve Yöntemleri” ile “Program Geliştirme” alanlarının bağımsız birer uzmanlık alanı haline gelmesi Fatma Varış’ın sayesinde gerçekleşmiştir.³³⁴ Gerek yaptığı yayınlar, gerek Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’ndeki idareciliği döneminde aldığı kararlarla bu iki alanın kurulması ve gelişmesini sağlamıştır.

Son olarak belirtmemiz gerekir ki Fatma Varış Cumhuriyetin ilke ve devrimlerine sıkı sıkıya bağlı, kadın erkek eşitliği ve laiklik konularında son derece hassas, çalışkan ve disiplinli bir bilim insanıdır. Fatma Varış’ın bilim ve eğitim camiasında sahip olduğu haklı konuma erişmesinde bu özelliklerinin de rolü olmuştur.

³³⁴ Türkoğlu – Sarı, *a.g.m.*, s. 336.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fatma Varış, kısıtlı imkânlar arasında yetişmiş ve gösterdiği özel çabalarla kendini bilim dünyasına kabul ettirmiştir. Florida Üniversitesi'ne, düzenlenen bir seminerler dizisini tercüme yapmak üzere gönderilmiş olmasına rağmen, boş zamanlarını dinlenerek değil de gece derslerine katılıp yüksek lisans programını tamamlamaya harcamış olması, onun özel yaşamından fedakârlık yaparak kendini geliştirdiğine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Fatma Varış, yazdığı kitap ve makaleler, katıldığı ulusal ve uluslararası kongre, sempozyum, panel ve konferanslarda sunduğu bildiriler ve 1958 - 1965 yılları arasında yaklaşık olarak 7 yıl boyunca TRT İstanbul Radyosu'ndaki eğitim saatlerinde yaptığı konuşmalar ile son derece çalışkan ve üretken bir bilim insanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Varış tarafından yapılan çalışmalar arasında eğitimde program geliştirmeye dönük kaleme aldığı kitap ve makaleler son derece özgün ve eğitim camiasında iz bırakmış olan eserlerdir. İlk baskısını yaptığı 1971'den beri eğitimde program geliştirmeye dönük en önemli çalışma olma özelliğini muhafaza eden "*Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*" kitabı, her eğitimcinin inceden inceye incelemesi ve özümsemesi gereken bir temel başvuru kaynağıdır.

Varış'ın program geliştirme konusunda yapmış olduğu çalışmalar, modern dünyadaki bütün modelleri ortaya koymakta ve bu modellerin nasıl en iyi şekilde hazırlanıp uygulanabileceği üzerinde odaklanmaktadır. Program geliştirmenin özel donanımlar gerektiren, en küçük eğitim organından en büyük ve merkezde yer alan birimlere kadar geniş bir yelpazede örgütlenmesi gereken bir alan olduğu, onun program geliştirmeye yönelik bakış açılarından birini oluşturmaktadır. Gerçekten de onun çabaları sonucunda program geliştirme, ülkemizde bağımsız bir uzmanlık alanı olarak gelişme fırsatı bulmuştur. Böylece eğitimde program geliştirme çalışmaları acemilik ve dağınıklıktan kurtularak sistemli bir hale dönüşmüştür. Aynı durum, "*Genel Didaktik*" (*Öğretim İlke ve Yöntemleri*) alanı için de geçerlidir. Fatma Varış'ın çalışmaları sonucunda genel didaktik de bağımsız bir uzmanlık alanı haline gelmiştir.

Fatma Varış, eğitim camiasında değişim ve dönüşümün sembol isimlerinden biridir. Modern dünya ile yakın ilişkiler içerisinde olması ve değişen dünyayı yakından takip edebilmesi bunun en önemli sebebi olsa gerektir. Katılımcı ve içinde bulunan fiziksel şartlara göre kendi kendini belirleyen bir eğitim modeli ortaya koymuştur. Onun çalışmaları sonucunda Türk Milli Eğitimi, merkeziyetçi yapısından zamanla uzaklaşarak, birimlerinden hareketle program belirlemeye yönelen bir eğilime girmiştir.

Fatma Varış, İngiliz Filolojisi mezunu olması dışında diğer Batı dillerini öğrenmek için çaba harcamış ve kendini sürekli geliştirmiştir. Bu durum, onun modern dünyayı yakından takip edebilmesini sağlamıştır. Unutulmamalıdır ki dış dünyayla bağlarını koparmış ya da bağlantı kurmakta zorluk yaşayan kişiler, daima çağının gerisinde kalmışlardır.

Fatma Varış Atatürk ilke ve devrimlerine sıkı sıkıya bağlı, çalışkan ve disiplinli bir bilim insanıdır. Fatma Varış'ın bilim ve eğitim camiasında sahip olduğu haklı konuma erişmesinde bu özelliklerinin de rolü olmuştur. Kısacası Fatma Varış, ortaya koyduğu çalışmalar ve bilimsel kimliğiyle, genç eğitimci ve bilim insanları için iyi bir örnek ortaya koymaktadır.

Fatma Varış'ın ülkemizde yürütülen program geliştirme çalışmalarının yetersiz ve yanlış olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesi bizler için önemlidir. Zira program geliştirme denince akla ilk gelen isim Fatma Varış olmaktadır. Varış program geliştirme konusunda yaşanan aksaklıkların sebepleri olarak program geliştirmenin araştırmaya dayalı bir süreç olarak algılanmaması, kişisel inisiyatif ile yürütülmesi, bu nedenle de parça parça olup, devamlı bir geliştirme hareketinin gerçekleştirilememesini görmektedir. Bu değerlendirmesinin dikkate alınması gerekmektedir.

O, gençlere okumalarını, derinliğine ve enginliğine yapılan, insanlık adına pozitif sonuçlar doğuran düşünce ve önerileri izlemelerini; fakat asla birkaç düşünürün düşüncelerine hapsolmamalarını öğütlemektedir. Zira insanların kapasiteleri, zihinsel yetenekleri asırlar boyunca sürekli olarak pozitif anlamda gelişmiştir.

“*Eğitimde Program Geliştirme*” ve “*Eğitim Bilimine Giriş*” adlı kitapları dışında, Fatma Varış’ın diğer bütün kitaplarının baskısı tükenmiş durumdadır. Dolayısıyla bu iki kitap dışında kalan kitaplarına, ancak seçkin kütüphaneler aracılığıyla ulaşmak mümkün olmaktadır. Hatta, “*Schools in Europe: Turkey*”, “*Present Situation of and Trends in Tertiary Education: Turkey*”, “*Report on Experiment on the Teaching of World Problem*” gibi yabancı ülkelerde yayınlanmış kitaplarına Milli Kütüphane’de bile ulaşmak mümkün olmamaktadır. Eğer amaç bilimin gelişmesini kolaylaştırmak ise, bu kaynakların yeni baskılar yapması sağlanmalı ve araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır.

Bu çalışmada, Fatma Varış’ın kişilik özellikleri ve özel yaşamına dair bilgiler, büyük oranda Fatma Varış’la yapılan röportaja ve eserlerinin incelenmesi sonucunda zihnimizde beliren tabloya göre ortaya konmuştur. Dolayısıyla objektiflik unsurunun tam anlamıyla kendini bulduğu ileri sürülemez. Bu durum, Fatma Varış’ın çevresinde bulunan kişiler, öğrencileri ve çalışma arkadaşlarıyla yapılacak olan röportajlarla ortadan kaldırılabilir. Bizim zaman kısıtlılığı, coğrafi anlamdaki uzak konumumuz ve bilim dünyasında tecrübesiz olmamız gibi etkenler bu tür bir çalışma ortaya koymamıza engel olmuştur. Yapılacak olan yeni çalışmalarda bu noktaların üzerinde durulmasında fayda vardır.

Çalışmamızı Fatma Varış’ın, yetiştirdiğiniz önemli şahsiyetler kimlerdir sorusuna verdiği cevabı tekrar ederek bitirmek istiyoruz: “Biz ders verimiz. Öğrencilerimizin yaşamlarındaki başarıları, öğretim üyelerinin hepsinden aldığı olumlu ya da olumsuz yaklaşımları kendi zeka ve kavrayış düzeyi, yani zekalarının düzeyiyle anlam kazanır. Bu, ortak bir eserdir. Benim yetiştirdiğim öğrenci demek, anlamsız ve yakışsız bir tabirdir diye düşünüyorum. Bizim öğrencilerimiz demek daha doğru bir yaklaşım olsa gerek. Böyle düşününce mutlu oluyorum”.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR:

Akalın, S. (1984) *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay.: İstanbul.

Akyüz, Y. (1986) *Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 1985'e*: İstanbul.

Bilim, C. Y. (1998) *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi: 1734 – 1876*, Anka Yay: İstanbul.

Blough, G. O. ve Blackwoof, P. H. (1953) *Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri*, Çev. Fatma Varış, M.E. Basımevi: İstanbul.

Ceylan, E. (2004) *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi: 1299 – 1997*: İstanbul.

Ekinci, N. (1997) *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*: Ankara.

Eroğul, C. (1970) *Demokrat Parti*: Ankara.

Ertürk, S. (1995) *Eğitimde Program Geliştirme*: İstanbul.

Komisyon (1983) *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yay: İstanbul.

Kütükoğlu, M. (2001) *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealti Neşriyat: İstanbul.

Özçelik, D. A. (1992) *Eğitim Programları ve Öğretim*: Ankara.

Öztürk, A. A.(1999) *Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli*, Aydın Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay: Aydın.

Sakaoğlu, N. (2003) *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Akademi Yay: İstanbul.

Varış, F. ve Çaplı O. (1962) *Milletlerarası Eğitim Çalışmaları*, Milli Eğitim Basımevi: Ankara.

Varış, F. (1963) *Ergenin Gelişimi*, Özgü Yayınevi: İstanbul.

Varış, F. (1968) *Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay: Ankara.

Varış, F. (1972) *Türkiye 'de Lisansüstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında*: Ankara.

Varış, F. (1973) *Türkiye 'de Lisansüstü Eğitim: Sosyal Bilimlerde*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay: Ankara.

Varış, F (1978) *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay: Ankara.

Varış, F. (1988) *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*, AÜEF Yayınları, 4. Baskı: Ankara.

Varış, F. (2003) *Eğitim Bilimine Giriş*, Alkım Yayınevi: İstanbul.

Yaşa, M. (1980) *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi: 1923 – 1978*, Akbank Yay: İstanbul.

2. MAKALE VE BİLDİRİLER

Öymen H. R. (1959) "*Köy Enstitüleri- Köy Öğretmen Okulları-Köy Kolejleri*" Eğitim Hareketleri Dergisi, C.V,No:55-56, (Ankara, 1959), s. 12-25.

Türkoğlu, A ve Sarı, M.(2006) "*Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Program Geliştirme Çalışmaları*", Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi, ed. Muhsin Hesapçıoğlu ve Alparslan Durmuş, Nobel Yay., Ankara, ss. 328-366..

Varış, F. (1954) “*Müfredat Kavramı ve Müfredat Programı*”, Tedrisat Mecmuası, No: 22, İstanbul, ss. 22 – 36.

Varış, F. (1954) “*Müfredatın Çocuk Gelişimi İle İlgisi*”, Tedrisat Mecmuası, sayı 25, ss. 11-20.

Varış, F. (1955) “*Eğitim Ve Öğretimde Zıt Görüşler*”, Tedrisat Mecmuası, sayı: 27, 1955., ss. 10 – 25.

Varış, F. (1962) “*İyi Bir Eğitimin Ölçüleri*”, Öğretmen, Sayı: 33, 1962, ss.6 – 14.

Varış, F. (1962) “*Bireysel Ayrılıklar Ve Grupla Öğrenme*”, Öğretmen, Cilt 4, Sayı: 40, Eylül 1962, İstanbul., ss. 16 – 29.

Varış, F. (1963) “*Okul Binalarına Etki Yapan Eğitsel Standartlar*”, İ.Ü. Mimarlık Fakültesi yayını, 1963, İstanbul, ss. 118 – 132.

Varış, F. (1964) “*Gelişme Güçlüklerinin Yenilmesinde Kadın Erkek İşbirliği*”, Pedagoji Cemiyeti Dergisi, Cilt I, Sayı: 2, 1964, İstanbul., s. 8.

Varış, F. (1964) “*Genç Öğretmen ve Eğitim*”, Tedrisat Mecmuası, sayı 46, 1964, İstanbul, s. 12 – 24.

Varış, F. (1964) “*Mukayeseli Bir İnceleme*”, Okul Ve Öğretmen, Sayı: 9, Şubat 1964, İstanbul, ss. 8 – 14.

Varış, F. (1964) “*Öğretmenliğinizi Kendi Kendinize Değerlendirebilirsiniz*”, Okul ve Öğretmen, Sayı: 10, Mart, 1964., ss. 62 – 78.

Varış, F. (1965) “*Higher Education*”, RCD conference on Education and Social Welfare, İstanbul 1965, ss. 118 – 151.

Varış, F. (1968) “*Eğitim Programlarının Temel Alanları ve Fen Muhtevasının Seçiminde Prensipler ve Amaçlar*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 1, Sayı: 1, ss. 24 – 39.

Varış, F. (1969) “*Eğitimde Program Araştırmaları*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 2, Sayı: 1, ss. 72 – 86.

Varış, F. (1969) “*Gençlik Hareketlerinin Doğurduğu Eğitim Sorunları*”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri, A.Ü. E.F. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Enstitüsü Yayını, No: 2, Ankara, ss. 42 – 54.

Varış, F. (1969) “*Eğitimde Program Araştırmaları*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 2, Sayı: 1, ss.17 – 31.

Varış, F. (1970) “*Türkiye’de Üniversitenin Örgün Eğitimi Geliştirmedeki Rolü*”, Ankara Üni. E.F. Dergisi, Sayı: 2, 1970. Ankara., ss. 30 – 43.

Varış, F. (1971)“*Türkiye’de Yüksek Eğitimin Görünümü*”, Avrupa Konseyi Yüksek Öğretim ve Araştırma Komitesi, Tarabya Toplantısı – “”,Paris 1971, ss. 342 – 375.

Varış, F. (1972) “*Fransız Eğitim Sisteminde Yeni Eğilimler*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 5, Sayı: 3, ss. 63 – 71.

Varış, F. (1972) “*Türkiye’de LisansüstüEğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında*”, A.Ü.E.F. Dergisi, Cilt 5, No. 1/ 2, ss. 46 – 89.

Varış, F. (1972) “*World Problems in Teacher Education*”. The Education of Europe, London 1972., s. 60 – 89.

Varış, F. (1973) “*Eğitimde Eğilimler*”, 11. Bilim Kongresi, TÜBİTAK, Fen Seksiyonu, Ankara, ss. 56 – 81.

Varış, F. (1973) “*Eğitimde Eğilimler*”, 11. Bilim Kongresi, TÜBİTAK, Fen Seksiyonu, Ankara, 1973. ss. 68 – 86.

Varış, F. (1977) “*Self Realization, Curriculum Approach*”, Gent, Dünya Eğitim Araştırmaları Konferansı, 1977, ss. 242 – 278.

Varış, F. (1978) “*Program Geliştirmede Konuların Düzeni ve Zaman Unsuru*”, Orta öğretim Şurası, Ankara, Bildiri kitabı, Ankara 1978. ss. 170 – 179.

Varış, F. (1980) “*Türkiye’de Orta Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar*”, CODİSEE 1980, ss. 241 – 276.

Varış, F. (1982) “*Eğitimde Yenileşme Kavramı*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 15, Sayı: 1, ss. 42 – 51.

Varış, F. (1984) “*Eğitim Yoluyla Davranış Değiştirme : Kuram, Deney, Uygulama*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 17, Sayı: 1, ss. 26 – 42.

Varış, F. (1985) “*Program Geliştirmede Metodolojik Sorunlar*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 18, Sayı: 1, ss. 45 – 52.

Varış, F. (1986) “*Çağ Eğitimine İlişkin Birkaç Veri*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 19, Sayı: 1, ss. 40 – 51.

Varış, F. (1989) “*Milli Eğitimde Birkaç Kritik Sorun*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 22, Sayı: 1, s. 38 – 47.

Varış, F. (1989) “*Eğitimde Program Geliştirmeye Sistemik Yaklaşım*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 22, Sayı: 1, s. 51 – 65.

Varış, F. (1999) “*Veda Konferansı*”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 21, Sayı: 2, Yayın Tarihi: 1999, ss. 46 – 52.

3. DİĞER KAYNAKLAR

Columbia Üniversitesi Web Sitesi: www.columbia.edu.us.

Fatma Varış'la Yapılan Röportaj, Muğla/Marmaris, (09 – 11.07.2009.).

Florida Üniversitesi Web Sitesi: www.florida.edu.us.

Varış, F. (1968) “*Milli Eğitim Sistemimizdeki Problemlerin Üniversiteye Akseden Yönleri*”, Üniversite Sorunları İnceleme Komisyonu Raporları, A.Ü., 1968

Yalman, A. E. (20 Mayıs 1955) “Gurur Duydum”, Vatan Gazetesi, , s. 3.

EKLER



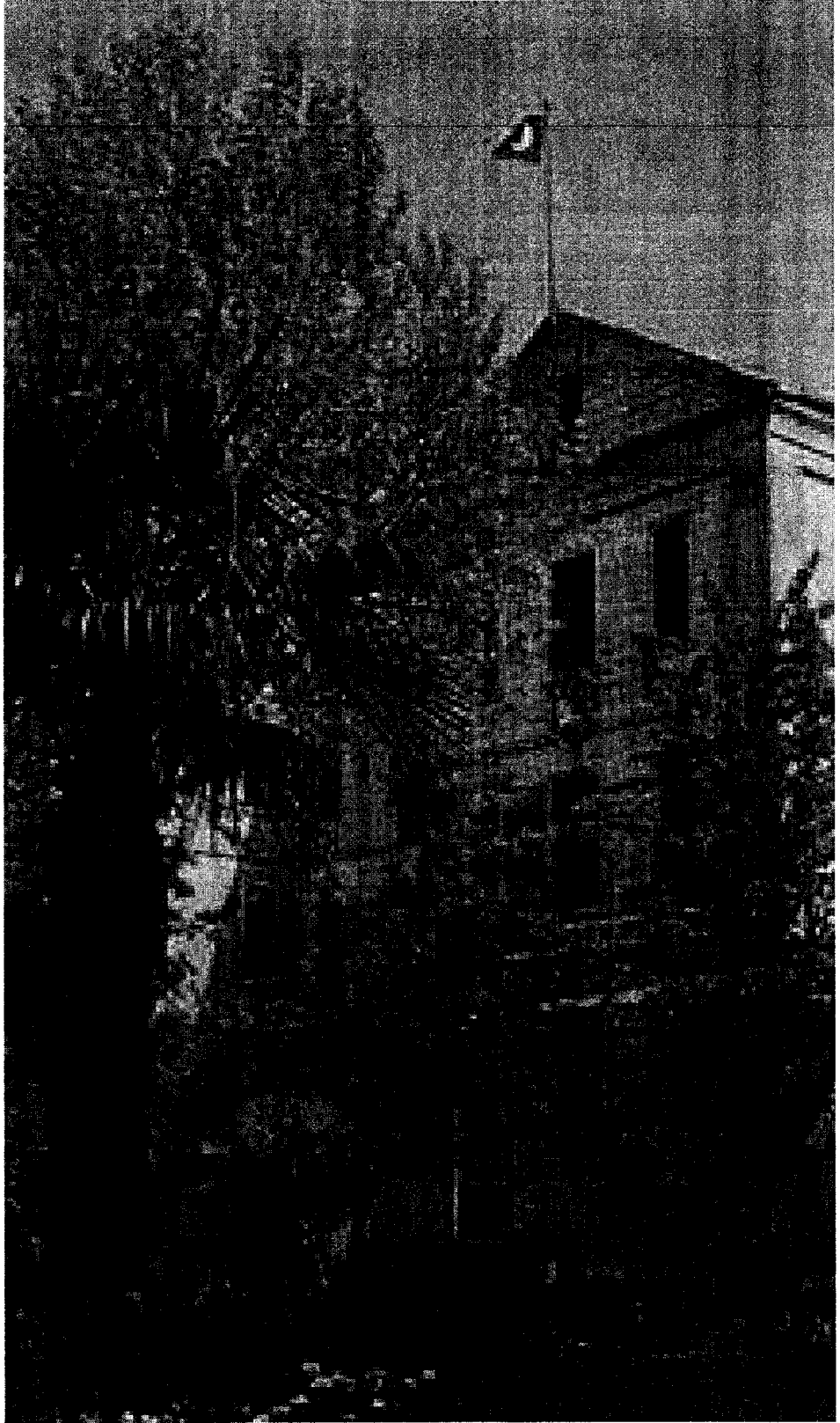
Ek 1: Prof. Dr. Fatma Varış



Ek 2: Prof. Dr. Fatma Varış'ın Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde bir toplantı sırasında



Ek 3: Maarif Koleji'nin açılışına kısa bir zaman kala, Maarif Müdürü Hayrettin Örs, Okul Müdürü Macit Koçeri ve Okul Müdür Muavini Prof. Dr. Fatma Varış okul tabelasını asarken (3 Ekim 1955)



Ek 4: İstanbul Kadıköy Maarif Koleji